

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΑ

**ΤΜΗΜΑ ΨΗΦΙΑΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΜΑΘΗΣΗ»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**“ Οι ψηφιακές δεξιότητες και το πνεύμα επιχειρηματικότητας των
μαθητριών της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης : Οι απόψεις των
εκπαιδευτικών. ”**

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΦΙΛΙΠΠΑΚΗΣ ΜΙΧΑΗΛ

ΖΥΓΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ

ΜΗΜ 2005

ΠΕΙΡΑΙΑΣ 2022

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	4
Περίληψη	5
Abstract	6
Εισαγωγή	7
Κεφάλαιο 1. Αποσαφήνιση βασικών εννοιών	9
1.1. Μαθησιακά μοντέλα	9
1.2. Επιχειρηματικότητα	12
1.3. Μορφές επιχειρηματικότητας	14
Κεφάλαιο 2. Η επιχειρηματικότητα στην εκπαίδευση	19
2.1. Επιχειρηματική εκπαίδευση	19
2.2. Η μαθησιακή διαδικασία στην επιχειρηματική εκπαίδευση	21
2.3. Επιχειρηματικές δεξιότητες και ικανότητες	24
Κεφάλαιο 3. Επιχειρηματικότητα και γυναίκες	26
3.1. Οι γυναίκες ως επιχειρηματίες	26
3.2. Τα εμπόδια που συναντούν οι γυναίκες επιχειρηματίες	27
3.2.1. Πρόσβαση σε πιστώσεις και χρηματοδοτήσεις	28
3.2.2. Ευκαιρίες δικτύωσης για γυναίκες επιχειρηματίες	30
3.2.3. Ο οριζόντιος διαχωρισμός αναφορικά με το φύλο.	31
3.2.4. Ο αρμονικός συνδυασμός επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής	32
3.2.5. Προκαταλήψεις και στερεότυπα για τις γυναίκες στις επιχειρήσεις	34
3.3. Η κατάσταση στην Ευρωπαϊκή Ένωση	35
3.4. Γυναικεία επιχειρηματικότητα και ψηφιακές δεξιότητες	38
3.5. Ψηφιακές δεξιότητες και Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση	48
3.5. Το μάθημα της Επιχειρηματικότητας στην Ελληνική Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση	50
Κεφάλαιο 4. Μεθοδολογία της έρευνας	54
4.1. Σχεδιασμός εννοιολογικού πλαισίου της έρευνας	54
4.2. Ερευνητική προσέγγιση	56
4.4. Ερευνητικό εργαλείο	57
4.5. Αξιοπιστία και εγκυρότητα της έρευνας	58
Κεφάλαιο 5. Τα αποτελέσματα της έρευνας	59
5.1. Δημογραφικά στοιχεία	59
5.2. Ψηφιακές δεξιότητες και φύλο	61
5.3. Επιχειρηματικότητα και εκπαιδευτικοί	63
5.4. Επιχειρηματικότητα και στο σχολείο	69

5.5. Επαγωγική στατιστική	74
Κεφάλαιο 6. Συμπεράσματα	79
Βιβλιογραφικές αναφορές.....	84
Παράρτημα Α Ερωτηματολόγιο	88

Κατάλογος πινάκων

Πίνακας 1. Αποτελέσματα Chi-Square για την ανεξάρτητη μεταβλητή Ηλικία.....	75
Πίνακας 2. Αποτελέσματα Chi-Square για την ανεξάρτητη μεταβλητή Έτη εμπειρίας	76

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της διπλωματικής μου διατριβής αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω όλους όσους συνέβαλαν με οποιοδήποτε τρόπο στην προσπάθεια αυτή. Θέλω να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στον επιβλέποντα καθηγητή μου, Δρ Φιλίππακη Μιχαήλ για την επιστημονική του καθοδήγηση, τις σημαντικές υποδείξεις του, την άμεση επίλυση κάθε προβλήματος που αντιμετώπισα, καθώς και για την πολύτιμη στήριξή του σε κάθε στιγμή που τον χρειάστηκα. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τη Δρ Μαρία Ελένη Πούλου για την πολύτιμη βοήθειά της στην ανάλυση των δεδομένων και στην επίβλεψη της διπλωματικής. Τέλος, ένα μεγάλο ευχαριστώ στην οικογένειά μου για τη συμπαράσταση σε αυτή την επίπονη φάση της ζωής μου.

Περίληψη

Η ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας αποτελεί στόχο πολλών φορέων, αλλά και κρατών καθώς έχει διαπιστωθεί ότι αποτελεί κινητήριο μοχλό για την οικονομία. Παράλληλα, έχει διαπιστωθεί ότι οι γυναίκες δεν τολμούν να αναλάβουν το ρόλο του επιχειρηματία, λόγω της δυσκολίας μιας αρμονικής εξισορρόπησης οικογενειακών και επαγγελματικών υποχρεώσεων. Προκειμένου να αναπτυχθούν οι σχετικές δεξιότητες, τα τελευταία χρόνια, έχει εισαχθεί η Επιχειρηματική Εκπαίδευση, κυρίως στην πρώτη βαθμίδα, με το αρμόδιο Υπουργείο να την έχει εισάγει στα Εργαστήρια Δεξιοτήτων, πολύ πρόσφατα.

Η ανάλυση των αποτελεσμάτων στην οποία συμμετείχαν 100 εκπαιδευτικοί της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, έδειξε ότι οι μαθητές δεν συμμετέχουν ενεργά στις σχετικές δράσεις, για τις οποίες οι εκπαιδευτικοί δεν γνωρίζουν αρκετά και για αυτό δεν τις εφαρμόζουν σε ικανοποιητικό βαθμό. Επίσης, διαπιστώθηκε ότι οι εκπαιδευτικοί θεωρούν ότι η ανάπτυξη των ψηφιακών δεξιοτήτων είναι σε θέση να ενισχύσει την ανάπτυξη επιχειρηματικών δεξιοτήτων των αγοριών, αλλά σε μεγαλύτερο βαθμό των κοριτσιών.

Λέξεις κλειδιά: *Επιχειρηματικότητα, Επιχειρηματική Εκπαίδευση, Εργαστήρια Δεξιοτήτων, Ψηφιακές δεξιότητες.*

Abstract

The development of entrepreneurship is a goal of many institutions, but also of states as it has been found to be a driving force for the economy. At the same time, it has been found that women do not dare to take on the role of entrepreneur, due to the difficulty of a harmonious balance of family and professional obligations. In order to develop the relevant skills, in recent years, Business Education has been introduced, mainly in the first level, with the competent Ministry having introduced it in the Skills Laboratories, very recently.

The analysis of the results in which 100 teachers of Primary education participated, showed that the students do not actively participate in the relevant actions, about which the teachers do not know enough and therefore do not apply them satisfactorily. It was also found that teachers believe that the development of digital skills is able to enhance the development of business skills of boys, but to a greater extent of girls.

Keywords: *Entrepreneurship, Business Education, Skills Workshops, Digital Skills.*

Εισαγωγή

Οι νέες τεχνολογίες έφεραν μεγάλες αλλαγές στην εκπαίδευση, στη μάθηση και γενικότερα στις κοινωνίες του 21^{ου} αιώνα, τόσο στις ανεπτυγμένες όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες. Αυτό οδήγησε στην εισαγωγή του όρου «κοινωνία γνώσης», ο οποίος χρησιμοποιείται, προκειμένου να περιγράψει τις νέες συνθήκες και όσους μετέχουν σε αυτές. Οι άνθρωποι καλούνται να αναπτύξουν μια πληθώρα νέων δεξιοτήτων, προκειμένου να είναι σε θέση να συμβαδίσουν με τις απαιτήσεις της νέας εποχής. Αυτή η ανάγκη γίνεται ιδιαίτερα πιο έντονη και στο χώρο της επιχειρηματικότητας, αφού αναδύονται νέες μορφές της, οι οποίες απαιτούν νέες ικανότητες και δεξιότητες, κυρίως στο επίπεδο διαχείρισης της νέας γνώσης. Τα εκπαιδευτικά συστήματα αφουγκραζόμενα τις νέες ανάγκες κινούνται στην κατεύθυνση διαμόρφωσης των αναλυτικών προγραμμάτων, έτσι ώστε τα περιεχόμενα μάθησης να διέπονται από διαθεματικότητα και διεπιστημονικότητα, συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο ουσιαστικά στην ανάπτυξη (Αρβανίτη, 2009). Πλέον τα εκπαιδευτικά συστήματα καλούνται να εξελιχθούν και να γίνουν ο βασικότερος μοχλός ανέλιξης και εκσυγχρονισμού στη μετάβαση στην Κοινωνία της Πληροφορίας και της Γνώσης. Ωστόσο, υπάρχει ακόμα ένας έντονος προβληματισμός για το κατά πόσο η εκπαίδευση είναι σε θέση να ανταποκριθεί στις νέες αυτές μαθησιακές ανάγκες.

Στο Ελληνικό πλαίσιο, τα τελευταία χρόνια καταβάλλεται μια προσπάθεια προς τον εκσυγχρονισμό του προγράμματος σπουδών, με την ένταξη καινοτόμων θεματικών ενοτήτων, με σκοπό οι μαθητές να εφοδιαστούν με την κατάλληλη γνώση και δεξιότητες, ώστε να είναι σε θέση να βρουν τη θέση τους σε μια διαρκώς μεταβαλλόμενη αγορά εργασίας. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και η Επιχειρηματική Εκπαίδευση, η οποία έχει ως σκοπό να ενισχύσει το πνεύμα της επιχειρηματικότητας στους μαθητές, αναπτύσσοντας τους παράλληλα όλες εκείνες τις δεξιότητες. Στην Ελλάδα οι προσπάθειες βρίσκονται ακόμα σε πρώιμο στάδιο, παρά το γεγονός ότι σε άλλες χώρες αυτή η προσπάθεια μετράει ήδη ζωή δεκαετιών.

Η επιχειρηματικότητα αποτελεί μία από τις οκτώ δεξιότητες που πρέπει να κατέχει ένα άτομο ολοκληρώνοντας την εκπαίδευση του. Ωστόσο, είναι σαφές πως η εκπαίδευση της επιχειρηματικότητας δεν αποτελεί απλά ένα μάθημα, αλλά έχει μία οριζόντια και διεπιστημονική φύση. Σύμφωνα με το σχέδιο Best, η διδασκαλία της επιχειρηματικότητας πρέπει να περιλαμβάνει «την ευρύτερη έννοια της εκπαίδευσης στο επιχειρηματικό πνεύμα και τις επιχειρηματικές δεξιότητες και την κατάρτιση που είναι απαραίτητες για τη δημιουργία επιχειρήσεων.

Κεφάλαιο 1. Αποσαφήνιση βασικών εννοιών

1.1. Μαθησιακά μοντέλα

Από τη στιγμή που η εκπαίδευση των νέων μελών μιας κοινωνίας άρχισε να παρέχεται σε οργανωμένες δομές, και με την πάροδο των ετών, έχουν αναπτυχθεί διάφορα μοντέλα με αντικείμενο τον τρόπο με τον οποίο κάποιος μπορεί να μάθει τα μαθησιακά μοντέλα αυτά, καθώς και μοντέλα παρουσίασης διάφορων διδακτικών προτάσεων με σκοπό τη βελτίωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Ήδη από την Αρχαιότητα κάνει την εμφάνιση της στην Ελλάδα η γνωστή «μαιευτική» μέθοδος του Σωκράτη. Κύριο εργαλείο αυτής της μεθόδου ήταν ο διάλογος, ο οποίος είχε ως σκοπό να διεγείρει τις γνωστικές λειτουργίες του εκπαιδευόμενου με απώτερο σκοπό να εκμαιευτεί η άποψή τους. Παράλληλα, ο Αριστοτέλης θεωρεί τον άνθρωπο ως «πολιτικό ζώο» προορισμένο να ζει σε μια πόλη, η οποία θα πρέπει να φροντίζει για την ανάπτυξη των αρετών και δεξιοτήτων του, δηλαδή με απλά λόγια να του εξασφαλίζει το «ευ ζήν» (Κουσκουβέλης 2017).

Κατά τη Βυζαντινή περίοδο, αργότερα κατά το Μεσαίωνα, η εκπαίδευση αλλάζει πλήρως τρόπο λειτουργίας, αφού ο στόχος ήταν η ηθικοπλαστική διαμόρφωση του ατόμου αποκλειστικά σύμφωνα με τις διδασκαλίες και τα πρότυπα του Χριστιανισμού. Χαρακτηριστικό της εποχής ήταν η αυθεντία του εκπαιδευτικού και η και η τυφλή υπακοή του εκπαιδευόμενου σε όσα του μεταφέρει αυτός κατά τη διδασκαλία.

Μετά από αυτή την μακρά περίοδο, κατά την περίοδο της Αναγέννησης, αρχίζει να αμφισβητείται αυτό το έντονα δασκαλοκεντρικό μαθησιακό μοντέλο, αμφισβήτηση η οποία προοδευτικά οδήγησε στο Διαφωτισμό. Έτσι, λοιπόν, από την τυφλή πίστη και υπακοή στα λεγόμενα του εκπαιδευτικού, αρχίζει μια εποχή αμφισβήτησης με σκοπό την προσέγγιση της αλήθειας με επιστημονικό τρόπο, και μέσω μιας μεθοδολογίας, η οποία βασίζεται στην παρατήρηση, στην υπόθεση, στο πείραμα και τελικά στο συμπέρασμα. Μετά από αυτήν την περίοδο αλλαγών αρχίζει να διαμορφώνεται και ο κλάδος της Διδακτικής, με κύριο επιχείρημα ότι η διδασκαλία πρέπει να ακολουθεί τις φάσεις ανάπτυξης του παιδιού.

Η μεγάλη πρόοδος παρατηρείται τον 19^ο και 20^ο αιώνα, οπότε και αναπτύχθηκαν διάφορα καινοτόμα μαθησιακά μοντέλα, όπως το κίνημα της Montessori, στο σχολείο Summerhill του Neil. Παράλληλα, αναπτύχθηκαν διάφορες θεωρίες σχετικά με τη μάθηση, όπως ο κονστρουκτιβισμός, με κύριο εκφραστή τον Vygotsky, ο οποίος υποστηρίζει ότι η γνώση είναι δυνατόν να κατασκευαστεί, μέσω της αναστοχαστικής αφαίρεσης, με το ρόλο του εκπαιδευτικού να είναι αυτός του διευκολυντή (facilitator) ως προς τον εκπαιδευόμενο στην προσπάθεια του να δομήσει τη γνώση του (Κασσωτάκης & Φλουρής, 2013).

Άλλες θεωρίες ήταν αυτή του συμπεριφορισμού (Behaviorism), με κύριο εκφραστή της θεωρίας τον Skinner, ο οποίος υποστήριζε ότι ο σημαντικότερος μηχανισμός μάθησης είναι η ενίσχυση της επιθυμητής συμπεριφοράς του εκπαιδευόμενου, μέσα από την οργάνωση του κατάλληλου περιβάλλοντος μάθησης. Παράλληλα, αναπτύχθηκε η θεωρία της Διερευνητικής Μάθησης, με κύριο εκφραστή τον Bruner. Η συγκεκριμένη θεωρία υποστήριζε την υιοθέτηση της ανακαλυπτικής μεθόδου ή αλλιώς την καθοδηγούμενης ανακάλυψης, μέσω της ανάπτυξης των εσωτερικών κινήτρων μάθησης. Ο Bruner υπήρξε και ο εμπνευστής του λεγόμενου «σπειροειδούς αναλυτικού προγράμματος», σύμφωνα με το οποίο η μάθηση κάθε έννοιας στηρίζεται στην επανάληψη της, με σκοπό όσα μαθαίνει το παιδί σε πολύ μικρή ηλικία, να τα αφομοιώνει και να τα εμπεδώνει σε μεγαλύτερη ηλικία, όντας πιο ώριμο μαθησιακά (Κασσωτάκης & Φλουρής, 2013).

Αργότερα αναπτύχθηκε η Συνεργατική Μάθηση, η οποία βασίζεται στις συνεργατικές διαδικασίες που αναπτύσσονται μεταξύ των παιδιών και έχει την αφετηρία κοινωνικοποίησης των παιδιών, ιδιαίτερα στα μεγάλα αστικά κέντρα όπου η επικοινωνία και η αλληλεπίδραση δεν είναι τόσο εύκολες. Τέλος, η Εμπειρική Μάθηση (Experiential Learning) είναι, σύμφωνα με τον Kolb (1984), μια διαδικασία, η οποία οδηγεί στη δημιουργία της γνώσης μέσα από το μετασχηματισμό της εμπειρίας. Πρακτικά, ο Kolb πρεσβεύει ότι η κάθε εκπαίδευση είναι ουσιαστικά μετεκπαίδευση, μέσα από το μετασχηματισμό των εμπειριών.

Πλέον, είναι ευρέως αποδεκτό ότι η μάθηση απαιτεί την ενεργή συμμετοχή του κάθε εκπαιδευόμενου, ενώ παράλληλα είναι και μια κοινωνική δραστηριότητα, αφού η συμμετοχή των παιδιών στις διαδικασίες μάθησης ενισχύει την κοινωνικοποίησή

τους. Ακόμα οι διαδικασίες μάθησης έχουν καλύτερα εκπαιδευτικά αποτελέσματα, όταν είναι προσαρμοσμένες στην κουλτούρα των εκπαιδευόμενων, ενώ παράλληλα είναι σε θέση να φέρουν κοντά παιδιά από διαφορετικούς πολιτισμούς, ενάντια σε κάθε είδους κοινωνικές και εθνικές περιχαράκωσεις. Ακόμα, η μάθηση στηρίζεται στην προϋπάρχουσα γνώση, η οποία είναι πιθανόν να είναι εσφαλμένη, με αποτέλεσμα για την αναδόμησή της να είναι απαραίτητη η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης των μαθητών. Η μάθηση στηρίζεται στην ανάπτυξη αποτελεσματικών και ευέλικτων στρατηγικών μάθησης και για αυτό το λόγο πρέπει η εκπαίδευση να στηρίζεται στην ανάπτυξη στρατηγικών που ευνοούν την κατανόηση, την απομνημόνευση, καθώς και την επίλυση προβλημάτων (Βοσνιάδου, 2002).

Επιπλέον, η μάθηση ευνοείται, όταν είναι ανεπτυγμένα τα κίνητρα για μάθηση, η αυτορρύθμιση και ο αναστοχασμός με σκοπό να είναι εφικτή η αυτοβελτίωση. Επίσης, οι μαθητές μαθαίνουν πιο αποτελεσματικά, όταν τα μαθήματα έχουν εφαρμογή στην πραγματική ζωή, αφού ο άνθρωπος μαθαίνει καλύτερα, όταν βλέπει τη χρησιμότητα της γνώσης και είναι σε θέση να τη συνδέσει με την πραγματική ζωή. Πρέπει να πραγματοποιείται με ανοιχτό μυαλό και κριτική σκέψη που οδηγεί τους εκπαιδευόμενους στην ανάπτυξη αυτονομίας, ανεξαρτησίας και καταγιγισμού ιδεών. Η εκπαίδευση πρέπει να στοχεύει στην ανάπτυξη δημιουργικής σκέψης των μαθητών και για αυτό είναι αποδεκτό οι λύσεις ενός προβλήματος να είναι διαφορετικές και δημιουργικές και τέλος τα παιδιά να μαθαίνουν πιο αποτελεσματικά, όταν στην εκπαιδευτική διαδικασία λαμβάνονται υπόψιν οι ατομικές τους διαφορές (Βοσνιάδου, 2002).

Ο αναπτυξιακός ψυχολόγος Gardner (1993) υποστηρίζει ότι το κάθε παιδί είναι προικισμένο με διαφορετικές ικανότητες, πέρα από τις λογικές και γλωσσικές, όπως είναι οι καλλιτεχνικές, οι μουσικές, οι αθλητικές, καθώς και εκείνες της ανάπτυξης κοινωνικών σχέσεων. Για αυτόν ακριβώς το λόγο, το σχολείο οφείλει να δίνει χώρο σε εκπαιδευτικά προγράμματα, τα οποία είναι σε θέση να αναπτύξουν κάθε είδους ικανότητες.

1.2. Επιχειρηματικότητα

Προκειμένου να είμαστε σε θέση να διατυπώσουμε έναν ορισμό, ο οποίος είναι σε θέση να ανταποκρίνεται στην πραγματική έννοια της επιχειρηματικότητας, καθώς και στο ποιος λογίζεται ως επιχειρηματίας, θα πρέπει να ακολουθηθεί μία προσέγγιση, η οποία θα εξετάζει μια σειρά από θέματα, όπως είναι οι δημιουργικές ευκαιρίες, η οξύνοια, η ικανότητα αναγνώρισης των ευκαιριών, καθώς και των περιθωρίων για δράση. Ένας περιεκτικός ορισμός, ο οποίος παρουσιάζεται από τους Πετράκης κ.ά. (2003), αναφέρει ότι η «επιχειρηματικότητα» παράγεται από το ρήμα «επιχειρώ», το οποίο με τη σειρά του σημαίνει ότι «ενεργώ με συγκεκριμένο στόχο». Ο στόχος, στην συγκεκριμένη περίπτωση, είναι η δημιουργία και η διάθεση μελλοντικών προϊόντων ή υπηρεσιών, χωρίς όμως να υπάρχει βεβαιότητα για το τελικό αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας. Προκειμένου το αποτέλεσμα να είναι το επιθυμητό, είναι απαραίτητη η κινητοποίηση όλων των απαραίτητων διαθέσιμων πόρων. Συνοψίζοντας, οι ίδιοι αναφέρουν ότι η επιχειρηματικότητα αφορά την προσεκτική ανάλυση θεμάτων που αφορούν στο πώς, από ποιον και με ποιες επιπτώσεις, λαμβάνει χώρα η διαδικασία ανακάλυψης ευκαιριών, με σκοπό την αξιολόγηση και αξιοποίησή τους.

Ανάλογη είναι και η προσέγγιση του Μπιτζίνη (2014), ο οποίος αναφέρει ότι ο όρος «επιχειρηματικότητα» προέρχεται από το ρήμα «επιχειρώ», το οποίο σημαίνει «δοκιμάζω», «αρχίζω κάποιο έργο», «προσπαθώ να επιτύχω κάτι». Όλα τα προηγούμενα απαιτούν συμπεριφορά και δεξιότητες, οι οποίες αφορούν στην ανάληψη πρωτοβουλιών, προκειμένου κάποιος να αρχίσει μια νέα δραστηριότητα. Με δεδομένο ότι το ρήμα «επιχειρώ» σημαίνει ουσιαστικά «δοκιμάζω», άρα και την ανάληψη ρίσκου, θα μπορούσε κάποιος να υποστηρίξει ότι ο επιχειρηματίας είναι αυτός που είναι διατεθειμένος να ρισκάρει.

Κοινό χαρακτηριστικό και των δύο παραπάνω προσεγγίσεων είναι ότι η επιχειρηματικότητα απαιτεί την κινητοποίηση ανθρώπινων και υλικών πόρων, με σκοπό την αξιοποίηση των ευκαιριών που παρουσιάζονται και απώτερο στόχο τη δημιουργία μιας επιχειρηματικής προσπάθειας. Η επιχειρηματικότητα από τη φύση της εμπεριέχει τις έννοιες της δημιουργικότητας και της καινοτομίας, με σκοπό την

επίτευξη των στόχων της εντός ενός ιδιαίτερα ανταγωνιστικού περιβάλλοντος. Σε αυτό σημείο αξίζει να αναφερθεί ότι η δημιουργία επιχειρήσεων δεν ωφελεί μόνο τον επιχειρηματία, αλλά και το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, αφού μέσα από την επιχειρηματική δράση συντελείται η ανάπτυξη της οικονομίας και δημιουργούνται θέσεις εργασίας. Παράλληλα, η επιχειρηματικότητα συμβάλει και στην ενίσχυση της αποτελεσματικότητας των υφιστάμενων επιχειρήσεων, μέσα από τη δημιουργία και την ανάπτυξη νέων επιχειρήσεων, ενώ αποτελεί και ένα βασικό παράγοντα για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τόσο των επιχειρήσεων, όσο και της οικονομίας, μέσω της εισαγωγής καινοτομιών και νέων μεθόδων και διαδικασιών (Καραγιάννης, 1999).

Η επιχειρηματικότητα όμως δεν αφορά μόνο όσους εισέρχονται στο χώρο των επιχειρήσεων, αλλά και τις υφιστάμενες επιχειρήσεις. Οι βασικοί παράγοντες που υποκινούν τις επιχειρήσεις να αναλάβουν νέα επιχειρηματικά σχέδια είναι:

- το κίνητρο για την ανάληψη μιας κερδοφόρας επένδυσης, αφού η ενδεχόμενη απόδοση είναι σε θέση να παρέχει σε μια επιχείρηση τη δυνατότητα να μειώσει το κόστος της, να ενισχύσει την σχετική θέση της στον κλάδο και την αγορά της και να αυξήσει τα κέρδη της και
- το κίνητρο για την απόκτηση στρατηγικού πλεονεκτήματος, μέσα από την εισαγωγή και εκμετάλλευση βελτιωμένων προϊόντων και διαδικασιών, οι οποίες ενδέχεται να αυξήσουν το μερίδιο της στην αγορά.

Η σημασία της καινοτομικότητας και της ανάπτυξης σε μια οικονομία, σχετίζεται, σε μεγάλο βαθμό με τον τύπο του επιχειρηματία, τον οποίο πρώτος περιέγραψε ο Schumpeter (Καραγιάννης, 1994). Η μία κατηγορία είναι οι «εξαιρετικοί επιχειρηματίες» ('exceptional entrepreneurs'), οι οποίοι είναι διαθέσιμοι, προκειμένου να αντιμετωπίσουν όλες τις δυσκολίες και τους κινδύνους που συνεπάγεται η εισαγωγή της καινοτομίας και η άλλη είναι οι «μιμητές», οι οποίοι είναι ουσιαστικά οι επιχειρηματίες-διευθυντές που ακολουθούν την πρώτη ομάδα. Ο σύγχρονος επιχειρηματίας είναι ο φορέας νέων παραγωγικών μεθόδων, του οποίου οι ιδέες είναι σε θέση να αλλάξουν ριζικά την παραγωγική διαδικασία και να προσφέρουν νέα προϊόντα και υπηρεσίες, διαμορφώνοντας ουσιαστικά νέα καταναλωτικά πρότυπα. Οι επιχειρηματίες που λειτουργούν με αυτό τον τρόπο είναι σε θέση ακόμα και να δημιουργήσουν μια νέα αγορά, απολαμβάνοντας

μονοπωλιακά κέρδη, μέχρι οι ανταγωνιστές τους να καταφέρουν να βρουν την κατάλληλη απάντηση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η εταιρεία Apple, η οποία πρώτη παρουσίασε το smartphone δημιουργώντας μια νέα αγορά, στην οποία ακόμα κυριαρχεί παρά τους πολλούς ανταγωνιστές που ουσιαστικά ακολούθησαν την ιδέα που είχε πρώτος ο Steve Jobs (Fairlie & Fossen, 2018).

1.3. Μορφές επιχειρηματικότητας

Η «επιχειρηματικότητα ανάγκης» και η «επιχειρηματικότητα ευκαιρίας» έχουν σχέση με τα κίνητρα ή προθέσεις ενός επιχειρηματία πριν ιδρύσει την επιχείρησή του (Fairlie & Fossen, 2018). Σύμφωνα με τον Casson (1982), η επιχειρηματικότητα ευκαιρίας αφορά στη δημιουργία καινοτόμων επιχειρήσεων, οι οποίες παράγουν νέα προϊόντα ή υπηρεσίες από κάποια άτομα, τα οποία έχουν εντοπίσει κάποια ευκαιρία, η οποία είναι σε θέση να τους οδηγήσει σε μια εργασιακή ανεξαρτησία ή ακόμα και στην αύξηση του εισοδήματός τους (IOBE, 2010). Οι επιχειρηματίες ευκαιρίας είναι συνήθως άτομα μορφωμένα, τα οποία ανήκουν στην μεσαία ή ανώτερη κοινωνική τάξη και έχουν προηγούμενη διοικητική εμπειρία και θέσεις με υψηλούς μισθούς. Έτσι, έχουν την άνεση να υλοποιήσουν με μεγαλύτερη ευκολία την επιχειρηματική τους ιδέα. Τέλος, προτιμούν να εκμεταλλευτούν μια επιχειρηματική ευκαιρία παρά η κύρια πηγή εισοδήματός τους να είναι από μια υπαλληλική θέση (Ellis & Williams, 2011).

Το 2002 για πρώτη φορά το GEM εισήγαγε τις έννοιες της επιχειρηματικότητας ευκαιρίας και ανάγκης στις μελέτες του και διαχώρισε αυτές τις δύο κατηγορίες με κριτήριο αν η επιχειρηματικότητα διεξάγεται λόγω κάποιας ευκαιρίας που υπάρχει ή λόγω ανάγκης εξαιτίας της απουσίας κάποιας επαγγελματικής ευκαιρίας. Στις μέρες μας, οι δύο αυτές μορφές επιχειρηματικότητας έχουν προσελκύσει το ενδιαφέρον πολλών μελετητών. Ο επιχειρηματίας ανάγκης προχωρεί συνήθως στη δημιουργία συμβατικών επιχειρήσεων. Η πλειοψηφία τους δεν είναι μορφωμένα άτομα, δεν έχουν προηγούμενη διοικητική εμπειρία και κυρίως δεν έχουν εύκολη πρόσβαση σε κεφάλαιο και διασυνδέσεις. Τέλος, οι μισθοί τους είναι χαμηλοί και για αυτό ψάχνουν για μια άλλη πηγή εισοδήματος. Οι επιχειρηματίες ανάγκης έχουν διαφορετικά κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά, σε σχέση με τους επιχειρηματίες

ευκαιρίας, μικρότερα επίπεδα ικανοποίησης από το επάγγελμα τους και μικρότερη σιγουριά για την επιτυχία του εγχειρήματος τους (Block et al.,2013).

Οι επιχειρηματικές τους προσπάθειες αφορούν συνήθως τον πρωτογενή τομέα παραγωγής, ως μικροκαλλιεργητές, αλλά και το δευτερογενή τομέα, δηλαδή τις μεταποιητικές επιχειρήσεις, καθώς και το λιανεμπόριο. Οι επιχειρηματίες ανάγκης κατέχουν ένα σημαντικό ποσοστό των επιχειρήσεων στις τοπικές κοινωνίες, αλλά λόγω του μικρού τους μεγέθους και των τεχνολογικών αδυναμιών τους, δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν εύκολα στις διαρκείς αλλαγές της αγοράς, οι οποίες πλέον είναι πιο συχνές και απότομες λόγω της παγκοσμιοποίησης και του έντονου ανταγωνισμού. Τα διάφορα επιμελητήρια έχουν δημιουργήσει για αυτούς τους λόγους επιμορφωτικά προγράμματα, τα οποία απευθύνονται για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις (ΜΜΕ), όπου και υπάγονται οι περισσότερες επιχειρήσεις της επιχειρηματικότητας ανάγκης, προκειμένου να τις ενισχύουν με τεχνογνωσία, ώστε να είναι πιο εύκολο να επιβιώσουν. Η επιχειρηματικότητα ανάγκης εμφανίζει ιδιαίτερη αύξηση στις αναπτυσσόμενες χώρες, όπου οι φτωχότεροι άνθρωποι, λόγω της έλλειψης δυνατότητας για εργασία, καθώς και λόγω της οικονομικής τους δυσπραγίας, προχωρούν στην ίδρυση επιχειρήσεων από ανάγκη (Harding et al.,2008).

Σύμφωνα με μελέτες, η επιχειρηματικότητα ευκαιρίας σχετίζεται με την οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας, ενώ δεν ισχύει το ίδιο για την επιχειρηματικότητα ανάγκης, καθώς τα υψηλά ποσοστά της μπορεί να έχουν ακόμη και αρνητικές συνέπειες για την οικονομία μιας χώρας (Fuentelsaz, 2015). Επίσης, η οικονομική κρίση επηρεάζει θετικά τα ποσοστά της επιχειρηματικότητας ανάγκης, καθώς και της συνολικής επιχειρηματικότητας, γεγονός που οφείλεται στο ότι οι άνθρωποι, ένεκα των επιπτώσεων της κρίσης, ιδρύουν επιχειρήσεις από ανάγκη (Harding et al., 2008).

Μια άλλη μορφή επιχειρηματικότητας, η οποία εντάσσεται στην ευρύτερη κατηγορία της επιχειρηματικότητας ευκαιρίας, είναι η «επιχειρηματικότητα έντασης γνώσης». Σε αυτού του είδους την επιχειρηματικότητα, βασικό ρόλο κατέχει η γνώση, όπου μέσω της εφαρμογής της οι επιχειρήσεις είναι σε θέση να καινοτομήσουν, να αναπτυχθούν οικονομικά, καθώς και να αποκτήσουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα έναντι των ανταγωνιστών τους (Malerba, 2010). Η

πηγή της γνώσης μπορεί να είναι η ερευνητική δραστηριότητα, καθώς και η επαγγελματική, επιχειρηματική και οργανωσιακή πρακτική. Πρόκειται για ένα είδος επιχειρηματικότητας, το οποίο αυξάνεται διαρκώς μιας και στις μέρες μας είναι μεγάλος ο όγκος της γνώσης που παράγεται και για αυτό υπάρχουν ζητήματα διαχείρισης της (Hayter,2013).

Πρόκειται για ένα είδος επιχειρηματικότητας το οποίο χαρακτηρίζεται από μία υψηλού δυναμικού επιχειρηματική δραστηριότητα, η οποία είναι σε θέση να μετατρέψει την γνώση σε καινοτομία και μέσω αυτής να επιφέρει θετικά οικονομικά αποτελέσματα και ευημερία, αξιοποιώντας κατάλληλα τις καινοτόμες ευκαιρίες (Malerba & McKelvey, 2010). Επίσης, έχει άμεση σχέση με τις δράσεις που δημιουργούν νέα γνώση και κατά επέκταση έχουν ως στόχο τη δημιουργία αξίας. Ως επιχειρηματίες γνώσης ορίζονται τα άτομα που παράγουν, διαχειρίζονται και θέτουν σε εφαρμογή γνώση με στόχο την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη (Andersson et al. 2009). Είναι ένα είδος επιχειρηματικότητας, το οποίο μελετάται σε εύρος το τελευταίο καιρό, αφού μέσω της γνώσης που διαθέτουν και των θετικών αποτελεσμάτων που επιφέρουν στην κοινωνία και την οικονομία της, συμβάλλουν στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των ανθρώπων, δημιουργούν θέσεις εργασίας και αξίας και η επίδρασή τους είναι μεγάλη σε πολλούς τομείς (Hirsch-Kreinsen and Schwinge, 2014). Επίσης, είναι ένα είδος επιχειρηματικότητας, το οποίο καταφέρνει να φέρει σε στενότερη επαφή τον ακαδημαϊκό με τον επιχειρηματικό κόσμο (Hayter, 2013).

Άλλη μια μορφή επιχειρηματικότητας είναι η «κοινωνική επιχειρηματικότητα», η οποία αποκτά όλο και μεγαλύτερη αναγνωρισιμότητα στην εποχή μας. Πρόκειται για ένα τομέα στον οποίο οι επιχειρηματίες επικεντρώνονται στην επίλυση κάποιου κοινωνικού προβλήματος και τη δημιουργία κοινωνικής αξίας. Βασικό χαρακτηριστικό αυτών των επιχειρηματιών είναι ότι δεν εστιάζουν στο προσωπικό τους όφελος και συμφέρον αλλά δίνουν όλο το πάθος και την ενέργεια τους στην ανάδειξη του κοινού καλού και αξίας. Οι κοινωνικοί επιχειρηματίες κάνουν χρήση βιώσιμων οικονομικά εγχειρημάτων, προκειμένου να επιλύσουν κοινωνικά προβλήματα και να δημιουργήσουν μια κοινωνική αξία για το κοινωνικό σύνολο και ιδιαίτερα για τους κοινωνικά αδύναμους (Ματσαγγίδης, 2015).

Ο στόχος τους είναι η εξάλειψη των αιτιών που προκαλούν κοινωνικά προβλήματα, καθώς και η κάλυψη των αναγκών της κοινωνίας. Τα μέσα για την επίτευξη του στόχου τους είναι τα κέρδη από τις πωλήσεις των προϊόντων τους και τα ποσά από διάφορες χορηγίες και δωρεές, ενώ παράλληλα συνεργάζονται με δημόσιους ή ιδιωτικούς φορείς, καθώς και με μη κερδοσκοπικές οργανισμούς. Η αξία τους μετράται με την αλλαγή που επιφέρουν στην κοινωνία (Κανέλλος, 2015).

Μια άλλη, αρκετά διαδεδομένη επιχειρηματικότητα, είναι η πράσινη επιχειρηματικότητα. Το ενδιαφέρον για το περιβάλλον είναι ιδιαίτερα έντονο στην εποχή μας και για αυτό το συγκεκριμένο είδος επιχειρηματικότητας θα μπορούσε να αποτελέσει μια αρκετά βιώσιμη επιχειρηματική πρακτική πάνω στην οποία να βασιστούν οι επιχειρηματίες. Σχετίζεται κυρίως με δύο βασικές ανάγκες των σύγχρονων κοινωνιών: την προστασία του περιβάλλοντος και την καλύτερη ποιότητα ζωής (Scharper, 2005).

Τα βασικά χαρακτηριστικά αυτών των επιχειρηματιών είναι ότι αναλαμβάνουν επιχειρηματικά εγχειρήματα, τα οποία είναι βασισμένα στην ευκαιρία και εμπεριέχουν αρκετό ρίσκο, ενώ τα αποτελέσματα τους δεν είναι προβλέψιμα (Scharper, 2002), ενώ οι επιχειρηματικές τους δράσεις έχουν θετική επίδραση στο φυσικό περιβάλλον και στοχεύουν σε ένα περιβαλλοντικά βιώσιμο μέλλον (Farinelli et al., 2013). Το πεδίο δράσης τους καλύπτει όλους τους τομείς της οικονομίας, από τον πρωτογενή τομέα με την καλλιέργεια βιολογικών προϊόντων, το δευτερογενή τομέα με βιολογικά τρόφιμα και την ανακύκλωση, τον τριτογενή τομέα με διάφορα «πράσινα» προϊόντα, καθώς και τον τεταρτογενή τομέα με κύριες επιχειρηματικές δράσεις να είναι η επικοινωνία, η προβολή και η παρουσίαση.

Τέλος, μια άλλη μορφή επιχειρηματικότητας είναι η νεανική επιχειρηματικότητα, η οποία σχετίζεται με την επιχειρηματική δραστηριοποίηση των νέων αμέσως μετά την επαγγελματική κατάρτισή τους ή την ολοκλήρωση των σπουδών τους. Παρά το γεγονός ότι ποικίλουν τα ηλικιακά όρια προκειμένου κάποιος να χαρακτηριστεί ως νέος επιχειρηματίας, συχνότερα ως νέοι επιχειρηματίες ορίζονται τα άτομα που βρίσκονται στο ηλικιακό εύρος 18 έως 35 ετών (Ellis & Williams, 2011). Ο λόγος που το συγκεκριμένο είδος επιχειρηματικότητας ανθεί στις μέρες μας, έχει να κάνει με τα υψηλά ποσοστά ανεργίας, με τα οποία έρχονται αντιμέτωποι πολλοί νέοι,

ακόμα και στις αναπτυγμένες χώρες. Το συγκεκριμένο φαινόμενο, πέρα από την επίπτωση στην μη αξιοποίηση ενός ιδιαίτερα χρήσιμου ανθρώπινου δυναμικού, έχει σοβαρές μακροχρόνιες επιπτώσεις στα άτομα αυτής της ηλικίας, όπως είναι οι κοινωνικο-ψυχολογικές (Blanchflower & Oswald, 1998). Στα πλαίσια μιας τέτοιας κατάστασης, ολοένα και περισσότεροι νέοι αποφασίζουν να ξεκινήσουν τις δικές τους επιχειρήσεις, παρά τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν με κυριότερο την περιορισμένη πρόσβαση σε κεφάλαια και την έλλειψη εργασιακής εμπειρίας (Ellis & Williams, 2011).

Κεφάλαιο 2. Η επιχειρηματικότητα στην εκπαίδευση

2.1. Επιχειρηματική εκπαίδευση

Η «Επιχειρηματική Εκπαίδευση» ή «Εκπαίδευση για την Επιχειρηματικότητα», σύμφωνα με το Σύνδεσμο Ελλήνων Βιομηχάνων, αποτελεί μια ευρεία έννοια, η οποία περιγράφει μια διαδικασία ανάπτυξης εκείνων των προσωπικών χαρακτηριστικών του ατόμου, τα οποία είναι σε θέση να προωθήσουν και να ενισχύουν το επιχειρηματικό πνεύμα (ΣΕΒ, χχ). Ο σκοπός της είναι η απόκτηση των γνώσεων, των δεξιοτήτων και των αντιλήψεων, οι οποίες είναι σε θέση να συμβάλλουν στην προσωπική και κοινωνική εξέλιξη, καθώς και στην απασχολησιμότητα των νέων, με τρόπο δημιουργικό και περιεργαστικό.

Πρόκειται για μια μαθησιακή διαδικασία, η οποία εστιάζει στην καλλιέργεια μιας επιχειρηματικής κουλτούρας, καθώς και στην ανάπτυξη ικανοτήτων και δεξιοτήτων, οι οποίες είναι χρήσιμες σχεδόν σε κάθε πτυχή του ατόμου, αφού προετοιμάζει τους μαθητές για το μελλοντικό τους ρόλο ως ενεργοί πολίτες, ενώ παράλληλα τους παρέχει και τα απαραίτητα εφόδια για την επιτυχημένη ένταξή τους στην αγορά εργασίας. Η Επιχειρηματική Εκπαίδευση δεν είναι κάτι νέο στα εκπαιδευτικά συστήματα της Δυτικής Ευρώπης και της Βορείου Αμερικής, αφού υπάρχει στο πρόγραμμα των σχολείων εδώ και δεκαετίες. Αντιθέτως, στην Ελλάδα οι έως τώρα προσπάθειες αναφέρονται σε διάφορους φορείς, όπως είναι το «Σωματείο Επιχειρηματικότητας Νέων» (“Junior Achievement Greece”) αλλά και στις πρωτοβουλίες μεμονωμένων σχολικών μονάδων ή εκπαιδευτικών, αφού μέχρι και το σχολικό έτος 2020-2021 δεν υπήρχε κάποιος ολοκληρωμένος εθνικός σχεδιασμός ένταξης της Επιχειρηματικής Εκπαίδευσης στο πρόγραμμα σπουδών οποιασδήποτε βαθμίδας εκπαίδευση στην Ελλάδα. Από το έτος αυτό υπήρξε η πρόβλεψη να συμπεριληφθεί ως διακριτή θεματική ενότητα στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση.

Η Επιχειρηματική Εκπαίδευση αποτελεί ένα βασικό παράγοντα προώθησης της επιχειρηματικότητας, καθώς ο ρόλος του εκπαιδευτικού συστήματος είναι να παρέχει εκείνες τις αναγκαίες συνθήκες, ώστε οι μαθητές να συνειδητοποιήσουν τις διαθέσιμες επαγγελματικές επιλογές, εξοπλίζοντας τους με γνώσεις απαραίτητες για

την ανάπτυξη επιχειρηματικών δράσεων. Αν και οι απόψεις δίστανται σχετικά με το κατά πόσο, καθώς και σε ποιο βαθμό, οι επιχειρηματικές δεξιότητες μπορούν να διδαχθούν, αποτελεί μια κοινή παραδοχή πως το επιχειρηματικό πνεύμα, σε άμεση συνάρτηση με τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των μαθητών, διαμορφώνεται μέσα από την εφαρμογή επιχειρηματικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

Η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα συντελείται σε όλα τα επίπεδα της εκπαιδευτικής διαδικασίας και δεν ολοκληρώνεται με την αποφοίτηση από το σχολείο, αφού είναι διαρκής σε ένα πλαίσιο δια βίου μάθησης. Είναι προφανές ότι σε κάθε βαθμίδα, πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και στην ανώτερη εκπαίδευση, τα εκπαιδευτικά προγράμματα έχουν διαφορετικό περιεχόμενο. Συγκεκριμένα, στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, ο βασικός στόχος της επιχειρηματικής εκπαίδευσης είναι οι μαθητές να συνειδητοποιήσουν την αξία της επιχειρηματικής επιλογής ως μια επαγγελματική επιλογή, καθώς και να γνωρίσουν το ρόλο που διαδραματίζει η επιχειρηματικότητα στην οικονομία μιας χώρας. Στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ο στόχος της είναι να εμφυσήσει στους μαθητές συγκεκριμένες επιχειρηματικές δεξιότητες και να τους κινητοποιήσει προς αυτή την κατεύθυνση. Τέλος, στην ανώτερη εκπαίδευση, τα προγράμματα της επαγγελματικής εκπαίδευσης στόχο έχουν να παρέχουν στους εκπαιδευόμενους την κατάλληλη και πιο εξειδικευμένη επιστημονική γνώση και παράλληλα να αναπτυχθούν περαιτέρω οι επαγγελματικές δεξιότητες που έχουν ήδη αποκτηθεί στις προηγούμενες βαθμίδες (OECD, 2009).

Σύμφωνα με τον Mulder (1997), η επιχειρηματική εκπαίδευση είναι χρήσιμο να εστιάζει στην ανάπτυξη της έννοιας της πολυπλοκότητας, διαμέσου της ευαισθητοποίησης για την πρακτική εφαρμογή των επιχειρηματικών δεξιοτήτων, ενώ ο ίδιος, αναφορικά με το περιεχόμενο της στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, υποστηρίζει ότι η έμφαση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων πρέπει να δίνεται στην αντίληψη των επιχειρηματικών ευκαιριών, κατά τα τρία πρώτα τρία χρόνια, ενώ στα επόμενα τρία στην ανάπτυξη συγκεκριμένων διαχειριστικών ικανοτήτων και επιχειρηματικών δεξιοτήτων.

Από τα παραπάνω φαίνεται ότι η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα απαιτεί ένα βάθος χρόνου και για αυτό είναι καλό να ξεκινά σε μικρή ηλικία και στην

πρωτοβάθμια εκπαίδευση, προκειμένου στην πορεία να πλαισιώνεται με την πρακτική κατάρτιση στις επόμενες βαθμίδες. Με βάση αυτή τη θεώρηση, η επιχειρηματική εκπαίδευση βασίζεται σε δύο κεντρικούς άξονες, οι οποίοι συμβαδίζουν με τη χρονική ανάπτυξη της σχετικής εκπαιδευτικής διαδικασίας: την ευαισθητοποίηση και την ετοιμότητα (Rushing, 1990).

2.2. Η μαθησιακή διαδικασία στην επιχειρηματική εκπαίδευση

Η ανάπτυξη καθώς και η εφαρμογή των εκπαιδευτικών προγραμμάτων με θέμα την επιχειρηματικότητα έχουν τη βάση τους σε θεωρίες μάθησης και διδασκαλίας. Οι κυρίαρχες θεωρίες που εντοπίζονται στη βιβλιογραφία είναι η «θεωρία της παραγωγικής μάθησης», η «μάθηση μέσω της πράξης», η «θεωρία των σταδίων της γνωστικής ανάπτυξης», καθώς και η «θεωρία της ταξινόμησης μέσω των γνωστικών μαθησιακών αντικειμένων».

Η «θεωρία της παραγωγικής μάθησης» την οποία διατύπωσε ο Wittrock (1974) βασίζεται στην υπόθεση πως ο ανθρώπινος εγκέφαλος δομεί ενεργά σημαντικές σχέσεις μεταξύ άγνωστων εννοιών, οικείων γνώσεων και γνωστικών εμπειριών. Με αυτό τον τρόπο προκαλείται μία παραγωγική διαδικασία κατασκευής μνήμης, γνώσης και εμπειρίας. Ακόμη, σύμφωνα με τη «θεωρία της μάθησης μέσω της πράξης» (Dewey, 1938), οι εκπαιδευόμενοι πρέπει να εμπλέκονται προσωπικά στη μαθησιακή εμπειρία, μέσα από ένα εύρος διαδικασιών, οι οποίες περιλαμβάνουν τη λήψη αποφάσεων, καθώς και την κατάλληλη αντιμετώπιση των επιπτώσεων των αποφάσεων αυτών, εντός ενός πλαισίου καθημερινής επίλυσης καταστάσεων, οι οποίες έχουν προσωπική σημασία για τον κάθε εκπαιδευόμενο.

Επίσης, η «θεωρία της γνωστικής ανάπτυξης» αφορά στην ανάπτυξη των γνωστικών ικανοτήτων των ατόμων, οι οποίες έχουν άμεση σχέση με το εξωτερικό τους περιβάλλον, και μέσα από την πορεία του σε διάφορα γνωστικά στάδια, τα οποία πρακτικά αντιπροσωπεύουν διαφορετικές γνωστικές διαδικασίες (Piaget, 1952). Η συγκεκριμένη θεωρία υποστηρίζει ότι ένα εκπαιδευτικό σύστημα είναι σε θέση να έχει σημαντικά θετικά αποτελέσματα στη λειτουργία της απόκτησης γνώσης, αρκεί αυτό να συμβαδίζει με τα μαθησιακά στάδια του ατόμου. Για αυτό το λόγο

προτείνεται ένα θεωρητικό πλαίσιο ταξινόμησης των γνωστικών στόχων εντός της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Αυτό το πλαίσιο αποτελείται από συγκεκριμένους γνωστικούς και συμπεριφορικούς στόχους, όπως είναι η γνώση, η κατανόηση, η εφαρμογή, η ανάλυση, και τέλος η σύνθεση και η αξιολόγηση (Bloom et al, 1956).

Καθώς η επιχειρηματικότητα συνδέεται με την απόκτηση ικανοτήτων και δεξιοτήτων, οι οποίες θα παρουσιαστούν στη συνέχεια αναλυτικά, όπως η δημιουργικότητα, η πρωτοβουλία και η ανεξαρτησία, η επιχειρηματικότητα είναι προτιμότερο να διδάσκεται με έναν ενεργό και βιωματικό τρόπο, ο οποίος έχει ως αποτέλεσμα την ενθάρρυνση των ατόμων ως προς το να σκέφτονται και να λειτουργούν επιχειρηματικά. Κατά αυτόν τον τρόπο, είναι δυνατόν η επιχειρηματικότητα να διδάσκεται τόσο έμμεσα, όσο και άμεσα, δηλαδή με την εφαρμογή πρακτικών διαδικασιών, παράλληλα με την εκπόνηση και την παρακολούθηση ειδικά σχεδιασμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων, προκειμένου να αναπτυχθούν οι απαιτούμενες επιχειρηματικών δεξιότητες. Για αυτό το λόγο, είναι σημαντικό οι μαθητές που ακολουθούν ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα επιχειρηματικότητας να είναι σε θέση να αντιλαμβάνονται τις πραγματικές της διαστάσεις εντός ενός εμπειρικού, πλαισίου, παρά με τη χρήση συμβατικών μεθόδων (Gibb & Cotton, 1998). Επιπλέον, οι παιδαγωγικές και διδακτικές πρακτικές θα πρέπει να λειτουργούν προς την ενθάρρυνση της μάθησης μέσα από την πράξη και την εμπειρία, καθώς και μέσα από τη διεύρυνση των υπάρχοντων προτύπων και την αλληλεπίδραση με το κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον.

Όπως συμβαίνει σε κάθε περίπτωση, έτσι και η επιχειρηματική εκπαίδευση διευκολύνεται σημαντικά από την ανάπτυξη ενός κατάλληλου εκπαιδευτικού περιβάλλοντος, το οποίο, προκειμένου να είναι λειτουργικό και αποτελεσματικό, έχει συγκεκριμένες ανάγκες και απαιτήσεις (Lodewijks, 1995). Συγκεκριμένα, για την επιχειρηματική εκπαίδευση, το εκπαιδευτικό περιβάλλον πρέπει να σχετίζεται με τις ικανότητες του εκπαιδευόμενου, ώστε αυτές να είναι σε θέση να βελτιωθούν και παράλληλα να είναι σε θέση να διεγείρει το αίσθημα της ευθύνης αναφορικά με την απόκριση των μαθησιακών στόχων. Ακόμα, χρειάζεται να περιλαμβάνει πρότυπα, να αναφέρεται σε πραγματικές καταστάσεις μέσω αλληλοεπιδράσεων της γνώσης και του εξωτερικού περιβάλλοντος, να προκαλεί τη συμμετοχή του εκπαιδευόμενου και να είναι λειτουργικό αναφορικά με την εφαρμογή της γνώσης.

Ένα εκπαιδευτικό περιβάλλον δομημένο με βάση τις παραπάνω αρχές είναι σε θέση να διευκολύνει τη διαδικασία της επιχειρηματικής εκπαίδευσης και παράλληλα να είναι συνεπές με τις αρχές της θεωρίας της παραγωγικής μάθησης και της μάθησης μέσω της εμπειρίας (Gibb & Cotton, 1998).

Ένας αποτελεσματικός τρόπος διδασκαλίας των επιχειρηματικών δεξιοτήτων, ιδιαίτερα στο πλαίσιο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, είναι μέσω των συμπεριφορικών προσομοιώσεων, μέσω των οποίων είναι δυνατόν να συνδεθούν οι εκπαιδευτικοί στόχοι με τους ρόλους και τις διαστάσεις της επιχειρηματικότητας (Karlan & Valdivia, 2006). Μία τέτοια αρκετά αποτελεσματική μέθοδος διδασκαλίας της επιχειρηματικότητας είναι η δημιουργία εικονικών ή ημι-πραγματικών επιχειρήσεων, κυρίως στο πλαίσιο της δευτεροβάθμιας και της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Ένα πρόγραμμα δημιουργίας τέτοιων επιχειρήσεων, το οποίο εφαρμόζεται ήδη στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση των ΗΠΑ, όπου η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα έχει ενσωματωθεί στην πλειοψηφία των προγραμμάτων σπουδών (Kuratko, 2005), καθώς και σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης ονομάζεται “Junior Achievement Young Enterprise Program” (JA-YE). Πρόκειται για ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα, το οποίο εφαρμόζεται σε περισσότερες από σαράντα χώρες του ευρύτερου ευρωπαϊκού χώρου τα τελευταία χρόνια, με ετήσια αυξανόμενο ποσοστό συμμετοχής μαθητών και σπουδαστών.

Μέσα από το συγκεκριμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα, οι συμμετέχοντες μαθητές αναλαμβάνουν την ευθύνη μίας περιορισμένης, σε διάρκεια και μέγεθος, επιχείρησης από την έναρξη του σχολικού έτους μέχρι και τη λήξη του. Μέσα σε αυτό το σύντομο χρονικό διάστημα ζωής της επιχείρησης, οι μαθητές καλούνται να εκτελέσουν διάφορες επιχειρηματικές δραστηριότητες, οι οποίες, μεταξύ άλλων, περιλαμβάνουν την παραγωγή και την πώληση προϊόντων ή/και υπηρεσιών, την τήρηση των σχετικών αρχείων, αλλά ακόμα και τη διεξαγωγή επαγγελματικών συναντήσεων. Με τον τρόπο αυτό, οι μαθητές, αλλά και οι φοιτητές, έρχονται σε μία πρώτη επαφή με την οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα των επιχειρήσεων, ενώ παράλληλα έχουν τη δυνατότητα να συνεχίσουν τη συγκεκριμένη επιχειρηματική δραστηριότητα και τον επόμενο χρόνο, εφόσον δεν αποφοιτήσουν.

2.3. Επιχειρηματικές δεξιότητες και ικανότητες

Ο Μπιτζένης (2014) αναφέρεται στις απόψεις μελετητών σχετικά με τις ικανότητες και τις δεξιότητες που χαρακτηρίζουν τον επιχειρηματία. Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι ο Say και ο Cantillon θεωρούν ότι ο επιχειρηματίας πρέπει να είναι οργανωτής συντελεστών παραγωγής, ενώ ο Schumpeter ότι πρέπει να είναι καινοτόμος, ενώ ο Knight ότι πρέπει να μην διστάζει να αναλαμβάνει κινδύνους. Επιπλέον, ο Casson υποστηρίζει ότι το κύριο χαρακτηριστικό ενός επιχειρηματία είναι να οργανώνει πόρους, ενώ σύμφωνα με τον Shackle είναι η δημιουργικότητα. Τέλος, ο Kirzner θεωρεί ότι ο επιχειρηματίας είναι αυτός που καιροφυλακτεί για επικερδείς ευκαιρίες. Εύλογα τίθεται το ερώτημα, ο επιτυχημένος επιχειρηματίας γεννιέται ή γίνεται; Ποια από τα χαρακτηριστικά που πρέπει να διαθέτει ένας επιχειρηματίας είναι έμφυτα και ποια επίκτητα;

Σύμφωνα με τον Μπιτζένη (2014), ένα κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα του επιχειρηματία είναι ο δυναμισμός του. Αυτός ο δυναμισμός τον καθοδηγεί την επιθυμία του για επιτυχία, ενώ παράλληλα ενδυναμώνει τα εσωτερικά κίνητρα για ανάληψη επιχειρηματικής δράσης, να μη διστάζει να αναλαμβάνει ρίσκο, καθώς και να αποδέχεται την αποτυχία και να επαναπροσδιορίζει την πορεία του. Ο δυναμισμός σε ένα άτομο είναι ένα έμφυτο γνώρισμα, το οποίο όμως για να αναπτυχθεί θα πρέπει να υπάρχει το κατάλληλο οικογενειακό ή σχολικό περιβάλλον. Σημαντικό ρόλο έχει η ενθάρρυνση, ως παιδαγωγικό μέσο, η οποία οδηγεί σε μεγαλύτερη αυτοεκτίμηση και ενεργοποιεί το άτομο.

Ακόμα η ικανότητα για δημιουργική, αναλυτική και κριτική σκέψη, είναι βασικές προϋποθέσεις για επιτυχία στις επιχειρήσεις. Αν κάποιος δεν είναι ικανός να αναλύσει τα προβλήματα, τότε δεν είναι δυνατόν να εντοπίσει την πηγή τους και στη συνέχεια να προχωρήσει στην ανάληψη των κατάλληλων ενεργειών και δράσεων για την επίλυση τους. Παράλληλα, η επιτυχία ενός επιχειρηματικού εγχειρήματος απαιτεί δεξιότητες συλλογής και επεξεργασίας πληροφοριών.

Η ενασχόληση των παιδιών με τα μαθηματικά, τα οποία απαιτούν ανάλυση, κρίση και σύνθεση, όταν δεν εστιάζει απλά και μόνο στην απομνημόνευση τύπων αλλά με κατανόηση, εκπαιδεύει τους νέους στην απόκτηση δεξιοτήτων επιχειρηματικότητας. Η ικανότητα επικοινωνίας, κοινωνικότητας, συνεργατικότητας, συμμετοχής στα 'κοινά' και ενσυναίσθησης, είναι πολύ απαραίτητα γνώρισμα για όποιον θα δραστηριοποιηθεί επιχειρηματικά. Πρέπει να είναι καλός πομπός και καλός δέκτης μηνυμάτων ένας επιχειρηματίας, ώστε να επικοινωνεί αποτελεσματικά με πελάτες.

Κεφάλαιο 3. Επιχειρηματικότητα και γυναίκες

3.1. Οι γυναίκες ως επιχειρηματίες

Ένας τομέας στον οποίο έχει εστιάσει η προσοχή, αναφορικά με τις διακρίσεις που υπάρχουν ως προς το φύλο, είναι και αυτός της επιχειρηματικότητας. Το European Institute for Gender Equality (2016) επισημαίνει ότι οι γυναίκες υστερούν σε αυτό τον τομέα, τόσο λόγω δικών τους πεποιθήσεων, όσο και λόγω ευκαιριών. Η ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας είναι ένας τομέας στον οποίο εστιάζει η Ευρωπαϊκή Ένωση, διότι κατέχει σημαντικό ρόλο στη δημιουργία θέσεων εργασίας, στην εισαγωγή της καινοτομίας και την ανάπτυξη κάθε οικονομίας. Η προώθηση της επιχειρηματικότητας είναι ένας βασικός στόχος πολιτικής για τις κυβερνήσεις οι οποίες αναμένουν ότι τα υψηλά ποσοστά επιχειρηματικής δραστηριότητας θα είναι σε θέση να δημιουργήσουν βιώσιμες θέσεις εργασίας. Επίσης, οι αυτοαπασχολούμενοι, σε ποσοστό περίπου 30% (Eurofound, 2010) απασχολούν μισθωτούς στις επιχειρήσεις τους. Επίσης, τα στοιχεία σε ευρωπαϊκό επίπεδο, δείχνουν ότι ο τομέας της αυτοαπασχόλησης έχει δείξει έναν βαθμό ανθεκτικότητας κατά τη διάρκεια την πρόσφατης οικονομικής κρίσης, καθώς η μείωση της αυτοαπασχόλησης ήταν πιο μέτρια σε σύγκριση με τη μείωση της μισθωτής εργασίας (European Commission, 2010).

Σε αυτό το πλαίσιο, το ενδιαφέρον για τη γυναικεία επιχειρηματικότητα έχει αυξηθεί μεταξύ των μελετητών και των υπευθύνων χάραξης πολιτικής. Ενώ το σκεπτικό για τη γυναικεία επιχειρηματικότητα εστιάζεται παραδοσιακά στην ενίσχυση της ισότητας των γυναικών, στην ενδυνάμωση και την κοινωνική ένταξη των γυναικών, το βάρος που δίνεται στη γυναικεία επιχειρηματικότητα έχει να κάνει και με τα οικονομικά οφέλη. Τα τελευταία χρόνια έχει γίνει σαφές ότι οι γυναίκες επιχειρηματίες μπορούν να αποτελέσουν ισχυρό οικονομικό πόρο (ΟΟΣΑ, 2004), ενώ μελέτες της Παγκόσμιας Τράπεζας δείχνουν ότι οι γυναίκες επιχειρηματίες συμβάλλουν σημαντικά στην οικονομική ανάπτυξη και τη μείωση της φτώχειας, όχι μόνο στις αναπτυσσόμενες χώρες, αλλά και στις αναπτυγμένες οικονομίες (World Bank, 2014)

Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι γυναίκες επιχειρηματίες δημιουργούν νέες θέσεις εργασίας για τον εαυτό τους αλλά και για άλλους. Εκτός από την τόνωση της απασχόλησης, η γυναικεία επιχειρηματικότητα υποστηρίζει επίσης τη διαφοροποίηση των επιχειρήσεων, τονώνοντας την καινοτομία και τη διαφοροποίηση στη διαχείριση, στην παραγωγή, σε πρακτικές μάρκετινγκ καθώς και σε προϊόντα και υπηρεσίες. Οι γυναίκες παρέχουν διαφορετικές λύσεις στη διαχείριση, στην οργάνωση και στην αντιμετώπιση επιχειρηματικών προβλημάτων (Kelly, 2014).

Παρά το σχετικό ενδιαφέρον, αριθμός των γυναικών επιχειρηματιών έχει αλλάξει ελάχιστα στις χώρες του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ). Το ποσοστό των επιχειρήσεων που ανήκουν σε γυναίκες βρίσκεται περίπου στο 30 % του συνολικού αριθμού των επιχειρήσεων στις χώρες του ΟΟΣΑ. Επιπλέον, όταν οι γυναίκες δημιουργούν επιχειρήσεις, το πράττουν σε μικρότερη κλίμακα από τους άνδρες και σε περιορισμένο φάσμα τομέων. Επιπλέον, οι αυτοαπασχολούμενες γυναίκες αντιμετωπίζουν σοβαρές διαφορές, συγκριτικά με τους άνδρες και μπορεί να κερδίζουν 30% έως 40% λιγότερο από τους άντρες ομολόγους τους (ΟΟΣΑ, 2012). Το χάσμα αμοιβών μεταξύ των δύο φύλων στο επίπεδο της αυτοαπασχόλησης ανέρχεται στο 45 % σε επίπεδο ΕΕ, πράγμα που εμφανώς απεικονίζει την έκταση της διαφοράς μεταξύ των γυναικών και των ανδρών σε αυτό το είδος απασχόλησης (Institute for Gender Equality, 2016).

3.2. Τα εμπόδια που συναντούν οι γυναίκες επιχειρηματίες

Παρά τη μεγάλη δυσκολία στην εξέταση και τη μέτρηση της επιχειρηματικότητας λόγω των ασαφών ορίων που τη διακρίνουν από την αυτοαπασχόληση (European Commission, 2010), οι γυναίκες εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν μεγάλο αριθμό δυσκολιών και εμποδίων κατά την ίδρυση και τη λειτουργία επιχειρήσεων. Αυτά περιλαμβάνουν: τη δυσκολία πρόσβασης στη χρηματοδότηση, τις δυσμενείς επιχειρηματικές ρυθμίσεις, τα πολιτισμικά εμπόδια, την επιλογή τύπων και τομέων επιχειρήσεων, τα κενά πληροφόρησης και κατάρτισης, την έλλειψη επαφών και πρόσβασης σε κοινωνική υποστήριξη και επαγγελματικά δίκτυα, τον εκπαιδευτικό και επαγγελματικό διαχωρισμό. Επίσης, πρέπει να σημειωθεί ότι οι γυναίκες

επιχειρηματίες δαπανούν ένα σημαντικό τμήμα του χρόνου και της ενέργειας τους στο σπίτι, αφού συχνά έχουν τη μεγαλύτερη ευθύνη για την ανατροφή των παιδιών (Institute for Gender Equality, 2016).

Αν και οι περισσότερες από αυτές τις δυσκολίες είναι κοινές και στα δύο φύλα, τα στοιχεία δείχνουν ότι τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες επιχειρηματίες είναι σημαντικά μεγαλύτερα από αυτά που βιώνουν οι άντρες συνομήλικοί τους (World Bank, 2014). Οι διακρίσεις των φύλων στην επιχειρηματικότητα εντοπίζονται κυρίως στα παρακάτω σημεία (Institute for Gender Equality, 2016):

- Η πρόσβαση σε πίστωση, χρηματοδότηση και κεφάλαια.
- Οι ευκαιρίες δικτύωσης για γυναίκες επιχειρηματίες.
- Ο οριζόντιος διαχωρισμός αναφορικά με το φύλο.
- Ο αρμονικός συνδυασμός επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής.
- Οι προκαταλήψεις και τα στερεότυπα σχετικά με τις γυναίκες στις επιχειρήσεις.

3.2.1. Πρόσβαση σε πιστώσεις και χρηματοδοτήσεις

Η πρόσβαση σε πιστώσεις και χρηματοδότηση είναι ένα σύνθετο εμπόδιο για τις γυναίκες στην προσπάθεια τους να δημιουργήσουν και να αναπτύξουν μια επιχείρηση. Υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ γυναικών και ανδρών επιχειρηματιών τόσο ως προς τους χρηματοοικονομικούς όρους, όσο και ως προς τους τομείς στους οποίους δραστηριοποιούνται. Ο τραπεζικός δανεισμός είναι παραδοσιακά η κύρια πηγή χρηματοδότησης για πολλές επιχειρήσεις, αλλά μετά την οικονομική κρίση και την αναπροσαρμογή στην πολιτική δανειοδότησης, αυτό φαίνεται να φθίνει, σύμφωνα με έρευνα της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (2014).

Αν και δεν περιλαμβάνεται ανάλυση ανά φύλο, τόσο οι γυναίκες όσο και οι άνδρες αντιμετωπίζουν την δυσκολία πρόσβασης στον τραπεζικό δανεισμό, αλλά υπάρχουν μελέτες που δείχνουν ότι τα εμπόδια στην πρόσβαση σε πίστωση και χρηματοδότηση είναι υψηλότερα για τις γυναίκες (International Finance Corporation, 2011). Οι λόγοι για αυτό περιλαμβάνουν έλλειψη παραδοσιακών

εξασφαλίσεων, όπως είναι η γη ή άλλη περιουσία, η οποία, ακόμα και σήμερα καταχωρείται σε ονόματα ανδρών, το χαμηλότερο εισόδημα των γυναικών σε σχέση με αυτό των ανδρών, καθώς και η αδυναμία των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, ή η έλλειψη ενδιαφέροντος από την πλευρά τους να σχεδιάσουν κατάλληλα προϊόντα και στρατηγικές προσέγγισης για τις γυναίκες επιχειρηματίες (Institute for Gender Equality, 2016).

Η ίση πρόσβαση σε χρηματοδοτικά κεφάλαια δεν είναι ακόμη πραγματικότητα. Σημειώνεται ότι το 2008, μόνο το 20,3 % των επιχειρήσεων της ΕΕ που ξεκίνησαν με επιχειρηματικά δάνεια, διοικούνταν από γυναίκες. Τρεις παράγοντες μπορούν να εξηγήσουν αυτές τις διαφορές (Institute for Gender Equality, 2016):

- οι γυναίκες κατέχουν λιγότερα οικονομικά περιουσιακά στοιχεία και έχουν μικρότερο πιστωτικό ιστορικό, δεδομένης της έλλειψης επιχειρηματικής εμπειρίας, τα οποία είναι στοιχεία στα οποία δίνουν βαρύτητα τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα,
- δεδομένων των τομέων στους οποίους δραστηριοποιούνται οι γυναίκες και του μεγέθους των επιχειρήσεών τους, δεν προσελκύουν το ενδιαφέρον των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων,
- μια υποβόσκουσα προκατάληψη που αντικατοπτρίζει την έλλειψη εμπιστοσύνης στις γυναίκες επιχειρηματίες, μια ιδέα η οποία ενισχύεται από το γεγονός ότι οι γυναίκες εκπροσωπούνται λιγότερο στη χρηματοδότηση δραστηριοτήτων και δικτύων.

Επίσης, λόγω της άνισης πρόσβασης στο κεφάλαιο, όταν τελικά οι γυναίκες καταφέρουν να γίνουν επιχειρηματίες, συνήθως αυτοαπασχολούμενες, τείνουν να λειτουργούν μικρότερες επιχειρήσεις και σε τομείς διαφορετικούς από εκείνους των ανδρών, με αποτέλεσμα να αντικατοπτρίζονται τα πρότυπα διαχωρισμού στην αγορά εργασίας, αφού υπάρχουν εργασίες κατάλληλες για άνδρες και όχι για γυναίκες. Αυτοί οι παράγοντες μπορούν στη συνέχεια να μεταφραστούν σε χαμηλότερα επίπεδα παραγωγικότητας και αποδοχών εργασίας, αλλά ακόμα και σε μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας για τις γυναίκες αυτοαπασχολούμενες σε σύγκριση με τις γυναίκες που απασχολούνται ως μισθωτές (Institute for Gender Equality, 2016).

3.2.2. Ευκαιρίες δικτύωσης για γυναίκες επιχειρηματίες

Η πρόσβαση σε ένα ισχυρό δίκτυο επιχειρηματικών εταίρων μπορεί είναι ένας εξαιρετικά σημαντικός παράγοντας για την επίτευξη επιχειρηματικής επιτυχίας. Η τάση για δικτύωση δεν φαίνεται να διαφέρει σημαντικά μεταξύ γυναικών και ανδρών επιχειρηματιών και το μέγεθος των δικτύων στα οποία έχουν πρόσβαση και οι δύο είναι παρόμοιο. Οι γυναίκες επιχειρηματίες αναγνωρίζουν ολοένα και περισσότερο την εμπορική σημασία της επαγγελματικής δικτύωσης, τόσο μόνο μεταξύ των γυναικών, όσο και μεταξύ γυναικών και ανδρών, και για αυτό και οργανώνονται σε ενώσεις και οργανώσεις. Ωστόσο, οι γυναίκες έχουν γενικά λιγότερη πρόσβαση σε «σημαντικά» δίκτυα και συνήθως συμμετέχουν σε μικρότερα δίκτυα που αποτελούνται κυρίως από γυναίκες, ενώ οι άνδρες αφιερώνουν περισσότερο χρόνο στην ανάπτυξη και τη διατήρηση δικτύων (Institute for Gender Equality, 2016).

Αυτό φαίνεται να οφείλεται εν μέρει στο γεγονός ότι οι γυναίκες είναι λιγότερες στους πιο καινοτόμους κλάδους, με μικρότερη σχετική προηγούμενη εμπειρία, και πιθανώς στο χαμηλότερο αριθμό των επιτυχημένων γυναικών επιχειρηματιών. Ορισμένες μελέτες επισημαίνουν επίσης ότι η «διπλή επιβάρυνση» των γυναικών, με εργασιακές και οικογενειακές υποχρεώσεις, καθώς και άλλες κοινωνικές υποχρεώσεις μπορεί να τους οδηγήσουν να βιώσουν περισσότερη μια επιχειρηματική απομόνωση σε σχέση με τους άνδρες επιχειρηματίες, λόγω του λιγότερου διαθέσιμου χρόνου για δικτύωση (Institute for Gender Equality, 2016).

Οι γυναίκες επιχειρηματίες που οργανώνονται σε επιχειρηματικά δίκτυα μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στη δημιουργία πολιτιστικών μορφών και προτύπων. Οι γυναίκες επιχειρηματίες μπορούν έτσι να μεταφέρουν γνώσεις και πληροφορίες σχετικά με τους τρόπους με τους οποίους τα διάφορα προβλήματα έχουν λυθεί, καθώς και τους πιθανούς τρόπους αντιμετώπισης προβληματικών καταστάσεων. Η διακίνηση πληροφοριών και γνώσης και η μεγαλύτερη εξοικείωση με τον τομέα μπορεί επίσης να μειώσει την αντίληψη του κινδύνου που σχετίζεται με την επιχειρηματικότητα (Institute for Gender Equality, 2016). Σε αυτό μπορεί να

συμβάλει και η ανάπτυξη των ψηφιακών δεξιοτήτων, οι οποίες μπορούν να ενισχύσουν τη συμμετοχή των γυναικών σε ψηφιακά δίκτυα επιχειρηματικότητας.

Προκειμένου να ενισχυθεί η πρόσβαση σε επιχειρηματικά δίκτυα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υποστηρίζει διάφορα δίκτυα που βοηθούν τις γυναίκες να γίνουν επιχειρηματίες, αλλά και να διευθύνουν επιτυχημένες επιχειρήσεις. Αυτά είναι:

- το Ευρωπαϊκό Δίκτυο για την Προώθηση της Επιχειρηματικότητας των Γυναικών (European Network to Promote Women's Entrepreneurship-WES),
- το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Πρεσβευτών Γυναικείας Επιχειρηματικότητας (European Network of Female Entrepreneurship Ambassadors)
- το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Μεντόρων για τις Γυναίκες επιχειρηματίες (European Network of Mentors for Women Entrepreneurs)

3.2.3. Ο οριζόντιος διαχωρισμός αναφορικά με το φύλο.

Σε όλη την ΕΕ, συναντώνται κυρίως γυναίκες επιχειρηματίες σε τομείς όπου η επιχειρηματικότητα είναι λιγότερο παρούσα, όπως είναι οι τομείς των κοινωνικών και εκπαιδευτικών υπηρεσιών. Οι πιο καινοτόμοι, ταχέως αναπτυσσόμενοι, τομείς με περισσότερη υποαπασχόληση και συνεπώς περισσότερες επιχειρηματικές δυνατότητες, όπως το λιανικό εμπόριο, η επιστήμη, η τεχνολογία και ο τομέας της μηχανικής, κυριαρχούνται κυρίως από άνδρες. Ο αριθμός των γυναικών που κατέχουν επιχειρήσεις στον τομέα της επιστήμης ή της τεχνολογίας στην ΕΕ εκτιμάται ότι κυμαίνεται μεταξύ 5 % και 15 % του συνολικού αριθμού των ιδιοκτητών επιχειρήσεων σε αυτούς τους τομείς (Library of the European Parliament, 2013).

Στοιχεία του έτους 2014 (Institute for Gender Equality, 2016), δείχνουν ότι οι γυναίκες αντιπροσωπεύουν το 31,8 % του συνόλου των αυτοαπασχολούμενων στην ΕΕ. Οι οικονομικοί τομείς στους οποίους οι αυτοαπασχολούμενες γυναίκες αποτελούν την πλειοψηφία σχετίζονται με την απασχόληση οικιακού προσωπικού (80 %), άλλες υπηρεσίες (69 %), δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας και κοινωνικής εργασίας (64 %) και εκπαίδευση (55 %). Στη δημόσια διοίκηση, οι γυναίκες αντιπροσωπεύουν το 40 % των αυτοαπασχολούμενων (σημειώνεται ότι εδώ περιλαμβάνεται και ο τομέας της άμυνας, που παραμένει ανδροκρατούμενος

τομέας). Αντιθέτως, οι γυναίκες αντιπροσωπεύουν περίπου το ένα πέμπτο των αυτοαπασχολούμενων που εργάζονται στον τομέα της βιομηχανίας (20 %) και του τομέα των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας (18,7 %). Επιπλέον, οι γυναίκες επιχειρηματίες αντιπροσωπεύουν λιγότερο από το 4 % της αυτοαπασχόλησης στις κατασκευές. Είναι αξιοπερίεργο ότι οι αυτοαπασχολούμενες γυναίκες χωρίς μισθωτούς είναι αναλογικά υψηλότεροι (34 %) από τις γυναίκες με μισθωτούς, δηλαδή ως εργοδότες (26 %). Το ποσοστό των αυτοαπασχολούμενων γυναικών που εργάζονται για δικό τους λογαριασμό είναι ακόμη υψηλότερο στους τομείς με υψηλή παρουσία γυναικών όσον αφορά τη συνολική αυτοαπασχόληση και την αυτοαπασχόληση με υπαλλήλους.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα συγκεκριμένα στοιχεία περιλαμβάνουν και εργαζόμενους, οι οποίοι χαρακτηρίζονται ως «εξαρτημένοι» αυτοαπασχολούμενοι, δηλαδή άτομα τα οποία είναι τυπικά αυτοαπασχολούμενοι, αλλά αντιμετωπίζονται ως μισθωτοί όσον αφορά τα καθήκοντα, τον χρόνο εργασίας και άλλες συνθήκες εργασίας. Αυτή η μορφή «ψευδούς» αυτοαπασχόλησης χαρακτηρίζεται γενικά από εξάρτηση από έναν μόνο πελάτη, τις τακτικές πληρωμές καθώς και από την έλλειψη ικανότητας για ελεύθερη πρόσληψη νέων εργαζομένων και τη λήψη σημαντικών αποφάσεων που σχετίζονται με την επιχείρησή τους (Institute for Gender Equality, 2016). Αυτή η πρακτική τείνει να ωφελήσει τις εταιρείες αλλά όχι τους εργαζομένους, οι οποίοι είναι περισσότερο ευάλωτοι σε θέματα που αφορούν την προστασία της εργασίας και της κοινωνικής ασφάλισης. Είναι πιο διαδεδομένο στους εργαζόμενους με λιγότερη διαπραγματευτική δύναμη και τους πιο ευάλωτους στην κοινωνία. Από αυτήν την άποψη, η ψευδής αυτοαπασχόληση μπορεί να είναι ένα σημαντικό ζήτημα ανησυχίας για τις γυναίκες, αφού μεταξύ 2008 και 2012 αντιπροσώπευαν το μεγαλύτερο μέρος της αύξησης της αυτοαπασχόλησης χωρίς υπαλλήλους (Institute for Gender Equality, 2016).

3.2.4. Ο αρμονικός συνδυασμός επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής

Οι γυναίκες συνήθως επιβαρύνονται με τις ευθύνες φροντίδας παιδιών και ηλικιωμένων συγγενών, με αποτέλεσμα πολλές φορές να επηρεάζουν την απόφασή τους για είσοδο στην αγορά εργασίας, καθώς και το προφίλ καριέρας το οποίο θα

ακολουθήσουν. Το Παγκόσμιο Παρατηρητήριο Επιχειρηματικότητας του 2010 βρήκε ότι σε όλες τις 59 χώρες που εξετάστηκαν, οι άνδρες επιχειρηματίες αναφέρονται ως pull factors περισσότερο από τις γυναίκες, οι οποίες αναφέρονται ως pull factors αναφορικά με τα κύρια κίνητρά τους για την έναρξη μιας επιχείρησης. Είναι πιο δύσκολο για τις περισσότερες γυναίκες, σε σχέση με τους άνδρες, να αποφασίσουν να είναι επιχειρηματίες, κυρίως λόγω της δυσκολίας να επιτευχθεί μια αρμονική ισορροπία μεταξύ της επαγγελματικής και της οικογενειακής ζωής και των οικονομικών αναγκών, ενώ οι άνδρες τείνουν να κάνουν επιλογές απασχόλησης με βάση τις δυνατότητες κερδοφορίας (Global Entrepreneurship Monitor, 2011).

Διάφορες έρευνες (Institute for Gender Equality, 2016) έχουν επιβεβαιώσει ότι οι λόγοι που εισέρχονται γυναίκες στην αυτοαπασχόληση ή στο τομέα των επιχειρήσεων μπορεί να διαφέρουν σε σχέση με των ανδρών ομολόγων τους. Πράγματι, οι γυναίκες οδηγούνται περισσότερο από τους άνδρες από την ανάγκη για την επίτευξη μιας κατάλληλης ισορροπίας μεταξύ εργασίας και οικογένειας, με τις γυναίκες να χρησιμοποιούν την αυτοαπασχόληση ως μια ευκαιρία για την εκπλήρωση των οικογενειακών υποχρεώσεων και την έναρξη μικρών επιχειρήσεων για την (επαν)ενσωμάτωση τους στην αγορά εργασίας (Global Entrepreneurship Monitor, 2011).

Ως εκ τούτου, μπορεί να εξεταστεί η αυτοαπασχόληση ως μια πιο βιώσιμη επιλογή από τη μισθωτή απασχόληση για τις γυναίκες με τα παιδιά, καθώς μπορεί να μειώσει το κόστος της παιδικής φροντίδας παρέχοντας αυξημένη ευελιξία και ευκαιρίες για εργασία από το σπίτι. Ωστόσο, στις χώρες του ΟΟΣΑ, το 22% των γυναικών επιχειρηματιών εργάζονται λιγότερες από 40 ώρες την εβδομάδα, σε σύγκριση με το αντίστοιχο ποσοστό των ανδρών, το οποίο είναι περίπου στο 10% (Global Entrepreneurship Monitor, 2011).

Σε σύγκριση με τους άνδρες, οι γυναίκες μπορεί να θεωρούν την αυτοαπασχόληση ως μια καλύτερη εναλλακτική λύση για τη μερική απασχόληση. Οι γυναίκες είναι πιο πιθανό να εισέλθουν στην αυτοαπασχόληση λόγω μερικής απασχόλησης ή μη συμμετοχής στην αγορά εργασίας και όχι σε μια θέση εργασίας πλήρους απασχόλησης. Πράγματι, γυναίκες φαίνεται ότι είναι πιο πιθανό να καταφύγουν

στην αυτοαπασχόληση ως εναλλακτική λύση στη μερική απασχόληση, προκειμένου να εξισορροπήσουν την εργασία και την οικογενειακή ζωή και όχι λόγω μικρότερων ωρών εργασίας, αλλά ένεκα της μεγαλύτερης αυτονομίας και ευελιξίας στην επιλογή της κατανομής του χρόνου εργασίας. Η ισορροπία μεταξύ εργασίας και προσωπικής ζωής είναι ιδιαίτερα σημαντική σχετική πτυχή της ποιότητας της εργασίας στο πλαίσιο της αυτοαπασχόλησης, καθώς αναφέρεται συχνά ως σημαντικός παράγοντας παρακίνησης.

3.2.5. Προκαταλήψεις και στερεότυπα για τις γυναίκες στις επιχειρήσεις

Τα κυρίαρχα επιχειρηματικά πρότυπα αντικατοπτρίζουν μια προκατάληψη υπέρ των ανδρών, και αυτό ενισχύεται στα δημοφιλή μέσα ενημέρωσης, την εκπαίδευση και κυβερνητική πολιτική. Οι μελέτες δείχνουν ότι ένα αποτέλεσμα αυτού του «ανδρικού» επιχειρηματικού λόγου είναι ότι οι γυναίκες μπορούν να αισθάνονται εκτός τόπου σε αυτόν τον τομέα (Institute for Gender Equality, 2016). Αυτή η προκατάληψη επηρεάζει τις αντιλήψεις των γυναικών σχετικά με την επιχειρηματική τους ικανότητα, καθώς και εκείνες των άλλων ενδιαφερόμενων μερών που υποστηρίζουν τη δημιουργία επιχειρήσεων και την ανάπτυξη, συμπεριλαμβανομένου του τραπεζικού συστήματος και του συστήματος παροχής επιχειρηματικών κεφαλαίων, τους υπόλοιπους επιχειρηματίες και τα δίκτυά τους, αλλά ακόμα και τους πιθανούς πελάτες.

Το στερεότυπα και η χαμηλότερη έκθεση των γυναικών στις επιχειρήσεις μπορεί να εξηγήσουν το λόγο που οι ίδιες αναφέρουν λιγότερο ενδιαφέρον για επιχειρηματικές σταδιοδρομίες και αισθάνονται λιγότερο ικανές να γίνουν επιτυχημένοι επιχειρηματίες (European Commission, 2012). Σε γενικές γραμμές, η έννοια της επιχειρηματικότητας έχει πιο θετικές έννοιες από την αυτοαπασχόληση και αναφέρεται σε μια υψηλότερης ποιότητας μορφή συμμετοχής στην εργασία αγοράς, που χαρακτηρίζεται από σκόπιμη επιλογή και επιδίωξη αυτοπραγμάτωσης. Αντίθετα, η αυτοαπασχόληση συχνά θεωρείται ως ένας δρόμος που επιλέγουν τα άτομα, ιδιαίτερα οι γυναίκες, από ανάγκη. Αυτές οι υποθέσεις μπορεί να αντικατοπτρίζουν στερεοτυπικές και έμφυλες προσδοκίες γύρω από την επιχειρηματικότητα και την αυτοαπασχόληση, οι οποίες με τη σειρά τους, αναπαράγουν τα διάφορα ανδρικά πρότυπα επιχειρηματικής συμπεριφοράς (Institute for Gender Equality, 2016).

Η επιχειρηματικότητα θεωρείται, παραδοσιακά, σε πολλές κοινωνίες, ένα ανδροκρατούμενο πεδίο, αφού οι άνδρες κατέχουν μεγαλύτερο μερίδιο επιχειρήσεων και υπερτερούν σε μεγάλο βαθμό των γυναικών στον βιομηχανικό τομέα και στον τομέα της τεχνολογίας, η οποία λαμβάνει τη μεγαλύτερη προσοχή από τα μέσα ενημέρωσης, το ευρύ κοινό και τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής. Οι γυναίκες επιχειρηματίες συγκεντρώνονται σε τομείς χαμηλής ανάπτυξης και χαμηλής ειδίκευσης, όπως είναι το λιανικό εμπόριο και οι υπηρεσίες, οι οποίοι χαρακτηρίζονται περιφρονητικά στο χώρο των επιχειρήσεων ως «ποντίκια», σε σχέση με τις επιχειρήσεις υψηλής ανάπτυξης που χαρακτηρίζονται ως «γαζέλες» και συνδέονται συνήθως με άνδρες (Institute for Gender Equality, 2016).

3.3. Η κατάσταση στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η γυναικεία επιχειρηματικότητα είναι βασικό ζήτημα για την Ευρώπη. Από το 2005, για να διασφαλιστεί ότι οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις (ΜΜΕ) θα επωφεληθούν από τα μέτρα που προσδιορίζονται στην Στρατηγική της Λισαβόνας, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανέλαβε να συνεργαστεί με τις εθνικές αρχές για να αντιμετωπιστεί η κατάσταση σε αυτούς τους τομείς, όπως είναι η πρόσβαση σε πιστώσεις και τα επιχειρηματικά δίκτυα, όπου φαίνεται ότι οι ανάγκες των γυναικών επιχειρηματιών καλύπτονται επαρκώς. Οι ευρωπαϊκές πολιτικές για τις γυναίκες επιχειρηματίες έχουν ως εκ τούτου επιδιώξει, πρώτα απ' όλα, ως κύριο στόχο της διάδοση της επιχειρηματικής νοοτροπίας μεταξύ των γυναικών, ενθαρρύνοντας παράλληλα και την οικονομική υποστήριξη της έναρξης επιχειρηματικής δραστηριότητας από γυναίκες.

Στην ΕΕ, το 2008 αναπτύχθηκαν τρεις γραμμές δράσης σε σχέση με τη γυναικεία επιχειρηματικότητα: καλύτερη πρόσβαση στις πηγές χρηματοδότησης για τις γυναίκες, την ανάπτυξη επιχειρηματικών δικτύων για τις γυναίκες και τα στοχευμένα μέτρα στήριξης που προβλέπονται στο Small Business Act. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε κανονισμό (Regulation (EC) No 800/2008), ο οποίος επεκτείνει τη χορήγηση κρατικής ενίσχυσης σε νέες επιχειρήσεις που δημιουργούνται από γυναίκες και έχει υποστηρίξει τη δημιουργία δικτύων γυναικών επιχειρηματιών. Η στρατηγική της ΕΕ για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών 2010-2015 που

εγκρίθηκε το 2010 περιλαμβάνει ως προτεραιότητα την ισότητα στην οικονομική ανεξαρτησία, μέσα από αναφορές στην ανάπτυξη της γυναικείας επιχειρηματικότητας. Το 2012, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή συνέταξε το σχέδιο δράσης για την επιχειρηματικότητα 2020, στο οποία τονίζει ότι η επιχειρηματικότητα κάνει τις οικονομίες πιο ανταγωνιστικές, αποτελεί μια σημαντική καινοτομία και είναι ζωτικής σημασίας για την επίτευξη των στόχων πολλών ευρωπαϊκών πολιτικών σε πολλούς τομείς. Έμφαση δίνεται επίσης στην κοινωνική επιχειρηματικότητα, του οποίου η δυναμική συχνά υποτιμάται, αφού είναι σε θέση να δημιουργήσει βιώσιμες θέσεις εργασίας και να επιδείξει ισχυρότερη ανθεκτικότητα στην κρίση από άλλους τομείς της οικονομίας. Σε αυτή τη βάση, το σχέδιο διαρθρώνεται γύρω από τρεις βασικούς πυλώνες δράσης: επιχειρηματική εκπαίδευση και κατάρτιση για υποστήριξη και ανάπτυξη και δημιουργία επιχειρήσεων, ενίσχυση των συνθηκών πλαισίου για τους επιχειρηματίες με την άρση των υφιστάμενων δομικών φραγμών και την υποστήριξη σε κρίσιμες φάσεις του κύκλου ζωής της επιχείρησης, και τέλος, ενδυνάμωση της κουλτούρας της επιχειρηματικότητας στην Ευρώπη μέσω της γαλούχησης μιας νέας γενιάς επιχειρηματιών (European Commission, 2008).

Αν και δεν αφορά συγκεκριμένα μόνο τη γυναικεία επιχειρηματικότητα, το σχέδιο καλεί τα κράτη μέλη να: σχεδιάζουν και εφαρμόζουν εθνικές στρατηγικές για τη γυναικεία επιχειρηματικότητα που να στοχεύουν στην αύξηση του μεριδίου εταιριών υπό την ηγεσία γυναικών. Επίσης, συλλέγουν δεδομένα ανά φύλο και παρέχουν στοιχεία σχετικά με την κατάσταση στο πεδίο της γυναικείας επιχειρηματικότητας σε εθνικό επίπεδο. Επίσης, υποστηρίζει και επεκτείνει τα υπάρχοντα δίκτυα γυναικών Πρεσβευτών και Μεντόρων γυναικείας επιχειρηματικότητας και εφαρμόζουν πολιτικές που επιτρέπουν στις γυναίκες να επιτύχουν μια ικανοποιητική ισορροπία μεταξύ επαγγελματικής και προσωπικής ζωής, με την παροχή μιας κατάλληλης και οικονομικά προσιτής φροντίδας για παιδιά και ηλικιωμένους και άλλα εξαρτώμενα άτομα, ιδίως με την πλήρη αξιοποίηση των επιλογών στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Γεωργικού Ταμείου για την Αγροτική Ανάπτυξη, το Ευρωπαϊκό Περιφερειακό Ταμείο Ανάπτυξης και το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (European Commission, 2008).

Το 2010, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο εξέδωσε οδηγία αναφορικά με την τροποποίηση των προηγούμενων κανονισμών για να διασφαλιστεί μεγαλύτερη

προστασία στις αυτοαπασχολούμενες γυναίκες. Μέσω αυτού, η αρχή της ίσης μεταχείρισης μεταξύ γυναικών και ανδρών επεκτάθηκε και στον τομέα της αυτοαπασχόλησης. Η οδηγία αυτή βελτιώνει σημαντικά την προστασία των αυτοαπασχολούμενων γυναικών, όπως και των συζύγων ή συντρόφων αυτοαπασχολούμενων εργαζόμενων γυναικών, και σε περίπτωση μητρότητας χορηγούνται επίδομα μητρότητας και άδεια τουλάχιστον 14 εβδομάδων. Σε επίπεδο ΕΕ, είναι η πρώτη φορά που χορηγείται επίδομα μητρότητας και σε αυτοαπασχολούμενους. Με τη βελτίωση των μέτρων κοινωνικής προστασίας που παρέχονται στις γυναίκες, στο επίπεδο της αγοράς εργασίας, αναμένεται ότι θα αυξήσει το μερίδιο των γυναικών που γίνονται επιχειρηματίες. Τον Σεπτέμβριο του 2011, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ενέκρινε ψήφισμα σχετικά με τη γυναικεία επιχειρηματικότητα στις ΜΜΕ, όπου ως γυναίκα επιχειρηματίας ορίζεται η «γυναίκα που έχει δημιουργήσει μια επιχείρηση στην οποία έχει την πλειοψηφία των μετοχών και που μετέχει ενεργά στη λήψη αποφάσεων, την ανάληψη κινδύνων και την καθημερινή διαχείριση». Το ψήφισμα αναγνωρίζει επίσης ότι, ακόμη και αν η γυναικεία επιχειρηματικότητα και οι γυναικείες ΜΜΕ αποτελούν βασική πηγή για την αύξηση του επιπέδου γυναικείας απασχόλησης και την αύξηση του αριθμού των γυναικών επιχειρηματιών, με αποτέλεσμα ένα σημαντικά θετικό αντίκτυπο στη οικονομία, οι γυναίκες επιχειρηματίες εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν πολλά εμπόδια, όπως πρόσβαση σε σχετική πληροφορία, σε οικονομικά και τεχνολογικά εργαλεία, κ.λπ. Αναφορικά με τις δυνατότητες της γυναικείας επιχειρηματικότητας, ο δρόμος είναι μακρύς στα Κράτη-Μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (European Commission, 2010).

Ως εκ τούτου, το ψήφισμα, αναγνωρίζοντας ότι η προώθηση της γυναικείας επιχειρηματικότητας αποτελεί μια μακροπρόθεσμη διαδικασία που απαιτεί χρόνο για να αλλάξουν δομές και συμπεριφορές στην κοινωνία, παρέχει μια σειρά συστάσεων προς την Επιτροπή, τα Κράτη Μέλη και τις περιφερειακές και τοπικές αρχές στους τομείς της πρόσβασης σε οικονομική και εκπαιδευτική υποστήριξη, σε παραδοσιακές μορφές δικτύωσης επιχειρήσεων και σε τεχνολογίες πληροφοριών και επικοινωνιών. Επιπλέον, το 2011 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ενέκρινε ένα άλλο ψήφισμα για τις γυναίκες και την ηγεσία των επιχειρήσεων με το οποίο ζητά από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να παρακολουθεί λεπτομερώς την εξέλιξη του αριθμού των γυναικών στη διοίκηση και τις επιχειρήσεις (European Commission, 2012).

Το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το 2011, ενέκρινε το Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για την ισότητα των φύλων για την περίοδο 2011- 2020, στο οποίο η ισότητα των φύλων αναγνωρίζεται ως θεμελιώδης αξία της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς τονώνει την οικονομική ανάπτυξη, την ευημερία και την ανταγωνιστικότητα. Μεταξύ των μέτρων που προτείνονται για την καταπολέμηση του διαχωρισμού στην αγορά εργασίας, περιλαμβάνονται η προώθηση της γυναικείας επιχειρηματικότητας και η αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική και οικονομική ζωή (European Commission, 2012).

3.4. Γυναικεία επιχειρηματικότητα και ψηφιακές δεξιότητες

Υπάρχει μια προκατάληψη, σύμφωνα με την οποία η τεχνολογία είναι γένους αρσενικού. Αυτό δεν φαίνεται να ισχύει, αφού όλο και περισσότερες γυναίκες απασχολούνται σε επιχειρήσεις του συγκεκριμένου κλάδου. Οι εργαζόμενες γυναίκες αισθάνονται πλέον σίγουρες για τις τεχνολογικές και ψηφιακές δεξιότητες που διαθέτουν, προκειμένου να είναι σε θέση να αναλάβουν θέσεις ευθύνης στον χώρο των επιχειρήσεων της τεχνολογίας. Ωστόσο, παρά την αυτοπεποίθηση που έχουν οι ίδιες οι γυναίκες για τις δυνατότητες, εξακολουθούν να υφίστανται διακρίσεις λόγω φύλου στον ελληνικό εργασιακό χώρο.

Αναφορικά με την ενασχόληση των γυναικών με την τεχνολογία, οι 9 στις 10 διαφωνούν απόλυτα με τη δήλωση πως δεν κατέχουν τις απαιτούμενες τεχνολογικές και ψηφιακές δεξιότητες, οι οποίες είναι απαραίτητες για την ανάληψη θέσεων ευθύνης ή ανταγωνιστικών θέσεων. Επίσης, το 90% των γυναικών εκτιμούν ότι είναι εξίσου ικανές με τους άντρες σε επαγγέλματα STEM (Science-Technology-Engineering-Mathematics). Παρά την ετοιμότητα και ικανότητα των γυναικών για απασχόληση σε ρόλους που απαιτούν τεχνολογικές και ψηφιακές δεξιότητες ή σε επαγγέλματα STEM, η λεγόμενη «γυάλινη οροφή» (glass ceiling), που εμποδίζει τις γυναίκες να αναρριχηθούν στη διοικητική πυραμίδα των επιχειρήσεων εξακολουθεί να υφίσταται (Vodafone, 2019).

Την εικόνα αυτή περιγράφει η έρευνα της Vodafone “Breaking the Glass Ceiling”, που μελετά τη θέση των γυναικών στις επιχειρήσεις. Η συγκεκριμένη έρευνα

“Breaking the Glass Ceiling” διενεργήθηκε με πρωτοβουλία της Vodafone, και τη συμβολή και επιμέλεια των Alba Graduate Business School, The American College of Greece και του «Οργανισμού για την Επαγγελματική Ενδυνάμωση των Γυναικών» “Women On Top” (Vodafone, 2019).

Σχετικά με την έμφυλη ανισότητα, τα αποτελέσματα της έρευνας επιβεβαιώνουν την ύπαρξη μιας έμφυλης ανισότητας σε σημαντικό τμήμα του εταιρικού περιβάλλοντος στην Ελλάδα, ενώ παράλληλα καταγράφει ένα σημαντικό χάσμα ως προς το βαθμό και την αιτιολόγηση που αποδίδουν επιχειρήσεις και εργαζόμενες στο ζήτημα αυτό. Ωστόσο, αναδεικνύονται περιθώρια βελτίωσης και ανάληψης δράσης από την πλευρά επιχειρήσεων και οργανισμών, προκειμένου να αποτελέσουν φορείς αλλαγής σε σχέση με το επίμαχο ζήτημα της έμφυλης ανισότητας. Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας, το 40% των γυναικών έχουν κληθεί συχνά, κατά τη διάρκεια μιας συνέντευξης, να απαντήσουν σε ερώτηση σχετικά με την οικογενειακή τους κατάσταση, ενώ το 70% έχουν βρεθεί σε αυτήν τη θέση τουλάχιστον κάποιες φορές. Αυτό δείχνει ότι αμφισβητείται συχνά η ικανότητα τους να ανταπεξέλθουν εξίσου αποτελεσματικά στις οικογενειακές επαγγελματικές υποχρεώσεις τους. Παράλληλα, οι μισοί από τους συμμετέχοντες εκπροσώπους επιχειρήσεων θεωρούν ότι ο αντίκτυπος δεν είναι ούτε θετικός ούτε αρνητικός, με την έννοια ότι ο παράγοντας φύλο, δεν έχει επίπτωση στη θέση μιας γυναίκας στο εργασιακό περιβάλλον. Επίσης, τα αποτελέσματα της ίδιας έρευνας έδειξαν ότι οι 8 στις 10 γυναίκες θεωρούν πως οι εργοδότες τους δεν είναι σε θέση να καλύψουν επαρκώς τις εκπαιδευτικές τους ανάγκες, ενώ μόλις το 18% των γυναικών δήλωσαν ότι έχουν πρόσβαση σε προγράμματα καθοδήγησης εντός της επιχείρησης (mentoring) (Vodafone, 2019).

Αναφορικά με το μισθολογικό χάσμα, περίπου το 80% των γυναικών που ερωτήθηκαν ανέφεραν ότι υπάρχει ένα καθεστώς άνισης αμοιβής γυναικών και ανδρών με τα ίδια προσόντα. Η ανισότητα αυτή αφορά, κυρίως, στη βασική αμοιβή για την εργασία, ενώ οι διακρίσεις φαίνεται να αμβλύνονται σε θέματα αυξήσεων και bonus. Επίσης, η έρευνα έδειξε ότι οι γυναίκες δεν εκπροσωπούνται ισότιμα στην εργασία, τις θέσεις ευθύνης των επιχειρήσεων και στα τα πεδία STEM. Παράλληλα, σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat, το 12,7% των γυναικών στην Ελλάδα ειδικεύονται στον τομέα των ΤΠΕ, έναντι του μέσου όρου της ΕΕ, ο οποίος αγγίζει το 16,7%. Επίσης, σημειώνεται ότι το 65% των γυναικών χρησιμοποιεί το

Διαδίκτυο στη χώρα μας συστηματικά, έναντι 79% των ανδρών. Τα παραπάνω δείχνουν ότι οι γυναίκες θεωρείται ότι κατέχουν λιγότερες ψηφιακές δεξιότητες από τους άνδρες, κάτι το οποίο έχει ισχυρές βάσεις στην ελληνική κοινωνία και οικογένεια, η οποία πιστεύει ακόμα ότι υπάρχουν ανδρικά και γυναικεία επαγγέλματα (Vodafone, 2019).

Σύμφωνα με την ιστοσελίδα www.ekt.gr, οι ψηφιακές δεξιότητες αποτελούν όλο και περισσότερο τη βάση πάνω στην οποία θα εξελιχθούν οι ευρωπαϊκές και παγκόσμιες κοινωνίες και οικονομίες, μέσω του ψηφιακού μετασχηματισμού τους (<https://www.ekt.gr/el/news/26129>). Ειδικά η πρόσφατη υγειονομική κρίση εξαιτίας της πανδημίας COVID-19, έδειξε ότι απαιτείται η κατοχή ψηφιακών ικανοτήτων από το σύνολο του πληθυσμού, προκειμένου να είναι σε θέση να διασφαλίσουν την πλήρη συμμετοχή τους στην κοινωνική και επαγγελματική ζωή.

Ωστόσο, παρά τη σημαντική πρόοδο που έχει σημειωθεί τα τελευταία χρόνια αναφορικά με τη συμμετοχή των γυναικών σε τομείς Έρευνας και Ανάπτυξης, καθώς και την ενασχόλησή τους στον τομέα των ΤΠΕ, φαίνεται ότι μόλις το 17% των απασχολούμενων και το 19% των επιχειρηματιών σε ΤΠΕ κλάδους στην Ευρώπη είναι γυναίκες, σύμφωνα με το “Women in Digital Scoreboard” (WiD) της ΕΕ. Επιπλέον, παρά την αυξανόμενη ζήτηση εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού σε τεχνολογικούς τομείς, μόλις το 9,9% των γυναικών ηλικίας 16-24 ετών στην ΕΕ, φαίνεται ότι διαθέτουν τις απαραίτητες γνώσεις προγραμματισμού (programming skills) σύμφωνα με πρόσφατα στοιχεία του ΟΟΣΑ. Οι λόγοι ποικίλλουν, με κύριες αιτίες να φαίνεται πως είναι το χαμηλό ποσοστό των γυναικών που σπουδάζουν Φυσικές Επιστήμες, Τεχνολογία, Επιστήμες των Μηχανικών και Μαθηματικά (STEMS) και το γεγονός ότι όσες γυναίκες εισέρχονται σε τεχνολογικούς τομείς αποφασίζουν να μετακινηθούν σε άλλες επαγγελματικές σταδιοδρομίες.

Οι προκλήσεις που πρέπει να αντιμετωπιστούν, προκειμένου να είναι εφικτή η γεφύρωση του χάσματος μεταξύ των δύο φύλων, κατά τη μετάβαση στην ψηφιακή εποχή είναι πολλές, με τη «Ψηφιακή Στρατηγική της ΕΕ για τις Γυναίκες» (“Women in Digital strategy”) να εστιάζει κυρίως στην περαιτέρω προώθηση των ψηφιακών δεξιοτήτων και εκπαίδευσης, στην αντιστροφή των στερεοτύπων για τα φύλα στον

ψηφιακό κόσμο, καθώς και στην υποστήριξη περισσότερων γυναικών επιχειρηματιών.

Το «Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Ηλεκτρονικού Περιεχομένου» (ΕΚΤ), μέσω του ρόλου και των δράσεών του, καλείται να συμβάλλει στην ανάπτυξη και την εξάσκηση των ψηφιακών δεξιοτήτων των γυναικών, στην ενίσχυση της συμμετοχής των γυναικών στην Έρευνα και την Ανάπτυξη, καθώς και στην ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου στον δημόσιο διάλογο. Κατά τη διάρκεια του 2020, διοργάνωσε ένα κύκλο διαδικτυακών σεμιναρίων για την ανάπτυξη των ψηφιακών δεξιοτήτων, συγκεντρώνοντας ιδέες και προτάσεις για τη βελτίωση της ανταπόκρισης της κοινωνίας και της πολιτείας στην ψηφιακή πρόκληση.

Επιπλέον, το ΕΚΤ κατέχει συντονιστικό ρόλο στην «Εθνική Συμμαχία για τις Ψηφιακές Δεξιότητες και την Απασχόληση», του Υπουργείου Ψηφιακής Διακυβέρνησης, η οποία συμπορεύεται με την «Συμμαχία για τις Ψηφιακές Δεξιότητες & Απασχόληση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής» (“Digital Skills and Jobs Coalition”). Παράλληλα, το ΕΚΤ συμμετέχει στο ευρωπαϊκό έργο GENDERACTION, καθώς και στον δημόσιο διάλογο για θέματα διάστασης του φύλου. Ως «Εθνική Αρχή του Ελληνικού Στατιστικού Συστήματος», το ΕΚΤ συλλέγει δεδομένα σχετικά με το ελληνικό σύστημα Έρευνας, Τεχνολογίας, Ανάπτυξης, Καινοτομίας (ΕΤΑΚ). Σε αυτό το πλαίσιο συμπεριλαμβάνονται στατιστικές σχετικά με τη συμμετοχή των γυναικών στην Έρευνα και την Ανάπτυξη. Στην έκδοση «Η συμμετοχή των γυναικών στην Έρευνα & Ανάπτυξη στην Ελλάδα», με αναλυτικά στοιχεία και δείκτες καταγράφεται η ενισχυμένη θέση των γυναικών στον ακαδημαϊκό και ερευνητικό χώρο και στις επιχειρήσεις, αλλά και στα ευρωπαϊκά και εθνικά χρηματοδοτούμενα έργα.

Τέλος, το ΕΚΤ αποτελεί το «Εθνικό Σημείο Επαφής» για ευρωπαϊκά προγράμματα έρευνας και καινοτομίας, όπως είναι τα «Ορίζοντας 2020» και ο «Ορίζοντας Ευρώπη», καθώς και συντονιστής του ελληνικού κόμβου του “Enterprise Europe Network”, το οποίο είναι και το μεγαλύτερο διεθνές δίκτυο υποστήριξης επιχειρήσεων. Με αυτές τις ιδιότητες, συνδυάζει τεχνογνωσία από τους τομείς της έρευνας, της καινοτομίας και της επιχειρηματικότητας και επιπλέον παρέχει μια ολοκληρωμένη υποστήριξη σε γυναίκες ερευνήτριες και επιχειρηματίες,

αναζητώντας χρηματοδοτικές ευκαιρίες, τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και εθνικό επίπεδο, καθώς και για συμμετοχή σε ευρωπαϊκά έργα, αλλά και την αποτελεσματική δικτύωση των επιχειρήσεων, και την εύρεση εταίρων (<https://www.ekt.gr/el/news/26129>)

Η σημασία των ψηφιακών δεξιοτήτων για τις γυναίκες επιχειρηματίες φαίνεται και από το γεγονός ότι το 2021 το Επαγγελματικό Επιμελητήριο ξεκίνησε ένα κύκλο δωρεάν εκπαίδευσης για τη βελτίωση των ψηφιακών δεξιοτήτων των γυναικών, ενώ παράλληλα, ετοιμάζονται προγράμματα εκπαίδευσης για μακροχρόνια άνεργες γυναίκες, σε συνεργασία με τον ΟΑΕΔ, καθώς και η εκπόνηση μελέτης σχετικά με τη γυναικεία επιχειρηματικότητα. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσονται και το πρόγραμμα για την εκπαίδευση των γυναικών επιχειρηματιών σε θέματα λειτουργίας και διαχείρισης ηλεκτρονικών καταστημάτων και ιστοσελίδων (Προφύρη, 2018).

Σύμφωνα με μελέτη του «Ινστιτούτου Μικρών Επιχειρήσεων» (IME) της «Γενικής Συνομοσπονδίας Επαγγελματικών Εμπόρων και Βιοτεχνών Ελλάδος» (ΓΣΕΒΕΕ) (Προφύρη, 2018), η αγορά εργασίας οδηγεί στην ανάδυση μιας «γενιάς ψηφιακά αναθρεμμένων» (“generation of digital natives”), ενώ επισημαίνεται χαρακτηριστικά πως στην Ευρωπαϊκή έκθεση για την ψηφιακή πρόοδο (EDPR) του 2017, το 90% των θέσεων εργασίας απαιτούν κάποιο ελάχιστο επίπεδο ψηφιακών δεξιοτήτων. Ο οξύμωρος χαρακτήρας αυτής της κατάστασης που διαμορφώνεται, φαίνεται ότι μεγαλώνει περεταίρω το χάσμα που οφείλεται στον παράγοντα «φύλο», στο πεδίο της αξιοποίησης της τεχνολογίας στις επιχειρήσεις. Εστιάζοντας στο συγκεκριμένο παράγοντα, τονίζεται η ανάγκη για μια ποιοτική αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στο χώρο των θετικών και τεχνολογικών επιστημών, προκειμένου να ανατραπούν τα έμφυλα στερεότυπα σχετικά με την επαγγελματική δραστηριότητα.

Ενδεικτικά της κατάστασης είναι τα πορίσματα που προκύπτουν από την Έκθεση με τίτλο «Σπάζοντας τον κώδικα: η εκπαίδευση των κοριτσιών και γυναικών στις θετικές επιστήμες, την τεχνολογία, τη μηχανική και τα μαθηματικά», που δημοσιοποιήθηκε από την UNESCO, τον Αύγουστο του 2017, στο πλαίσιο «Διεθνούς Συμποσίου και Forum Πολιτικής για την εκπαίδευση των κοριτσιών στους τομείς της θετικής και τεχνολογικής κατεύθυνσης». Συγκεκριμένα (Προφύρη, 2018):

- Σε επίπεδο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης μόλις το 35% των φοιτητών σε τμήματα θετικής και τεχνολογικής κατεύθυνσης, είναι γυναίκες. Συγκεκριμένα, τα ποσοστά εγγραφής των φοιτητριών σε αυτά τα τμήματα αποτελούν τον καθρέφτη ενός έμφυλου διαχωρισμού στον εκπαιδευτικό χώρο, ο οποίος κάποια στιγμή θα αποτυπωθεί και στον επαγγελματικό χώρο: μόλις 3% στην πληροφορική, 5% στις φυσικές επιστήμες, τα μαθηματικά και τη στατιστική, 8% στο μηχανολογικό κλάδο και 15% στους τομείς υγείας και πρόνοιας.
- Στην Ευρώπη, το 2015, σε κάθε 1.000 απόφοιτες μόνο οι 29 προέρχονταν από τον κλάδο των ηλεκτρονικών υπολογιστών και μόλις οι 4 στις 1.000 συνέχιζαν την επαγγελματική τους σταδιοδρομία στο χώρο της πληροφορικής.

Η βαρύτητα του ζητήματος σε διεθνές επίπεδο είναι εμφανής από το γεγονός ότι στην Ατζέντα 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, η καταλυτική δύναμη των ΤΠΕ αναγνωρίζεται ως πολλά υποσχόμενη για την πρόοδο και για αυτό υπάρχει αναφορά σε αυτές στους τέσσερεις από τους επτά Στόχους της, με ιδιαίτερη αναφορά στον παράγοντα «φύλο» στο Στόχο 5. Στον Υποστόχο 5β υπάρχει αναφορά στην «ενίσχυση της χρήσης της τεχνολογίας γενικής εφαρμογής, και ιδίως της τεχνολογίας της πληροφορίας και των επικοινωνιών, προωθώντας έτσι την ενδυνάμωση των γυναικών» (Προφύρη, 2018).

Για αυτό το λόγο υπάρχουν δεσμεύσεις σχετικά με την ανάπτυξη στρατηγικών, τόσο σε διεθνές, όσο και εθνικό επίπεδο, σχετικά με την ισότιμη πρόσβαση των γυναικών και κοριτσιών στους τομείς της επιστήμης, της τεχνολογίας και της καινοτομίας. Τέτοιες αναφορές υπάρχουν στο «Διεθνές Πλαίσιο για τη Χρηματοδότηση της Ανάπτυξης» μετά το 2015 (Ατζέντα Δράσης της Addis Ababa) αναγνωρίζοντας το ρόλο των Θετικών Επιστημών, της Τεχνολογίας, της Μηχανικής και των Μαθηματικών, γνωστές ως STEMs ως ένας ισχυρός κινητήριος μοχλός της βιώσιμης ανάπτυξης. Παράλληλα, επισημαίνεται η ανησυχία για την εμμονή του «ψηφιακού χάσματος», το οποίο σε συνθήκες ψηφιακού μετασχηματισμού της οικονομίας και της κοινωνίας, είναι πολύ πιθανό να οδηγήσει στη δημιουργία πολλαπλών διαχωριστικών γραμμών και διακρίσεων.

Σύμφωνα με στοιχεία τα οποία παρουσιάστηκαν στις εργασίες της Ομάδας Υψηλού Επιπέδου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την ένταξη της διάστασης του φύλου σε όλες τις πολιτικές και δράσεις, γίνεται αναφορά σε ένα έμφυλο ψηφιακό χάσμα σε επίπεδο Ε.Ε. Συγκεκριμένα (Προφύρη, 2018):

- το έμφυλο χάσμα στις μηνιαίες αποδοχές αποτιμάται στο 13% στους τομείς των νέων τεχνολογιών,
- οι εργαζόμενες στους τομείς των νέων τεχνολογιών δηλώνουν ότι έχουν άνδρα εργοδότη σε ποσοστό 64% και γυναίκα εργοδότη σε ποσοστό 36%
- ποσοστό μικρότερο από το 1% των 15χρονων κοριτσιών ενδιαφέρονται για τις νέες τεχνολογίες,
- το ποσοστό των γυναικών που απασχολούνται στον τομέα των ΤΠΕ αγγίζει το 10% ενώ για τους άνδρες διπλασιάζεται,
- η δυσανάλογη ενασχόληση και επιβάρυνση των γυναικών με τη φροντίδα παιδιών και εξαρτώμενων ατόμων, όπως είναι ασθενείς, τα άτομα με αναπηρία και οι ηλικιωμένοι, συγκριτικά με το χρόνο που αφιερώνουν οι άνδρες, αποτελεί αναπόφευκτα ένα ανασταλτικό παράγοντα για τη συμμετοχή των γυναικών σε αξιόπιστα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και διά βίου μάθησης στους τομείς των νέων τεχνολογιών.

Η μελέτη του ΙΜΕ (Προφύρη, 2018) επικεντρώνεται και στον τομέα της επιχειρηματικότητας, όπου και διαφαίνεται ότι η αυτοαπασχόληση στον τομέα των ΤΠΕ παρουσιάζει γενικότερα χαμηλά ποσοστά, τα οποία είναι ακόμα χαμηλότερα όσον αφορά στις γυναίκες. Σημειώνεται ότι ενώ οι γυναίκες επιχειρηματίες που δραστηριοποιούνται στον τομέα των ΤΠΕ φαίνεται να κερδίζουν 6% περισσότερο από τις γυναίκες που δραστηριοποιούνται επιχειρηματικά σε άλλους κλάδους, αποτελούν μόλις το 19,25% στο συγκεκριμένο τομέα, συγκριτικά με το 53,89% των γυναικών επιχειρηματιών που δραστηριοποιούνται στους τομείς των υπηρεσιών. Επίσης, ενώ οι start-up επιχειρήσεις στον τεχνολογικό τομέα με γυναίκες ιδιοκτήτριες φαίνεται να έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες επιτυχίας, μόλις το 14,8% των ιδρυτών start-up επιχειρήσεων είναι γυναίκες.

Παρατηρείται λοιπόν ένας οριζόντιος επαγγελματικός διαχωρισμός, αναφορικά με την επαγγελματική σταδιοδρομία, ο οποίος πρακτικά αποτελεί τη συνέχεια του

έμφυλου διαχωρισμού αναφορικά με την επιλογή τομέα σπουδών, και για αυτό το λόγο συνιστά έναν από τους σημαντικούς παράγοντες που οδηγεί και στην ανισότητα ως προς την πρόσβαση των γυναικών σε πηγές χρηματοδότησης. Παρά το γεγονός ότι η Οδηγία της ΕΕ 2004/113/ΕΚ απαγορεύει τη διάκριση μεταξύ φύλων αναφορικά με την πρόσβαση τους σε αγαθά και υπηρεσίες, από τράπεζες και χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, καθώς και υπηρεσίες συναφείς με τη σύσταση επιχειρήσεων, η δραστηριοποίηση των γυναικών σε τομείς με χαμηλότερη ανταγωνιστικότητα, σε συνδυασμό με το συνήθως μικρότερο μέγεθος των επιχειρήσεων που δημιουργούν, οδηγούν αναπόφευκτα σε ένα χαμηλότερο επίπεδο κύκλου εργασιών, καθώς και σε ανεπαρκές πιστωτικό ιστορικό, το οποίο δυσχεραίνει τη χρηματοδότηση. Αυτό συνδέεται και με τη μεγαλύτερη δυσχέρεια που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες επιχειρηματίες αναφορικά με την πρόσβαση σε χρηματοδότηση, αν και ως επενδύτριες φαίνεται να αποδεικνύονται καλύτερες στη διαχείριση επιχειρηματικού ρίσκου.

Η έρευνα της ICAP σχετικά με τη γυναικεία επιχειρηματικότητα (2021) σε δείγμα γυναικών επιχειρηματιών και ανώτερων διοικητικών στελεχών, έδειξε ότι οι περισσότερες από αυτές εργάζονται περισσότερο από το προβλεπόμενο. Το διευρυμένο ωράριο εργασίας σχετίζεται κυρίως με την επιμονή και την εργατικότητα, το οποίο αναδείχθηκε ως κύριο χαρακτηριστικό των γυναικών που κατέχουν ανώτερες διοικητικές θέσεις ή είναι επιχειρηματίες. Άλλος κινητήριος παράγοντας είναι η ηθική, γεγονός το οποίο ενισχύει την άποψη ότι οι γυναίκες-ηγέτες και οι γυναίκες-επιχειρηματίες λειτουργούν σε μεγαλύτερο βαθμό με ακεραιότητα και με αυτό το κριτήριο λαμβάνουν επιχειρηματικές τους αποφάσεις (ICAP, 2021).

Οι γυναίκες-ανώτατα στελέχη και οι γυναίκες-επιχειρηματίες αντιμετωπίζουν σημαντικές δυσκολίες στην πορεία τους για επαγγελματική καταξίωση. Σχεδόν επτά στις δέκα (65%) απάντησαν ότι οι οικογενειακές υποχρεώσεις τους αποτέλεσαν το σημαντικότερο ανασταλτικό παράγοντα στην καριέρα τους, ενώ μία στις δύο (51%) θεωρεί σημαντικό ως σημαντικό εμπόδιο τις προκαταλήψεις και τα στερεότυπα που αναπαράγουν την ανισότητα των φύλων. Υψηλό επίσης είναι και το ποσοστό όσων γυναικών πιστεύουν ότι δεν έτυχαν της απαραίτητης υποστήριξης από συναδέλφους (44%), ενώ το 39% αναφέρθηκε σε μειωμένες ευκαιρίες προώθησης

σε σχέση με τους άνδρες, οι οποίες εμπόδισαν την επαγγελματική τους πορεία (ICAP, 2021).

Προκειμένου να υποστηριχθεί η αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στις ανώτερες διοικητικές θέσεις και στην επιχειρηματικότητα, σύμφωνα με το 90% των γυναικών που συμμετείχαν στην έρευνα, ήταν η προστασία της μητρότητας, με μέτρα όπως διευκολύνσεις στην παιδική φύλαξη, λήψη αδειών ειδικού σκοπού, κ.ά. αποτελεί το σημαντικότερο βήμα. Λίγο πιο χαμηλά, αλλά με εξίσου σημαντικό ποσοστό ακολούθησε η εταιρική κουλτούρα ανέλιξης χωρίς διακρίσεις (86%). Το εν λόγω εύρημα είναι σύμφωνο με την πεποίθηση πως οι γυναίκες θεωρούν τις αυξημένες οικογενειακές υποχρεώσεις του ως ένα ανασταλτικό παράγοντα στην καριέρα τους, αλλά παράλληλα επιθυμούν να διατηρήσουν μια ικανοποιητική ισορροπία μεταξύ επαγγελματικού και οικογενειακού βίου. Επίσης, σημαντικό ποσοστό (69%) συγκέντρωσε το ευέλικτο ωράριο, όπως και η επιδότηση της γυναικείας επιχειρηματικότητας. Τέλος, σημαντικό ρόλο θεωρείται ότι μπορεί να διαδραματίσει η υιοθέτηση αυξημένων απολαβών, η εκπαίδευση, καθώς και η υιοθέτηση ενός υβριδικού μοντέλου εργασίας (ICAP, 2021).

Σημειώνεται, τέλος, πως οι γυναίκες έχουν επιφορτιστεί με περισσότερα βάρη, ενώ κατά τη περίοδο του lockdown μειώθηκε περισσότερο ο προσωπικός τους χρόνος τους, ενώ δυσκολεύτηκαν και στην προσπάθειά τους να εξισορροπήσουν μεταξύ εργασίας, επιχείρησης και οικογένειας, αν και περίπου 4 στις 10 γυναίκες θεωρούν πως η πανδημία είχε σημαντικό αντίκτυπο στην αύξηση της εργασιακής ανασφάλειάς τους (ICAP, 2021).

Σύμφωνα με το πρόγραμμα «Ψηφιακή Συμμαχία για τη Γυναικεία Απασχόληση» (“Women & Girls Go Digital”) που υλοποιήθηκε από το Υπουργείο Εσωτερικών και τη Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων, οι τέσσερις άξονες για την επίτευξη του στόχου είναι:

- η προσέλκυση περισσότερων κοριτσιών στην Επιστήμη, την Τεχνολογία, τη Μηχανική και τα Μαθηματικά (STEM),
- η ενίσχυση της γυναικείας επιχειρηματικότητας στον τομέα των ΤΠΕ,

- η ενίσχυση της παραμονής των γυναικών στην αγορά εργασίας του τομέα των ΤΠΕ, και ο
- σχεδιασμός πολιτικών για «την καταπολέμηση των στερεοτύπων που εμποδίζουν τη θετική πρόσληψη από γυναίκες και κορίτσια των ΤΠΕ ως επιλογή επαγγελματικής εξέλιξης, αλλά και για την ενσωμάτωση της οπτικής του φύλου στις σπουδές ΤΠΕ και στην αντίστοιχη αγορά εργασίας».

Σε αυτό το πλαίσιο το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών προχώρησε σε δράσεις ενίσχυσης ερευνητριών που δραστηριοποιούνται στο τομέα των STEMs για έρευνα σχετική με τις ΤΠΕ, καθώς και δράσεις με σκοπό την καθοδήγηση των γυναικών που δραστηριοποιούνται επιχειρηματικά για μεγαλύτερη χρήση των ΤΠΕ στις επιχειρήσεις τους. Παράλληλα προχώρησε και στη δημιουργία προγραμμάτων εκπαίδευσης από απόσταση στις ΤΠΕ για εργαζόμενες γυναίκες, καθώς και σε δράσεις ενίσχυσης των πρωτοβουλιών που βοηθούν εκπαιδευτικούς και μαθητές να εμπλακούν στη μάθηση μέσω πρακτικών εργασιών (projects), μιας δεξιάτητας η οποία είναι ουσιώδης για την ανάπτυξη της ικανότητας επίλυσης προβλημάτων και της ατομικής δημιουργικότητας. Τέλος, έχει θεσμοθετήσει βραβεία για γυναίκες επιστήμονες των STEM και φροντίζει να καλύπτει οικονομικά τη συμμετοχή τους σε επιστημονικά Συνέδρια και Workshops.

Το «Εργαστήριο Σχεδιασμού και Ανάλυσης Διεργασιών» (ΕΣΑΔ) του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου (ΕΜΠ), υλοποίησε δράσεις σε δύο επίπεδα. Το πρώτο επίπεδο αφορούσε στη οργάνωση εκδηλώσεων εκπαιδευτικού και ενημερωτικού χαρακτήρα, όπως εκπαιδευτικές ημερίδες, ενημερωτικές συναντήσεις, διαγωνισμούς Επιχειρηματικότητας και ημερών καριέρας, ενώ διατηρεί και τη «Θεματική Διαδικτυακή Πύλη» και φροντίζει για προωθητικές ενέργειες στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης. Το δεύτερο επίπεδο δράσεων, μεριμνά για την υποστήριξη σε επιστημονικό επίπεδο πρωτοβουλιών οι οποίες οργανώνονται κεντρικά ή/και από άλλους φορείς που συμμετέχουν στην προσπάθεια για ψηφιακό συνασπισμό, καθώς και για τη δημιουργία εκπαιδευτικού υλικού για το μάθημα της Επιχειρηματικότητας. Επίσης μεριμνά για την επιστημονική στήριξη των startups, καθώς και για την επιστημονική και εκπαιδευτική υποστήριξη σε πρωτοβουλίες κατάρτισης ανέργων γυναικών σε ψηφιακές δεξιότητες. Τέλος, παρέχει οργανωτική και επιστημονική υποστήριξη μηχανισμών mentoring και coaching.

Το Πανεπιστήμιο Πατρών, μέσω του Τμήματος Μηχανικών Ηλεκτρονικών Υπολογιστών και Πληροφορικής (ΤΜΗΥΠ) υλοποίησε δράσεις που απευθύνονται κυρίως σε γυναίκες και κορίτσια. Σε επίπεδο Π/θμιας και Δ/θμιας εκπαίδευσης, οι δράσεις περιλάμβαναν την οργάνωση ενημερωτικών ημερίδων, καθώς και τη σχεδίαση και υλοποίηση εκπαίδευση εκπαιδευτικού υλικού για το Δημοτικό, πραγματοποίηση “Summer schools” και ημερίδων Επαγγελματικού προσανατολισμού. Σε επίπεδο Τ/θμιας εκπαίδευσης και της αγοράς εργασίας, οι δράσεις εστίασαν στην πρακτική άσκηση σε εταιρείες αντίστοιχου αντικειμένου, την καθιέρωση ετήσιας συνάντησης και βράβευσης γυναικών, την εκπαίδευση φοιτητών του τμήματος ΤΜΗΥΠ και του προσωπικού του πάνω στο σχεδιασμό δράσεων σχετικά με θέματα καριέρας, στην ενίσχυση των ψηφιακών δεξιοτήτων των γυναικών και την παροχή σχετικών πιστοποιήσεων μετά από την παρακολούθηση δωρεάν μαθημάτων, καθώς και την οργάνωση ετήσιου προγράμματος καθοδήγησης και ενίσχυσης της αυτοπεποίθησης (Mentorship Program)

3.5. Ψηφιακές δεξιότητες και Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση

Σύμφωνα με το «Σχέδιο δράσης για την ψηφιακή εκπαίδευση (2021-2027)», όπως αυτό περιγράφεται στον ιστότοπο <https://education.ec.europa.eu/el/focus-topics/digital-education/digital-education-action-plan>, αποτελεί μια «ανανεωμένη πρωτοβουλία πολιτικής που ανέλαβε η Ευρωπαϊκή Ένωση για να στηρίξει τη βιώσιμη και αποτελεσματική προσαρμογή των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης των κρατών μελών της ΕΕ στην ψηφιακή εποχή.»

Το Σχέδιο Δράσης για την ψηφιακή εκπαίδευση:

- Θέτει ένα μακροπρόθεσμο στρατηγικό όραμα το οποίο έχει ως στόχο «την υψηλής ποιότητας, χωρίς αποκλεισμούς και προσβάσιμη ευρωπαϊκή ψηφιακή εκπαίδευση»
- Καλείται να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις, καθώς και τις ευκαιρίες που προέκυψαν κατά τη διάρκεια της πανδημίας της νόσου COVID-19, όπου η χρήση της τεχνολογίας για σκοπούς εκπαίδευσης και κατάρτισης αναδείχθηκε σε ένα άνευ προηγουμένου επίπεδο χρήσης.

- Επιδιώκει την εμβάθυνση της συνεργασίας στο επίπεδο της ΕΕ σε θέματα που αφορούν την ψηφιακή εκπαίδευση, υπογραμμίζοντας παράλληλα τη σημασία της διατομεακής συνεργασίας με σκοπό τη συντομότερη μετάβαση της εκπαίδευσης στην ψηφιακή εποχή.
- Παρέχει ευκαιρίες, στο επίπεδο της ποιότητας και της ποσότητας της διδασκαλίας πάνω στις ψηφιακές τεχνολογίες, καθώς και τη στήριξη της ψηφιοποίησης των διδακτικών και παιδαγωγικών μεθόδων, όπως και τη δημιουργία των απαραίτητων υποδομών για την παροχή μιας ανθεκτικής και χωρίς αποκλεισμούς μάθησης για όλους του μαθητές.

Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων, το σχέδιο δράσης εστιάζει σε δύο τομείς προτεραιότητας. Ο ένας αφορά στην «προώθηση της ανάπτυξης ενός οικοσυστήματος ψηφιακής εκπαίδευσης υψηλών επιδόσεων» με δράσεις οι οποίες εστιάζουν στις υποδομές των σχολικών μονάδων και κυρίως στη αδιάκοπη συνδεσιμότητα και στον απαραίτητο ψηφιακό εξοπλισμό. Επίσης, εστιάζει και στον αποτελεσματικό σχεδιασμό με στόχο την περαιτέρω ανάπτυξη των ψηφιακών ικανοτήτων, συμπεριλαμβανομένων των οργανωτικών ικανοτήτων που εξυπηρετούν τις σύγχρονες ανάγκες. Για αυτό κρίνεται σκόπιμο οι εκπαιδευτικοί να είναι άτομα με υψηλό επίπεδο κατάρτισης και ψηφιακών ικανοτήτων. Τέλος, οι σχετικές δράσεις εστιάζουν και στη δημιουργία ενός υψηλής ποιότητας μαθησιακού περιεχομένου, καθώς και εύχρηστα εργαλείων και πλατφόρμων εκπαίδευσης οι οποίες θα σέβονται την ιδιωτική ζωή εκπαιδευτικών και μαθητών, καθώς και τα σχετικά δεοντολογικά πρότυπα.

Ο δεύτερος τομέας προτεραιότητας αφορά στην «ενίσχυση των ψηφιακών δεξιοτήτων και ικανοτήτων για τον ψηφιακό μετασχηματισμό». Για αυτό το λόγο απαιτούνται οι βασικές ψηφιακές δεξιότητες και ικανότητες από μικρή ηλικία, δηλαδή από την Πρωτοβάθμια εκπαίδευση, η ενίσχυση του ψηφιακού γραμματισμού συμπεριλαμβανομένης της καταπολέμησης της παραπληροφόρησης, ειδικά μέσω του διαδικτύου μέσω των γνωστών fake news. Επίσης είναι απαραίτητη η εκπαίδευση στην πληροφορική και στις ΤΠΕ, όπως και η καλή γνώση και κατανόηση των τεχνολογιών που βασίζονται σε δεδομένα, όπως είναι η τεχνητή νοημοσύνη και οι προηγμένες ψηφιακές δεξιότητες που θα είναι σε θέση να οδηγήσουν σε μεγαλύτερο ανθρώπινο δυναμικό το οποίο θα κατέχει εξειδικευμένες

γνώσεις πάνω στον ψηφιακό τομέα. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται σε δράσεις οι οποίες θα είναι σε θέση να εξασφαλίσουν την ισότιμη εκπροσώπηση κοριτσιών και γυναικών νεαρής ηλικίας στις ψηφιακές σπουδές και στον επαγγελματικό στίβο.

Ο κύριος λόγος που η ΕΕ καλείται να αναλάβει δράση στο συγκεκριμένο πεδίο, είναι ότι ο ραγδαίος ψηφιακός μετασχηματισμός έχει επιφέρει μια σειρά από ριζικές αλλαγές στην κοινωνία και την οικονομία, οι οποίες αναπόφευκτα επηρεάζουν όλο και περισσότερο την καθημερινότητα των πολιτών της ΕΕ. Σημειώνεται δε ότι πριν από την πανδημία της νόσου COVID-19, ο αντίκτυπος του ψηφιακού μετασχηματισμού στην εκπαίδευση και την κατάρτιση ήταν πολύ πιο περιορισμένος. Η ανάγκη για ευρύτατη χρήση, κατά την περίοδο των lockdowns, κατέδειξε χωρίς αμφιβολία, ότι ένα σύστημα εκπαίδευσης το οποίο θα είναι σε θέση να μετασχηματιστεί άμεσα σε ψηφιακό, είναι σε θέση να παρέχει την απρόσκοπτη παροχή της εκπαίδευσης, σε όλα τα επίπεδα. Πλέον, ένα σύστημα εκπαίδευσης και κατάρτισης κατάλληλο για την ψηφιακή εποχή έχει ζωτική σημασία.

Η πανδημία της νόσου της COVID-19 και οι δυσκολίες για τη συνέχιση της εκπαιδευτικής διαδικασίας, ανέδειξαν επίσης και την ανάγκη για υψηλότερα επίπεδα ψηφιακών ικανοτήτων στην εκπαίδευση, αλλά παράλληλα οδήγησε και σε μια μεγάλη όξυνση των ήδη υφιστάμενων προκλήσεων και ανισοτήτων μεταξύ όσων διαθέτουν πρόσβαση στις ψηφιακές τεχνολογίες και εκείνων που δεν έχουν πρόσβαση ανάλογου επιπέδου, ιδίως των μειονεκτούντων ατόμων.

3.5. Το μάθημα της Επιχειρηματικότητας στην Ελληνική Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση

Στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, η Δομή Απασχόλησης και Σταδιοδρομίας (Employment and Career Structure - ECS) είναι μια δράση που ανήκει στο επιχειρησιακό πρόγραμμα «Εκπαίδευση & Δια Βίου Μάθηση» της Εθνικής Στρατηγικής της Ε.Ε Πλαίσιο Αναφοράς (ΕΣΠΑ) 2007-2013» και ο ρόλος του είναι να αναπτύσσει στρατηγικές, όραμα και πολιτικές της Πανεπιστημιακής μονάδας για τη σύνδεση της σταδιοδρομίας των μαθητών με την

αγορά εργασίας και επίσης να γίνει η κύρια πύλη που συνδέει το Πανεπιστήμιο με την αγορά εργασίας (Tsakiridou & Stergiou, 2012).

Η συγκεκριμένη δομή συντονίζει τον σχεδιασμό κοινού προγράμματος του Γραφείου Σταδιοδρομίας, του Γραφείου Επαγγελματικής Άσκησης και της Μονάδας Καινοτομίας και Επιχειρηματικότητας. Οι γενικοί στόχοι του είναι: η αξιοποίηση των οικονομιών κλίμακας, η βελτίωση, συντονισμός και η διαχείριση των κοινών προσπαθειών των τριών συνεργαζόμενων γραφεία και η διάδοση και ενίσχυση της δικτύωσης με άλλα Ινστιτούτα, τον κλάδο της απασχόλησης και άλλους πιστοποιημένους οργανισμούς που προωθούν την απασχόληση.

Όσον αφορά τη μονάδα Καινοτομίας και Επιχειρηματικότητας στοχεύει στην ευαισθητοποίηση και εξοικείωση των μαθητών με τις διαδικασίες καινοτομίας και παραγωγής και παρέχουν επαρκείς γνώσεις για τη βελτίωση των μελλοντικών προοπτικών σταδιοδρομίας. Ένα από τα κύριους στόχους του προγράμματος, στόχοι είναι να τονώσει το ενδιαφέρον των μαθητών και φοιτητών για αυτοαπασχόληση και επιχειρηματικές δραστηριότητες προς την παραγωγή νέων καινοτόμων προϊόντων, διαδικασιών και υπηρεσιών. Επίσης, σκοπεύει να παρέχει τις απαραίτητες γνώσεις για την ευαισθητοποίηση των μαθητών στις έννοιες της καινοτομίας που προάγουν την ικανότητα απόκτησης επιχειρηματικής σκέψης, δημιουργικότητα, ποιότητας και υγιούς ανταγωνισμού. Επιπλέον, η στοχεύει να τονώσει το ενδιαφέρον των μαθητών και φοιτητών για αυτοαπασχόληση και επιχειρηματικότητα σε σχέση με το σχεδιασμό, την ανάπτυξη και την παραγωγή νέων καινοτόμων προϊόντων, διαδικασιών και υπηρεσιών καθώς για την παρουσίαση επενδυτικών ευκαιριών για την έναρξη μιας επιχείρησης, την εξοικείωση των μαθητών με την παραγωγική διαδικασία και τη βελτίωση των προοπτικών των μελλοντικών επιχειρηματικών σχεδίων (Tsakiridou & Stergiou, 2012).

Προκειμένου να επιτευχθούν αυτοί οι στόχοι, υλοποιούνται δράσεις, όπως (Tsakiridou & Stergiou, 2012):

- η διδασκαλία μαθημάτων επιχειρηματικότητας που σχετίζονται με την επιχειρηματικότητα και την καινοτομία, εξασφαλίζοντας άμεση επαφή με την

επιχειρηματική κοινότητα μέσω επισκέψεων σε επαγγελματικούς χώρους χώρων,

- η παρουσία γνωστών επιχειρηματιών σε διαλέξεις, σεμινάρια και προγράμματα καθοδήγησης για την επιχειρηματικότητα
- η υποστήριξη επιχειρηματικών δραστηριοτήτων των μαθητών μέσω εξειδικευμένων οδηγών και εργαλείων ατομικής συμβουλευτικής.

Συγκεκριμένα το τμήμα Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης του Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας το συγκεκριμένο πρόγραμμα , κατέχει δύο σημαντικούς ρόλους. Δεν εκπαιδεύει και ενθαρρύνει μόνο τους μαθητές να αναλαμβάνουν επιχειρηματικές πρωτοβουλίες αλλά παράλληλα εκπαιδεύει και τους μέλλοντες εκπαιδευτικούς της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, οι οποίοι πρέπει να έχουν την ικανότητα και τη γνώση να προάγουν την επιχειρηματική κουλτούρα στις αίθουσες των Δημοτικών Σχολείων. Για αυτό το λόγο το πρόγραμμα εστιάζει στην εδραίωση μιας επιχειρηματικής κουλτούρα, η οποία θα ενθαρρύνει την νεανική επιχειρηματικότητα, αλλά παράλληλα μεριμνά και για την παροχή όλων των απαραίτητων εργαλείων, δεξιοτήτων και ικανοτήτων στους φοιτητές του Τμήματος, οι οποίοι ως μελλοντικοί δάσκαλοι θα έχουν την ευθύνη να ενθαρρύνουν την ιδέα της επιχειρηματικότητας σε μαθητές δημοτικού.

Η μελέτη των Tsakiridou & Stergiou, 2012, εστίασε στη διερεύνηση των απόψεων των φοιτητών του Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης, αλλά και άλλων τμημάτων, σχετικά με το πως αντιλαμβάνονται το νόημα της επιχειρηματικότητας, καθώς και τη σημασία των μαθημάτων επιχειρηματικότητας στις σπουδές τους και τα πιθανά οφέλη που αυτοί μπορεί να αποκομίσουν, τόσο για το ακαδημαϊκό, όσο και για το επαγγελματικό τους μέλλον. Επίσης η μελέτη εστίασε στη διερεύνηση του επιπέδου προθυμίας την για επιχειρηματικές πρωτοβουλίες, καθώς και των λόγων που τους οδήγησαν να παρακολουθήσουν τα συγκεκριμένα μαθήματα, παρά το γεγονός ότι δεν ήταν υποχρεωτικά.

Τα αποτελέσματα της μελέτης έδειξαν ότι η εκπαίδευση για την επιχειρηματικότητα μπορεί να αυξήσει και την προθυμία τους για μελλοντικές πρωτοβουλίες επιχειρηματικότητας. Ένα πρόγραμμα σπουδών πάνω στην επιχειρηματικότητα, σε επίπεδο Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, επηρεάζει θετικά τη στάση των αποφοίτων

απέναντι στην επιχειρηματικότητα και παράλληλα του εξοπλίζει με τις απαραίτητες γνώσεις και δεξιότητες για την εκκίνηση, τη διαχείριση και ανάπτυξη οικονομικά βιώσιμων επιχειρήσεων, ενώ παράλληλα φάνηκε ότι οι μελλοντικοί δάσκαλοι νιώθουν ότι απέκτησαν τις απαραίτητες δεξιότητες και γνώσεις τις οποίες θα μπορέσουν να τις εφαρμόσουν στις αίθουσες διδασκαλίας. Η συγκεκριμένη μελέτη δείχνει ότι προκειμένου το μάθημα της επιχειρηματικότητας στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση να γίνει αποτελεσματικό, θα πρέπει αν υπάρξει η απαραίτητη κατάρτιση των μελλοντικών δασκάλων, καθώς και όσων ήδη υπηρετούν στις σχολικές μονάδες.

Κεφάλαιο 4. Μεθοδολογία της έρευνας

4.1. Σχεδιασμός εννοιολογικού πλαισίου της έρευνας

Η έρευνα στηρίζεται στην ανάγκη για διερεύνηση της υπάρχουσας κατάστασης σχετικά με τη διδασκαλία της επιχειρηματικότητας στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, καθώς και στη σχέση που έχει η ανάπτυξη των ψηφιακών δεξιοτήτων με την ανάπτυξη επιχειρηματικού πνεύματος, ιδιαίτερα στα κορίτσια. Παρακάτω παρουσιάζεται ένα σχήμα σχεδιασμού της έρευνας, το οποίο φανερώνει τη ροή της διπλωματικής εργασίας:

Στόχος της έρευνας

Η διερεύνηση της συμβολής των ψηφιακών δεξιοτήτων στην ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος ιδιαίτερα στα κορίτσια.

Συγκεκριμένα η έρευνα στοχεύει στην αποτύπωση των απόψεων των εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης.

Προβληματική της έρευνας

Το μάθημα της Επιχειρηματικότητας είναι εδώ και χρόνια ένα βασικό μάθημα στα εκπαιδευτικά συστήματα πολλών χωρών.

Στην Ελλάδα η κατάσταση είναι σε εμβρυακό στάδιο, με το μάθημα να διδάσκεται χωρίς συγκεκριμένες οδηγίες και από εκπαιδευτικούς οι οποίοι δεν έχουν επιμορφωθεί κατάλληλα.

Μεθοδολογική προσέγγιση

Ποσοτική έρευνα με χρήση δομημένου ερωτηματολογίου

Δείγμα

100 εκπαιδευτικοί της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης

Δείγμα ευκολίας

Ερευνητικά ερωτήματα

1. Ποιες είναι οι απόψεις των εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σχετικά με τις διαφορές μεταξύ αγοριών και κοριτσιών αναφορικά με τις ψηφιακές τους δεξιότητες;
2. Σε ποιο βαθμό οι εκπαιδευτικοί της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης θεωρούν ότι αγόρια και κορίτσια αντιμετωπίζουν διαφορετικά την επιχειρηματικότητα, αλλά και γενικότερα τη θέση τους στην αγορά εργασίας;
3. Σε ποιο βαθμό οι εκπαιδευτικοί της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης θεωρούν ότι έχουν τις απαραίτητες γνώσεις ώστε να υποστηρίξουν την απόκτηση ψηφιακών δεξιοτήτων καθώς και την ανάπτυξη επιχειρηματικού πνεύματος στους μαθητές και στις μαθήτριά τους;
4. Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές στις απόψεις των εκπαιδευτικών ως προς

Ο σκοπός της εργασίας είναι να διερευνηθούν οι απόψεις των εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σχετικά με την παροχή ίσων ευκαιριών μάθησης στα κορίτσια και κατά πόσο αυτά είναι σε θέση να διεκδικήσουν τη θέση που τους αξίζει σε μια τεχνολογικά εξαρτημένη κοινωνία και αγορά εργασίας. Παράλληλα, δευτερεύων σκοπός της εργασίας είναι να διερευνηθεί τις απόψεις των εκπαιδευτικών σχετικά με την ετοιμότητά τους να υποστηρίξουν εκπαιδευτικά αυτή την προσπάθεια

4.2. Ερευνητική προσέγγιση

Για τη συγκεκριμένη έρευνα θεωρήθηκε καταλληλότερη η ποσοτική προσέγγιση. Σε μια ποσοτική έρευνα ο κάθε ερευνητής συγκεντρώνει πληροφορίες οι οποίες βασίζονται στη συγκέντρωση πληροφοριών, μέσα από μετρήσεις δεδομένων, τα οποία μπορεί να είναι έχουν τη μορφή τόσο ποσοτικών, αλλά και ποιοτικών μεταβλητών, και στη συνέχεια τα αναλύει με βάση συγκεκριμένες στατιστικές τεχνικές. Κύριο ερευνητικό εργαλείο σε μια ποσοτική έρευνα είναι το δομημένο ερωτηματολόγιο, το οποίο χρησιμοποιήθηκε και στη συγκεκριμένη εργασία και θα παρουσιαστεί αναλυτικά στη συνέχεια (Creswell, 2016). Η ποσοτική προσέγγιση θεωρήθηκε ως πιο κατάλληλη, αφού στους σκοπούς της περιλαμβάνεται η διερεύνηση και η περιγραφή των αντιλήψεων και των πεποιθήσεων των εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας σχετικά με το υπό μελέτη θέμα, ενώ η ποσοτική έρευνα χρησιμοποιείται, κατά κύριο λόγο, προκειμένου να επιβεβαιώσει υφιστάμενες θεωρίες (Creswell, 2016; Cohen, Manion & Morrison, 2008), και εστιάζει στα αρχικά ερωτήματα του κάθε ερευνητή. Τέλος, είναι περισσότερο αντικειμενική, καθώς τα υποκείμενα της καλούνται να απαντήσουν σε προσχεδιασμένες ερωτήσεις (Singh, 2007). Παράλληλα, η ποσοτική προσέγγιση παρέχει τη δυνατότητα στον ερευνητή να συγκεντρώσει και να αναλύσει, σε μικρό χρονικό διάστημα, μεγάλο αριθμό δεδομένων.

4.3. Το δείγμα της έρευνας

Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από 100 άτομα τα οποία υπηρετούν σε σχολικές μονάδες της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Για την επιλογή του δείγματος δεν χρησιμοποιήθηκε κάποια πιθανοδοτική μέθοδος δειγματοληψίας, αφού θα χρησιμοποιήθηκε εθελοντική δειγματοληψία. Συγκεκριμένα, το ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε ηλεκτρονική μορφή, σε άτομα από τον επαγγελματικό κύκλο της ερευνήτριας. Πρόκειται δηλαδή για ένα δείγμα ευκολίας (Creswell, 2016). Αυτό αποτελεί και ένα σημαντικό περιορισμό της έρευνας, αφού τα συμπεράσματα της δεν είναι δυνατόν να γενικευθούν στον πληθυσμό..

4.4. Ερευνητικό εργαλείο

Για τη συλλογή των δεδομένων της ποσοτικής έρευνας χρησιμοποιήθηκε ένα δομημένο ερωτηματολόγιο του οποίου η κατασκευή βασίστηκε σε ερωτηματολόγια με θέμα την επιχειρηματικότητα με σκοπό τη μεγαλύτερη εγκυρότητα και αξιοπιστία των απαντήσεων. Η χρήση του ερωτηματολογίου, κατά τη διεξαγωγή μιας έρευνας μπορεί να αποφέρει εκτενείς πληροφορίες από ένα μεγάλο αριθμό δείγματος σε σύντομο χρονικό διάστημα. Επίσης, αυτή η μέθοδος συλλογής δεδομένων διασφαλίζει την ανωνυμία των συμμετεχόντων, κάτι το οποίο συμβάλλει και στην μεγαλύτερη αξιοπιστία των απαντήσεων.

Το πρώτο μέρος του ερωτηματολογίου περιλάμβανε ερωτήσεις δημογραφικού τύπου όπως το φύλο, η ηλικία, το τμήμα, το μορφωτικό επίπεδο κ.ά. Το δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου εστιάζει σε θέματα σχετικά με την επιχειρηματικότητα και πως αυτή προάγεται στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Οι περισσότερες ερωτήσεις αυτού του μέρους ήταν κλειστού τύπου, με την πλειοψηφία τους να είναι τύπου Likert 5-βαθμης κλίμακας, με το βαθμό ικανοποίησης να διατρέχει όλο το φάσμα από «Καθόλου» ως «Πολύ μεγάλο βαθμό». Οι λόγοι που οδήγησαν στην επιλογή του συγκεκριμένου κλειστού τύπου ερωτήσεων, ήταν η δυνατότητα που παρέχουν στον ερευνητή για εύκολη σύγκριση των απαντήσεων και την κωδικοποίηση τους. Ως ένα σημαντικό μειονέκτημα των ερωτήσεων αυτού του είδους, αναφέρεται ότι δεν παρέχουν την ελευθερία στο χρήστη για απαντήσεις (Creswell, 2016).

Προκειμένου να επιτευχθεί ακρίβεια στη συλλογή των δεδομένων, να αυξηθεί η συμμετοχή στην έρευνα, αλλά και να αυξηθούν τα επίπεδα εγκυρότητας και αξιοπιστίας, η ερευνήτρια εστίασε στην εύκολη και γρήγορη συμπλήρωση του από τους συμμετέχοντες. Επιπλέον, έγινε προσπάθεια οι ερωτήσεις να είναι ξεκάθαρα διατυπωμένες, μικρές σε μέγεθος, απλές και κατανοητές, ενώ καταβλήθηκε προσπάθεια να προκαλούν το ενδιαφέρον των συμμετεχόντων και να τους να τους ενθαρρύνουν να απαντήσουν με ειλικρίνεια (Creswell, 2016). Τέλος, η στατιστική ανάλυση των δεδομένων θα γίνει με το στατιστικό πρόγραμμα SPSS v26, με χρήση τεχνικών περιγραφικής και επαγωγικής στατιστικής.

4.5. Αξιοπιστία και εγκυρότητα της έρευνας

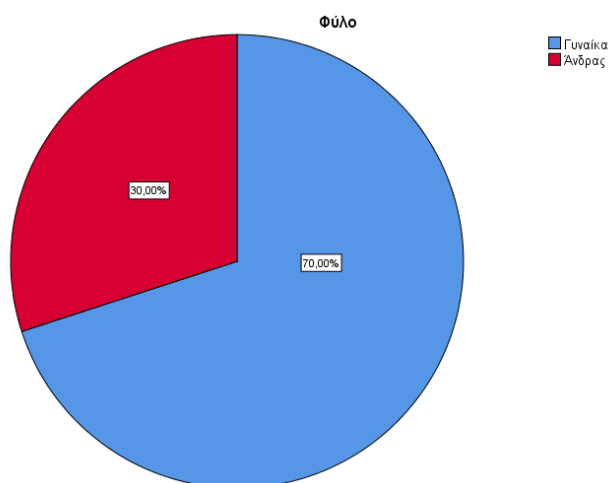
Κάθε έρευνα, ανεξάρτητα από το αν είναι ποιοτική, ή ποσοτική, στοχεύει στη διασφάλιση αξιοπιστίας και εγκυρότητας, οι οποίες συντελούν στη συλλογή αντικειμενικών δεδομένων και κατ' επέκταση στην εξαγωγή αντικειμενικών συμπερασμάτων. Η έννοια της αξιοπιστίας αναφέρεται στο βαθμό κατά τον οποίο τα «αποτελέσματα μιας μέτρησης αντιπροσωπεύουν με ακρίβεια αυτό που πραγματικά μετρούν, ενώ η έννοια της εγκυρότητας αναφέρεται, στην ικανότητα του εργαλείου να μετρήσει αυτό για το οποίο σχεδιαστεί να μετρήσει» (Creswell, 2016: 90).

Στη συγκεκριμένη έρευνα, τόσο η αξιοπιστία, όσο και η εγκυρότητα διασφαλίζεται μέσω της τήρησης όλων των κανόνων δεοντολογίας που προβλέπονται για τη διεξαγωγή ερευνών, καθώς και μέσω της δέσμευσης για ανωνυμία των συμμετεχόντων, προστασία των δεδομένων και χρήση τους αποκλειστικά για το σκοπό της παρούσας έρευνας. Συγκεκριμένα, η συμμετοχή στην έρευνα θα είναι εθελοντική, θα διασφαλιστεί η ανωνυμία και το απόρρητο των απαντήσεων, καθώς και η εχεμύθεια, και τέλος, τα συλλεχθέντα δεδομένα θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά και μόνο για τους σκοπούς της συγκεκριμένης έρευνας. Η αξιοπιστία της συγκεκριμένης έρευνας ελέγχθηκε με τον υπολογισμό του συντελεστή Cronbach's Alpha, ο οποίος βρέθηκε ίσος με $\alpha=0,852$, ο οποίος είναι ικανοποιητικός.

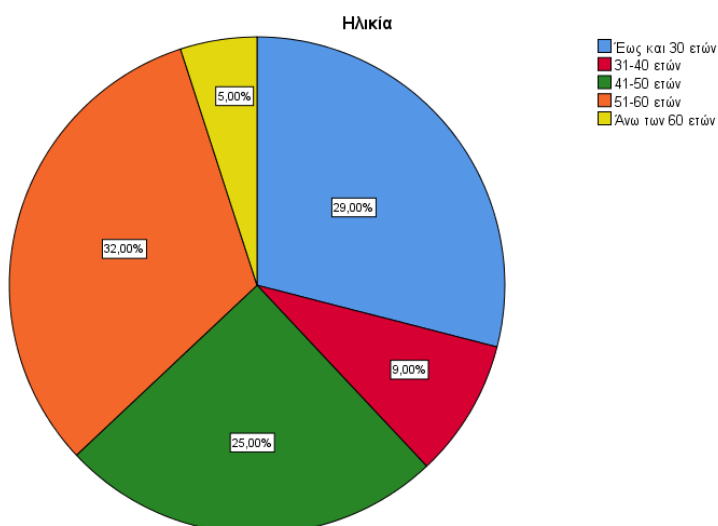
Κεφάλαιο 5. Τα αποτελέσματα της έρευνας

5.1. Δημογραφικά στοιχεία

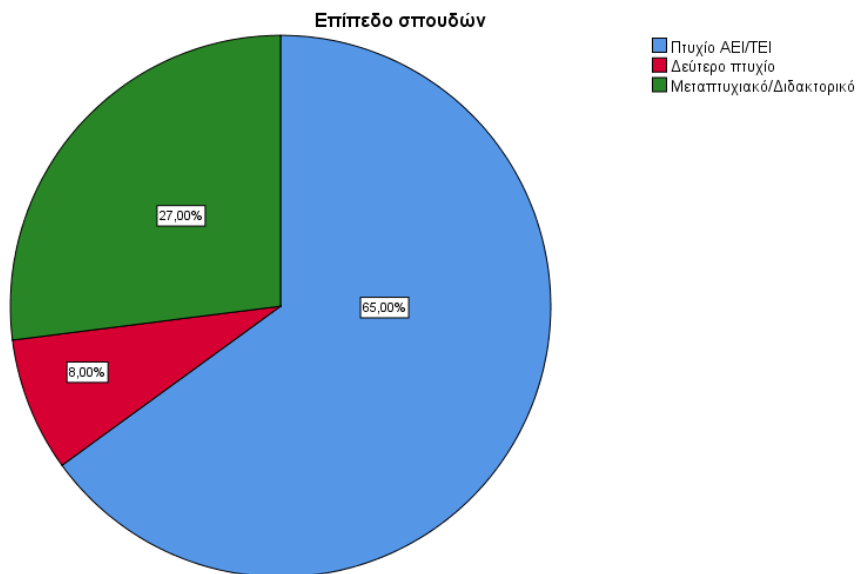
Κατά τη διάρκεια της έρευνας συγκεντρώθηκαν 100 έγκυρες απαντήσεις. Από το παρακάτω διάγραμμα φαίνεται ότι οι περισσότεροι από τους εκπαιδευτικούς που συμμετείχαν στην έρευνα, ήταν γυναίκες. Συγκεκριμένα, το 70% ήταν γυναίκες και το 30% ήταν άνδρες.

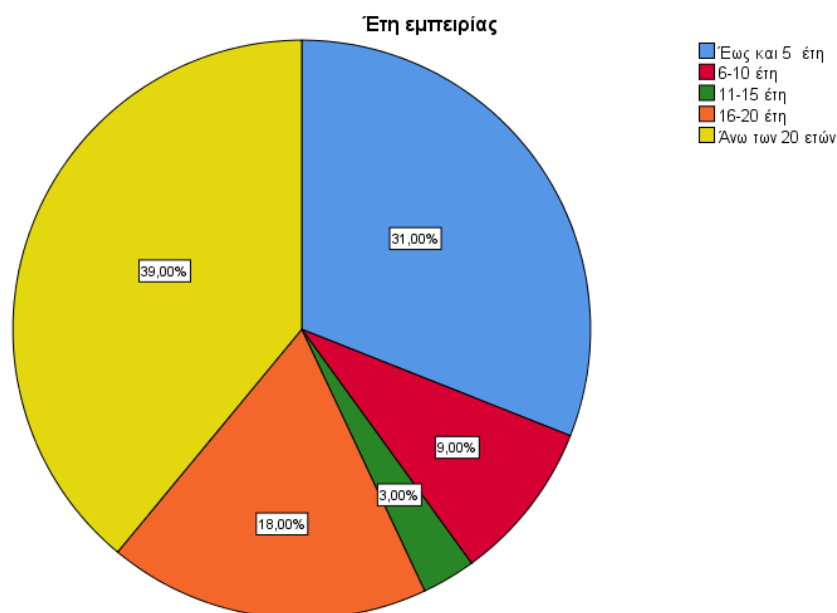
Αναφορικά με την ηλικία των συμμετεχόντων εκπαιδευτικών, από το παρακάτω διάγραμμα φαίνεται ότι οι περισσότεροι ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα 51-60 ετών. Συγκεκριμένα, στην ηλικιακή ομάδα έως και 30 ετών ανήκει το 29%, στην ηλικιακή ομάδα 31-40 ετών ανήκει το 9%, στην ηλικιακή ομάδα 41-50 ετών το 25%, στην ηλικιακή ομάδα 51-60 ετών το 32% και τέλος, στην ηλικιακή ομάδα άνω των 60 ετών το 5%.

Σε σχέση με το επίπεδο σπουδών τους, από το παρακάτω διάγραμμα φαίνεται ότι το 65% είναι κάτοχοι πτυχίου ΑΕΙ/ΤΕΙ, το 8% είναι κάτοχοι δεύτερου πτυχίου και τέλος το 27% είναι κάτοχοι μεταπτυχιακού ή διδακτορικού τίτλου σπουδών.

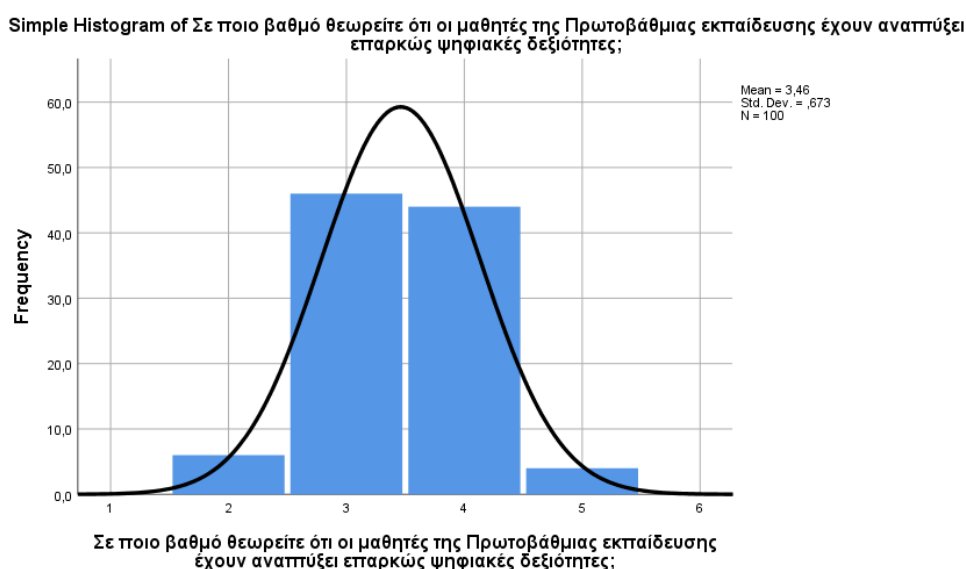

Αναφορικά με τα έτη εμπειρίας τους ως εκπαιδευτικοί, η πλειοψηφία τους φαίνεται να έχει περισσότερο από 20 έτη διδακτική εμπειρίας. Συγκεκριμένα, το 31% έχει έως και 5 έτη εμπειρίας, το 9% από 6 έως και 10 έτη, το 3% από 11 έως και 15 έτη, το 18% από 16 έως και 20 έτη, και τέλος, το 39% έχει περισσότερα από 20 έτη εμπειρίας.

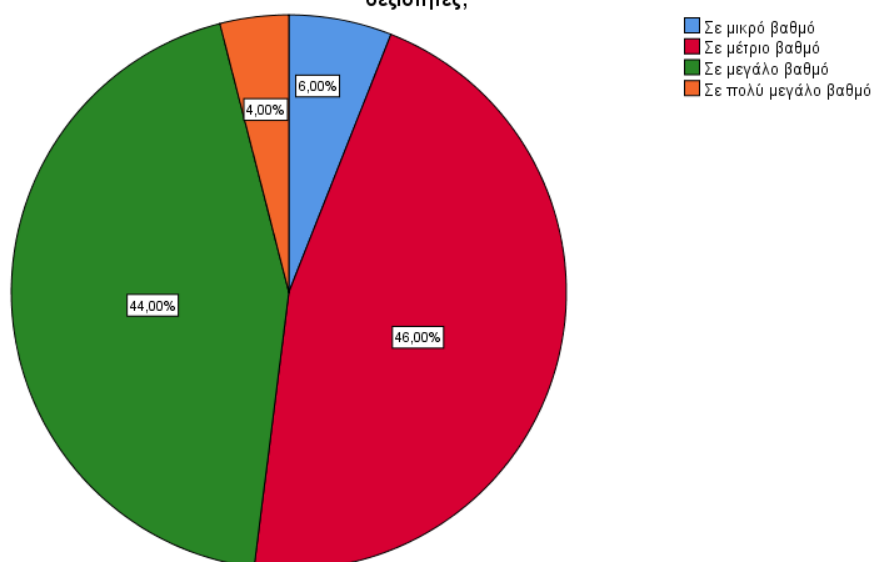
5.2. Ψηφιακές δεξιότητες και φύλο

Αρχικά, οι εκπαιδευτικοί κλήθηκαν να απαντήσουν σε ποιο βαθμό θεωρούν ότι οι μαθητές και οι μαθήτριες της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης έχουν να αναπτύξει επαρκώς τις ψηφιακές τους δεξιότητες. Παρακάτω παρουσιάζεται το σχετικό ιστόγραμμα συχνοτήτων από όπου φαίνεται ότι τα δεδομένα προσεγγίζουν ικανοποιητικά την κανονική κατανομή.

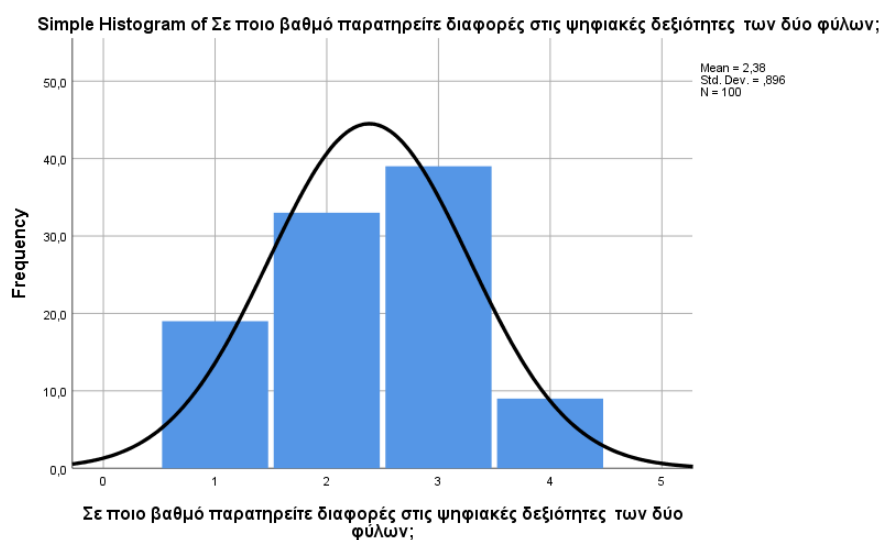

Επίσης, από το παρακάτω διάγραμμα, φαίνεται ότι αυτό ισχύει σε μέτριο προς μεγάλο βαθμό. Συγκεκριμένα, σε μικρό βαθμό απάντησε το 6% των εκπαιδευτικών, σε μέτριο βαθμό το 46% των εκπαιδευτικών, σε μεγάλο βαθμό το 44% και τέλος το 4% απάντησε ότι οι ψηφιακές δεξιότητες των μαθητών και μαθητριών είναι ανεπτυγμένες σε πολύ μεγάλο βαθμό.

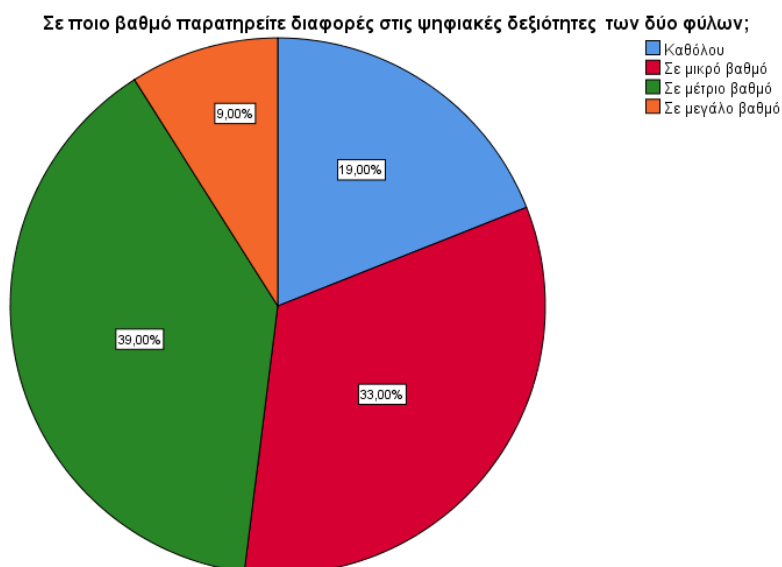
Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι οι μαθητές της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης έχουν αναπτύξει επαρκώς ψηφιακές δεξιότητες;

Στη συνέχεια, οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν κλήθηκαν να απαντήσουν σε ποιο βαθμό θεωρούν ότι υπάρχουν διαφορές στις ψηφιακές δεξιότητες των δύο φύλων. Παρακάτω παρουσιάζεται το σχετικό ιστόγραμμα συχνοτήτων από όπου φαίνεται ότι τα δεδομένα προσεγγίζουν ικανοποιητικά την κανονική κατανομή.

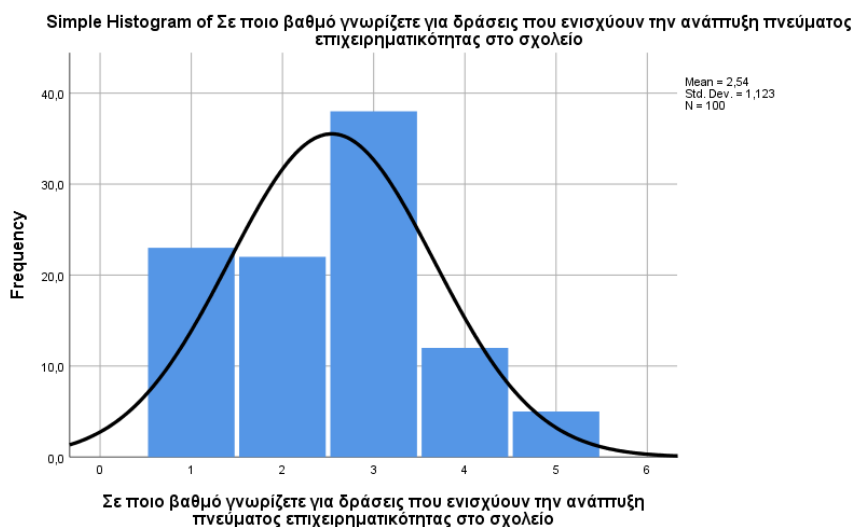

Επίσης, από το παρακάτω διάγραμμα, φαίνεται ότι αυτό δεν φαίνεται να ισχύει σε μέτριο προς μεγάλο βαθμό. Συγκεκριμένα, καθόλου απάντησε το 19% των εκπαιδευτικών, σε μικρό βαθμό απάντησε το 33% των εκπαιδευτικών, σε μέτριο βαθμό το 39% των εκπαιδευτικών, ενώ μόλις το 9% απάντησε παρατηρεί διαφορές στις ψηφιακές δεξιότητες μαθητών και μαθητριών σε πολύ μεγάλο βαθμό.

5.3. Επιχειρηματικότητα και εκπαιδευτικοί

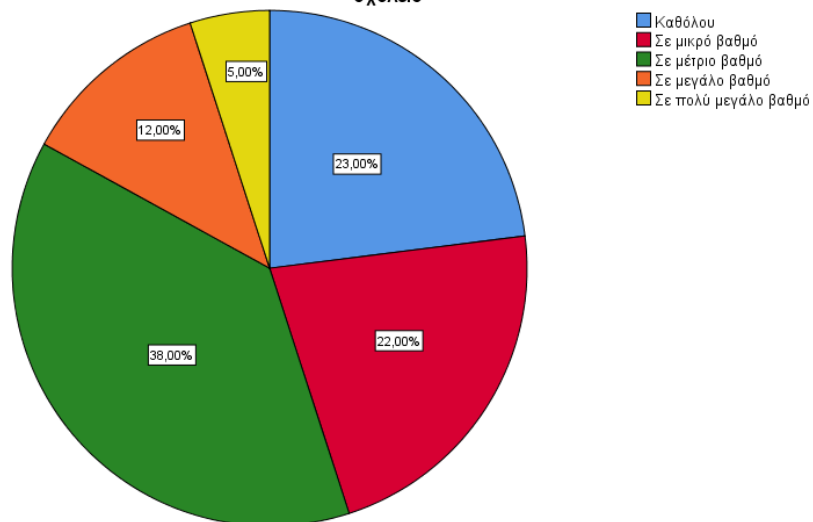
Στη συνέχεια οι εκπαιδευτικοί κλήθηκαν να απαντήσουν σε ποιο βαθμό γνωρίζουν σχετικά με δράσεις οι οποίες είναι σε θέση να ενισχύσουν την ανάπτυξη του πνεύματος επιχειρηματικότητας των μαθητών της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Παρακάτω παρουσιάζεται το σχετικό ιστόγραμμα συχνοτήτων από όπου φαίνεται ότι τα δεδομένα δεν προσεγγίζουν ικανοποιητικά την κανονική κατανομή.

Επίσης, από το παρακάτω διάγραμμα, φαίνεται ότι αυτό δεν φαίνεται να ισχύει ιδιαίτερα. Συγκεκριμένα, καθόλου απάντησε το 23% των εκπαιδευτικών και σε μικρό βαθμό απάντησε το 22% των εκπαιδευτικών. Ακόμα, το 38% των

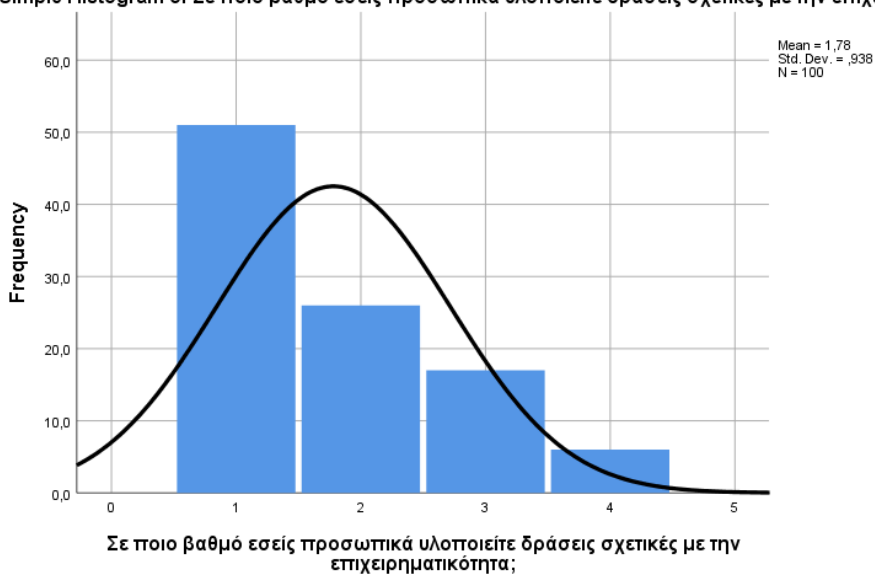
εκπαιδευτικών που συμμετείχαν στην έρευνα απάντησε ότι γνωρίζει για τέτοιες σε μέτριο βαθμό, ενώ τέλος το 22% των εκπαιδευτικών απάντησε σε μεγάλο βαθμό και μόλις το 5% απάντησε σε πολύ μεγάλο βαθμό.

Σε ποιο βαθμό γνωρίζετε για δράσεις που ενισχύουν την ανάπτυξη πνεύματος επιχειρηματικότητας στο σχολείο

Στην συνέχεια οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στην έρευνα ρωτήθηκαν σε ποιο βαθμό οι ίδιοι υλοποιούν δράσεις σχετικές με την επιχειρηματικότητα. Παρακάτω παρουσιάζεται το σχετικό ιστόγραμμα συχνοτήτων από όπου φαίνεται ότι τα δεδομένα δεν προσεγγίζουν ικανοποιητικά την κανονική κατανομή.

Simple Histogram of Σε ποιο βαθμό εσείς προσωπικά υλοποιείτε δράσεις σχετικές με την επιχειρηματικότητα;

Από το παρακάτω διάγραμμα, είναι αξιοσημείωτο ότι το 51% των εκπαιδευτικών δεν υλοποιεί καμία τέτοια δράση, ενώ το 26% τις υλοποιεί σε μικρό βαθμό. Ακόμα, το 17% απάντησε ότι τις υλοποιεί σε μέτριο βαθμό, και τέλος μόλις το 6% απάντησε ότι υλοποιεί δράσεις σχετικές με την επιχειρηματικότητα σε μεγάλο βαθμό.

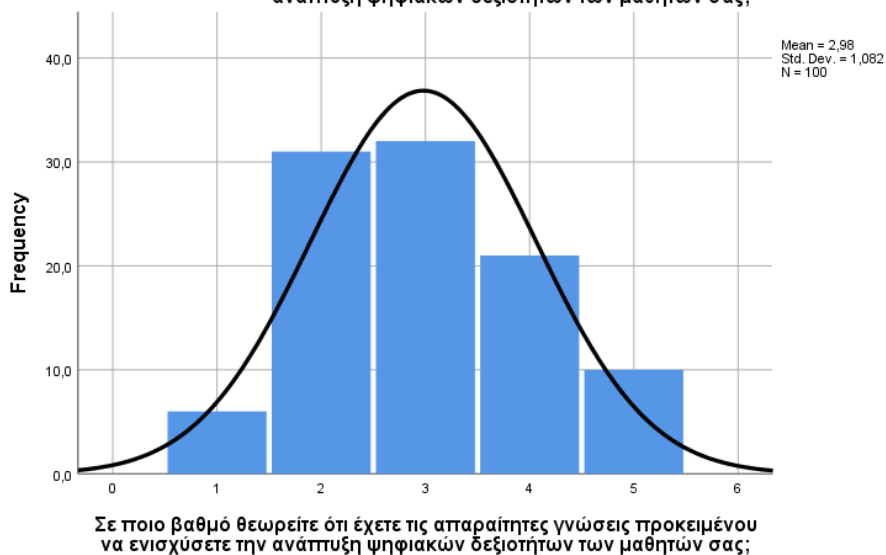

Σε ερώτηση σχετικά με το είδος των δράσεων επιχειρηματικότητας που υλοποιούν οι εκπαιδευτικοί, σε μια ανοικτού τύπου ερώτηση απάντησαν, επισκέψεις σε επαγγελματικούς χώρους, βιοτεχνίες και εργαστήρια, καταστήματα και γραφεία εταιρειών. Επίσης, οργάνωση ημερίδων καριέρας στη σχολική μονάδα με τη συμμετοχή επαγγελματιών από διάφορους χώρους. Ο σκοπός των δράσεων αυτών είναι οι μαθητές και οι μαθήτριες να συζητήσουν με επαγγελματίες του χώρου σχετικά με τις ιδιαιτερότητες και τη φύση του κάθε επαγγέλματος. Επίσης, κάποιοι εκπαιδευτικοί οργάνωσαν project επιχειρηματικότητας, με τους μαθητές να καλούνται να σχεδιάσουν ένα προϊόν, να το κατασκευάσουν, αλλά και να το προωθήσουν στην αγορά. Σε κάποιες περιπτώσεις, κάποια από τα projects αυτά συμμετείχαν σε διαγωνισμούς επιχειρηματικότητας. Τέλος, σε άλλες περιπτώσεις οι μαθητές κλήθηκαν να διαχειριστούν μια εικονική επιχείρηση, λαμβάνοντας κατάλληλες επιχειρηματικές αποφάσεις, σε διάφορες επιχειρηματικές αποφάσεις.

Ακολούθως οι εκπαιδευτικοί κλήθηκαν να αξιολογήσουν σε ποιο βαθμό θεωρούν ότι κατέχουν τις απαραίτητες γνώσεις προκειμένου να ενισχύσουν την ανάπτυξη των ψηφιακών δεξιοτήτων των μαθητών τους. Παρακάτω παρουσιάζεται το σχετικό

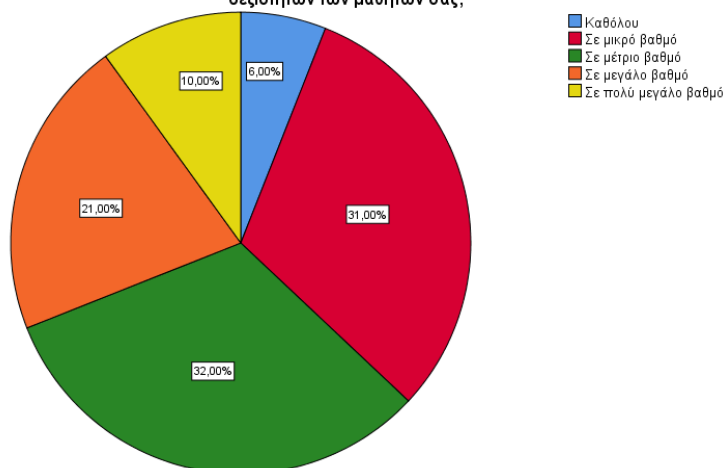
ιστόγραμμα συχνοτήτων από όπου φαίνεται ότι τα δεδομένα προσεγγίζουν ικανοποιητικά την κανονική κατανομή.

Simple Histogram of Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι έχετε τις απαραίτητες γνώσεις προκειμένου να ενισχύσετε την ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων των μαθητών σας;

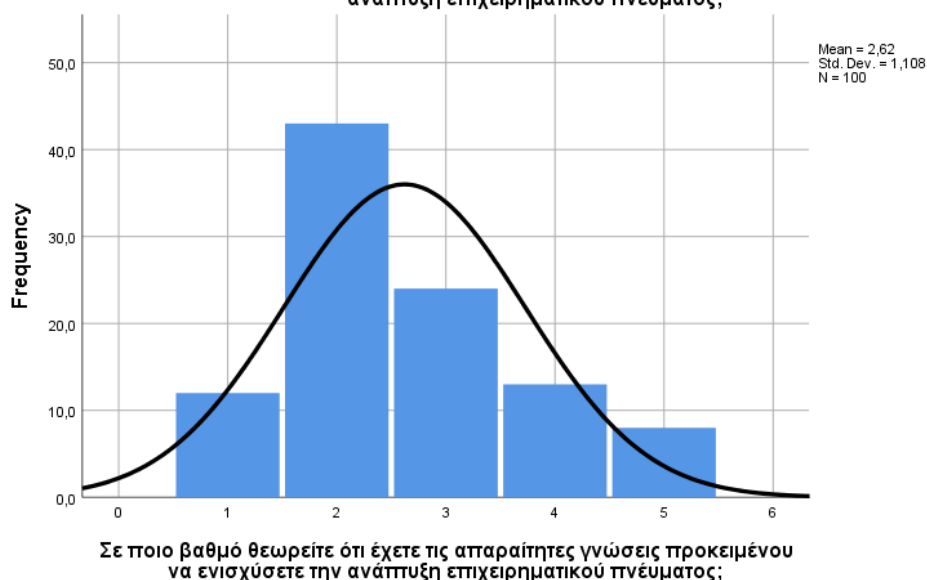
Από το παρακάτω διάγραμμα φαίνεται ότι οι απόψεις των εκπαιδευτικών δίδονται. Συγκεκριμένα, το 6% απάντησε ότι δεν κατέχει σχετικές δεξιότητες, ενώ το 31% απάντησε ότι κατέχει τις σχετικές δεξιότητες σε μικρό βαθμό. Ακόμα, το 32% απάντησε ότι τις κατέχει σε μέτριο βαθμό, και τέλος, το 21% απάντησε ότι τις κατέχει σε μεγάλο βαθμό και το 10% σε πολύ μεγάλο βαθμό.

Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι έχετε τις απαραίτητες γνώσεις προκειμένου να ενισχύσετε την ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων των μαθητών σας;

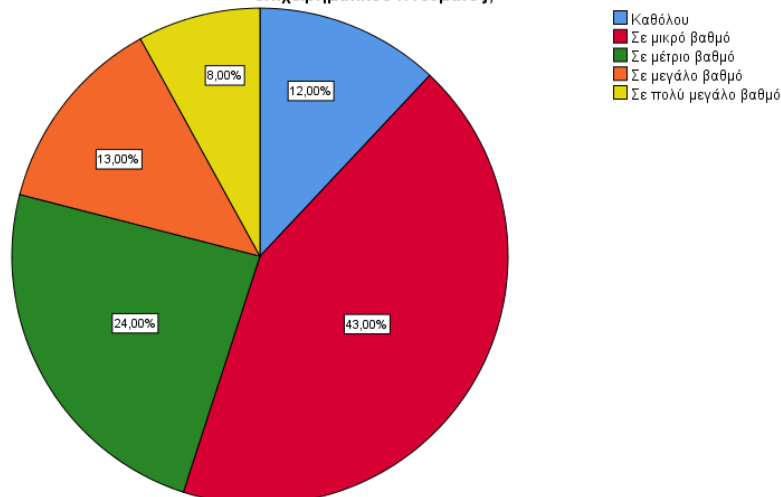
Ακολούθως, οι εκπαιδευτικοί κλήθηκαν να αξιολογήσουν σε ποιο βαθμό θεωρούν ότι κατέχουν τις απαραίτητες γνώσεις προκειμένου να ενισχύσουν την ανάπτυξη επιχειρηματικού πνεύματος των μαθητών τους. Παρακάτω παρουσιάζεται το σχετικό ιστόγραμμα συχνοτήτων από όπου φαίνεται ότι τα δεδομένα προσεγγίζουν ικανοποιητικά την κανονική κατανομή.

Simple Histogram of Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι έχετε τις απαραίτητες γνώσεις προκειμένου να ενισχύσετε την ανάπτυξη επιχειρηματικού πνεύματος;

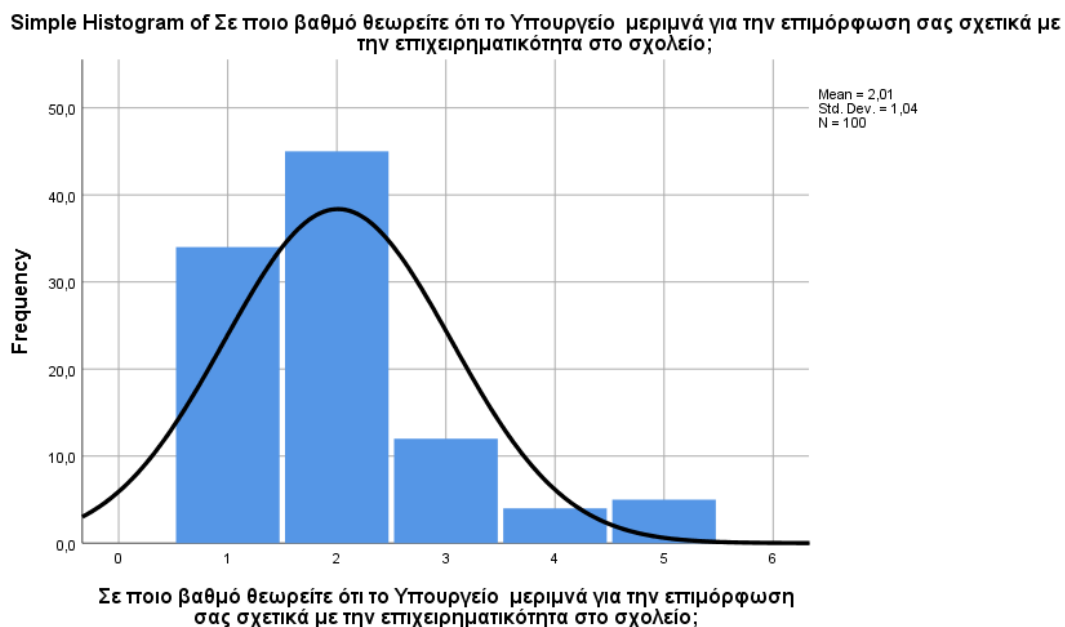

Από το παρακάτω διάγραμμα φαίνεται ότι αυτό δεν ισχύει σε ικανοποιητικό βαθμό. Συγκεκριμένα, το 12% απάντησε ότι δεν κατέχει καθόλου σχετικές γνώσεις, ενώ το 43% απάντησε ότι κατέχει τις σχετικές δεξιότητες σε μικρό βαθμό. Ακόμα το 24% απάντησε ότι τις κατέχει σε μέτριο βαθμό, και τέλος, το 13% απάντησε ότι τις κατέχει σε μεγάλο βαθμό και το 8% σε πολύ μεγάλο βαθμό.

Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι έχετε τις απαραίτητες γνώσεις προκειμένου να ενισχύσετε την ανάπτυξη επιχειρηματικού πνεύματος;

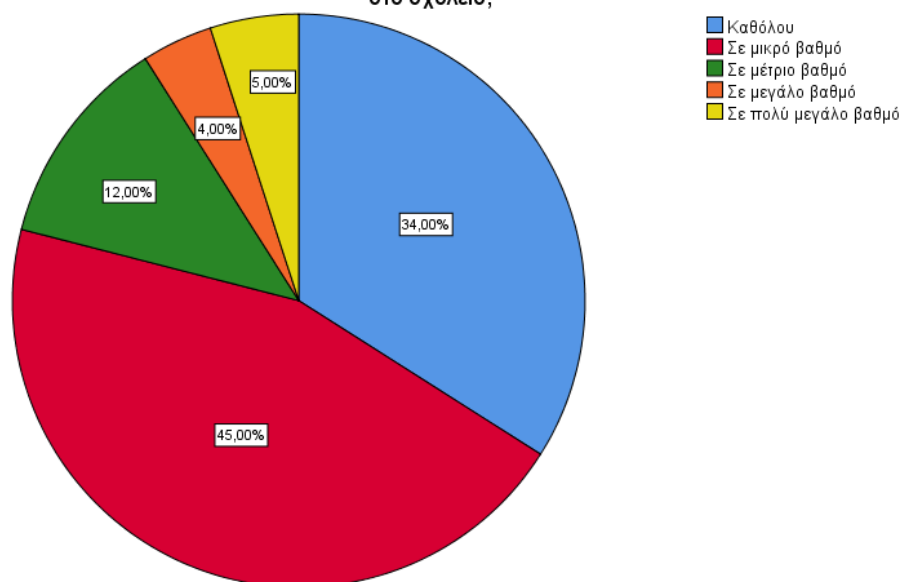

Στη συνέχεια, οι εκπαιδευτικοί κλήθηκαν να αξιολογήσουν σε ποιο βαθμό θεωρούν ότι το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων μεριμνά σχετικά με την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών για την διδασκαλία της επιχειρηματικότητας στο Δημοτικό σχολείο. Παρακάτω παρουσιάζεται το σχετικό ιστόγραμμα συχνοτήτων από όπου φαίνεται ότι τα δεδομένα δεν προσεγγίζουν ικανοποιητικά την κανονική κατανομή.

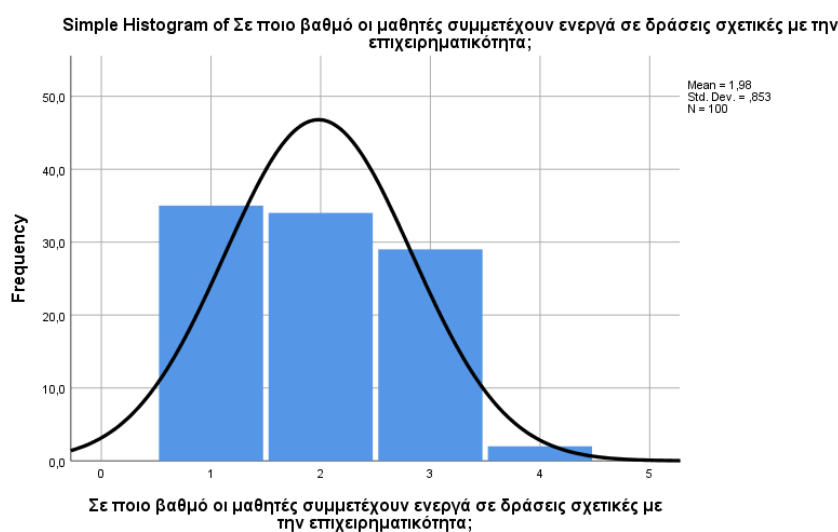
Από το παρακάτω διάγραμμα φαίνεται ότι αυτό δεν ισχύει σε βαθμό που να τους ικανοποιεί. Συγκεκριμένα, το 34% απάντησε ότι το Υπουργείο δεν μεριμνά καθόλου, ενώ το 45% απάντησε ότι μεριμνά σε μικρό βαθμό. Ακόμα το 12% απάντησε ότι μεριμνά σε μέτριο βαθμό, και τέλος, το 4% απάντησε ότι μεριμνά σε μεγάλο βαθμό και το 5% σε πολύ μεγάλο βαθμό.

Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι το Υπουργείο μεριμνά για την επιμόρφωση σας σχετικά με την επιχειρηματικότητα στο σχολείο;

5.4. Επιχειρηματικότητα και στο σχολείο

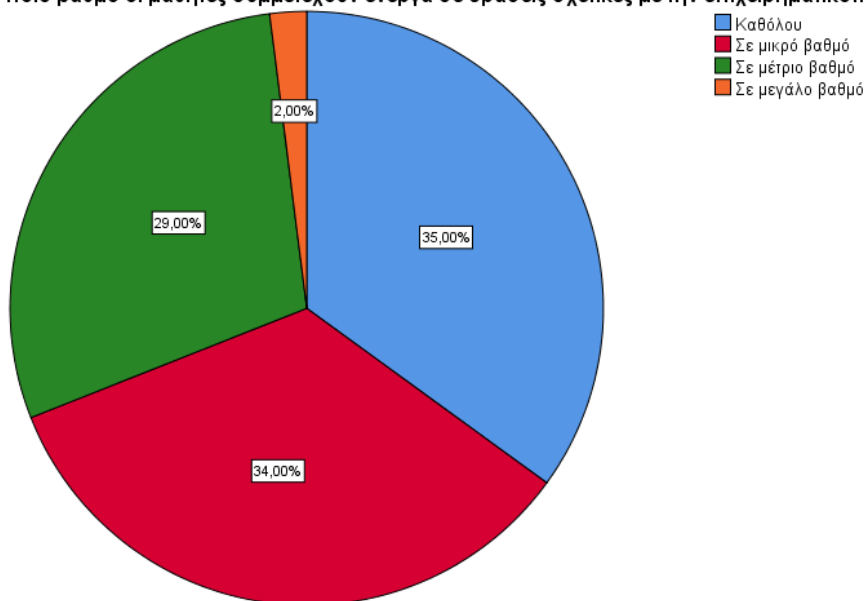
Ακολούθως, οι εκπαιδευτικοί κλήθηκαν να αξιολογήσουν σε ποιο βαθμό θεωρούν ότι οι μαθητές τους συμμετέχουν σε δράσεις σχετικές με την επιχειρηματικότητα. Παρακάτω παρουσιάζεται το σχετικό ιστόγραμμα συχνοτήτων από όπου φαίνεται ότι τα δεδομένα δεν προσεγγίζουν ικανοποιητικά την κανονική κατανομή.

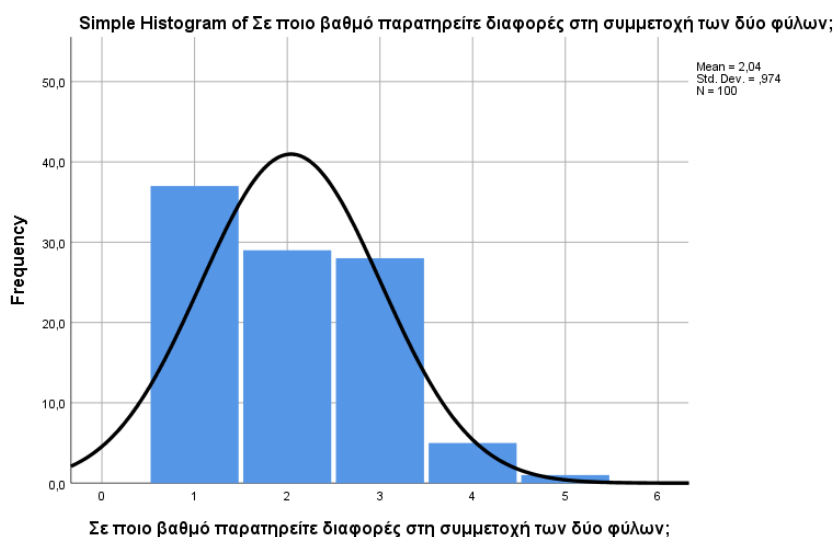
Από το παρακάτω διάγραμμα φαίνεται ότι η συμμετοχή των μαθητών δεν είναι ιδιαίτερη. Συγκεκριμένα, το 35% απάντησε ότι οι μαθητές δεν συμμετέχουν καθόλου, ενώ το 34% απάντησε ότι συμμετέχουν σε μικρό βαθμό. Ακόμα το 29%

απάντησε ότι συμμετέχουν σε μέτριο βαθμό, και τέλος, μόλις το 2% απάντησε ότι οι μαθητές συμμετέχουν σε δράσεις σχετικές με την επιχειρηματικότητα μεγάλο βαθμό.

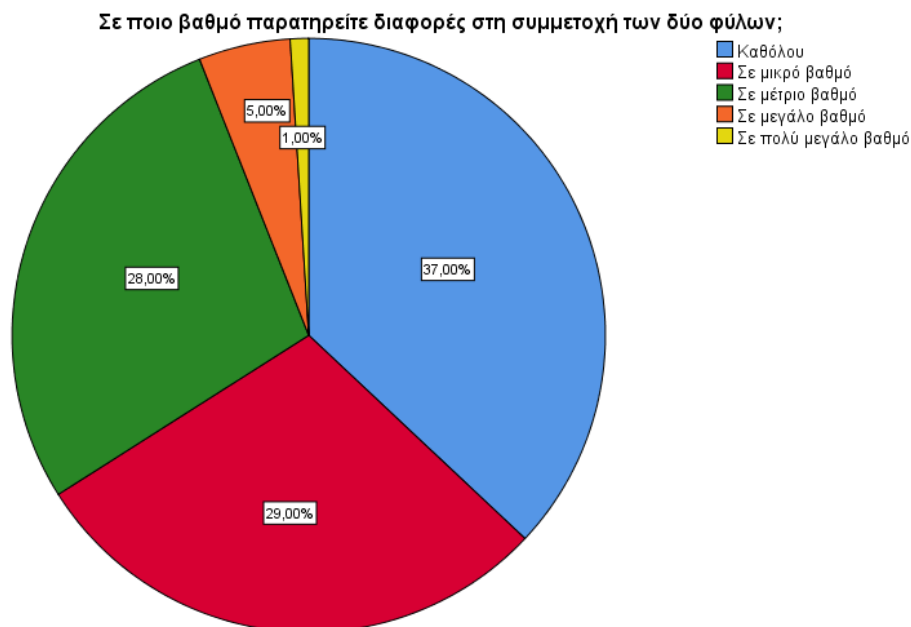
Σε ποιο βαθμό οι μαθητές συμμετέχουν ενεργά σε δράσεις σχετικές με την επιχειρηματικότητα;

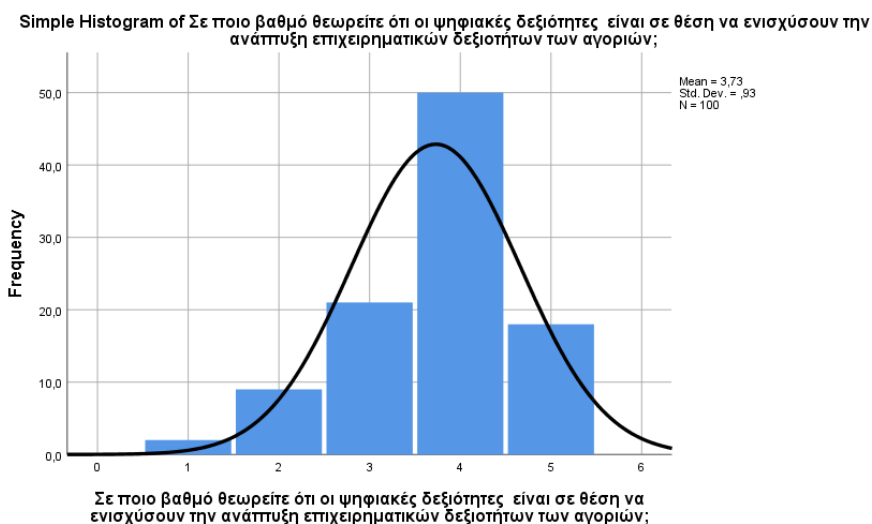
Στη συνέχεια, οι εκπαιδευτικοί κλήθηκαν να αξιολογήσουν κατά πόσο παρατηρούν διαφορά στη συμμετοχή αγοριών και κοριτσιών στις δράσεις επιχειρηματικότητας. οι μαθητές τους συμμετέχουν σε δράσεις σχετικές με την επιχειρηματικότητα. Παρακάτω παρουσιάζεται το σχετικό ιστόγραμμα συχνοτήτων από όπου φαίνεται ότι τα δεδομένα δεν προσεγγίζουν ικανοποιητικά την κανονική κατανομή.

Από το παρακάτω διάγραμμα φαίνεται ότι δεν παρατηρούνται διαφορές ως προς το φύλο. Συγκεκριμένα, το 37% απάντησε ότι δεν υπάρχουν καθόλου διαφορές μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών, ενώ το 39% απάντησε ότι παρατηρούν διαφορές, αλλά σε μικρό βαθμό. Ακόμα, το 28% απάντησε ότι η διαφορά στη συμμετοχή κυμαίνεται σε μέτριο βαθμό, και τέλος, μόλις το 5% απάντησε ότι κυμαίνεται σε μεγάλο βαθμό και το 1% σε πολύ μεγάλο βαθμό.

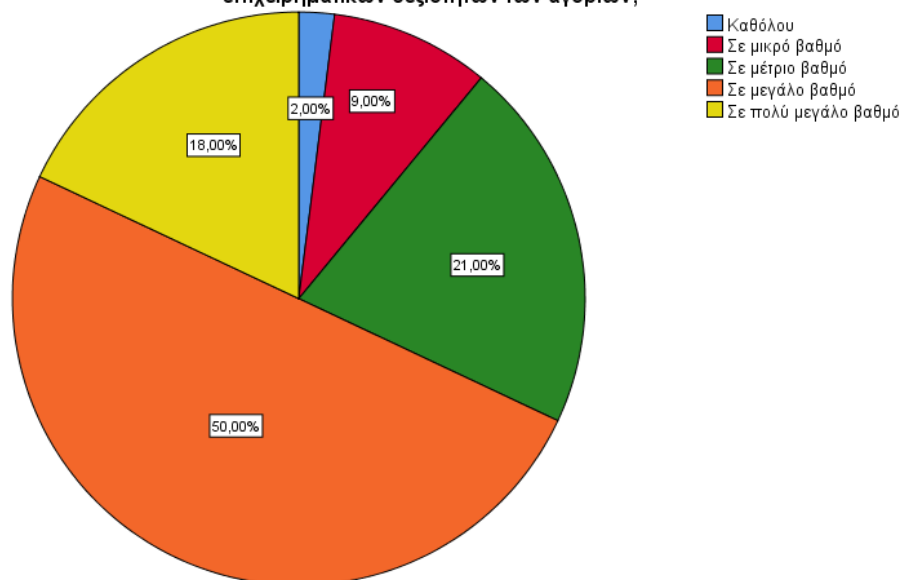

Ακολούθως, οι εκπαιδευτικοί κλήθηκαν να αξιολογήσουν κατά πόσο οι ψηφιακές δεξιότητες είναι σε θέση να αναπτύξουν τις επιχειρηματικές δεξιότητες των αγοριών. Παρακάτω παρουσιάζεται το σχετικό ιστόγραμμα συχνοτήτων από όπου φαίνεται ότι τα δεδομένα δεν προσεγγίζουν ικανοποιητικά την κανονική κατανομή.

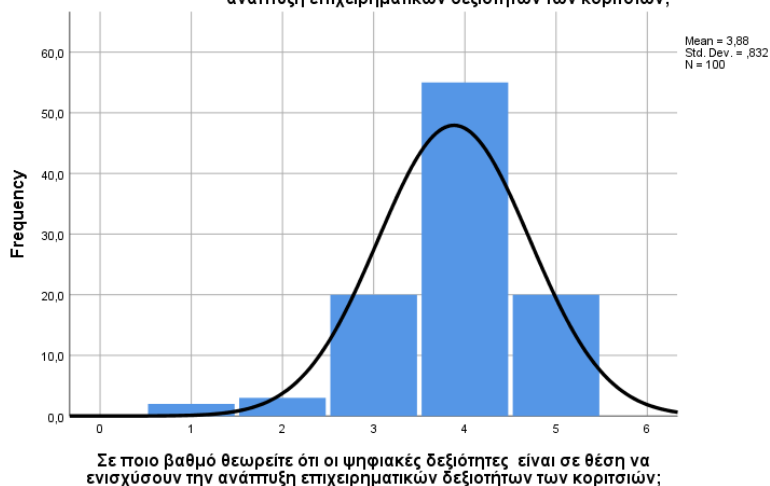
Από το παρακάτω διάγραμμα φαίνεται ότι οι εκπαιδευτικοί το πιστεύουν αυτό σε μεγάλο βαθμό. Συγκεκριμένα, μόλις το 2% απάντησε καθόλου, ενώ το 9% απάντησε ότι συμβάλουν σε μικρό βαθμό διαφορές. Ακόμα το 21% απάντησε ότι οι ψηφιακές δεξιότητες είναι σε θέση να αναπτύξουν τις επιχειρηματικές δεξιότητες των αγοριών σε μέτριο βαθμό, και τέλος, το 50% απάντησε σε μεγάλο βαθμό και το 18% σε πολύ μεγάλο βαθμό.

Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι οι ψηφιακές δεξιότητες είναι σε θέση να ενισχύσουν την ανάπτυξη επιχειρηματικών δεξιοτήτων των αγοριών;

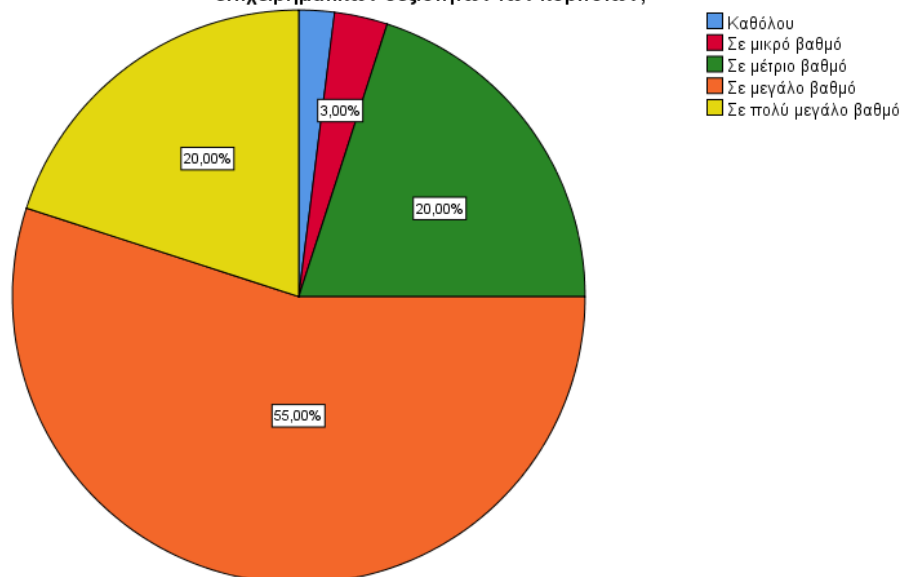
Στην επόμενη ερώτηση, οι εκπαιδευτικοί κλήθηκαν να αξιολογήσουν κατά πόσο οι ψηφιακές δεξιότητες είναι σε θέση να αναπτύξουν τις επιχειρηματικές δεξιότητες των κοριτσιών. Παρακάτω παρουσιάζεται το σχετικό ιστόγραμμα συχνοτήτων από όπου φαίνεται ότι τα δεδομένα δεν προσεγγίζουν ικανοποιητικά την κανονική κατανομή.

Simple Histogram of Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι οι ψηφιακές δεξιότητες είναι σε θέση να ενισχύσουν την ανάπτυξη επιχειρηματικών δεξιοτήτων των κοριτσιών;

Από το παρακάτω διάγραμμα φαίνεται ότι οι εκπαιδευτικοί το πιστεύουν αυτό σε μεγάλο βαθμό. Συγκεκριμένα, μόλις το 1% απάντησε καθόλου, ενώ το 3% απάντησε ότι συμβάλουν σε μικρό βαθμό διαφορές. Ακόμα το 20% απάντησε ότι οι ψηφιακές δεξιότητες είναι σε θέση να αναπτύξουν τις επιχειρηματικές δεξιότητες των κοριτσιών σε μέτριο βαθμό, και τέλος, το 55% απάντησε σε μεγάλο βαθμό και το 20% σε πολύ μεγάλο βαθμό.

Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι οι ψηφιακές δεξιότητες είναι σε θέση να ενισχύσουν την ανάπτυξη επιχειρηματικών δεξιοτήτων των κοριτσιών;

5.5. Επαγωγική στατιστική

Προκειμένου να εντοπιστούν πιθανές διαφορές στις απόψεις των συμμετεχόντων, σε σχέση με τα δημογραφικά τους στοιχεία, διενεργήθηκαν οι κατάλληλες δοκιμασίες. Σε όλες τις περιπτώσεις το επίπεδο σημαντικότητας θεωρήθηκε στο $\alpha=0,05$.

Για τη διερεύνηση διαφορών ως το προς το φύλο των συμμετεχόντων, διενεργήθηκε η δοκιμασία t-test για ανεξάρτητα δείγματα, με ανεξάρτητη μεταβλητή το φύλο και εξαρτημένη τις απαντήσεις στην κάθε ερώτηση, δεδομένου ότι αυτές είναι τύπου scale.

Στη συγκεκριμένη δοκιμασία θεωρήθηκαν οι παρακάτω δύο υποθέσεις:

Μηδενική υπόθεση H_0 : Η μέση τιμή ανδρών και γυναικών είναι ίδια.

Εναλλακτική υπόθεση H_1 : Η μέση τιμή ανδρών και γυναικών δεν είναι ίδια.

Σε όλες τις περιπτώσεις η τιμή της p-value βρέθηκε μεγαλύτερη από $\alpha=0,05$, οπότε δε απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση και δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών.

Για τη διερεύνηση διαφορών ως το προς το φύλο των συμμετεχόντων, διενεργήθηκε η δοκιμασία Chi-Square, με ανεξάρτητη μεταβλητή διαδοχικά την ηλικία, το επίπεδο σπουδών και τα έτη εμπειρίας στην εκπαίδευση και εξαρτημένη τις απαντήσεις στην κάθε ερώτηση. Σε κάθε δοκιμασία θεωρήθηκαν οι παρακάτω δύο υποθέσεις:

Μηδενική υπόθεση H_0 : Δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ των ομάδων.

Εναλλακτική υπόθεση H_1 : Υπάρχει διαφορά μεταξύ των ομάδων.

Στην περίπτωση της ανεξάρτητης μεταβλητής της ηλικίας, διαπιστώθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά μόνο στις παρακάτω ερωτήσεις.

Πίνακας 1. Αποτελέσματα Chi-Square για την ανεξάρτητη μεταβλητή Ηλικία

Ερώτηση	Pearson Chi-Square	Βαθμοί ελευθερίας	p-value
Ηλικία * Σε ποιο βαθμό γνωρίζετε για δράσεις που ενισχύουν την ανάπτυξη πνεύματος επιχειρηματικότητας στο σχολείο	34,350	16	0,005
Ηλικία * Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι έχετε τις απαραίτητες γνώσεις προκειμένου να ενισχύσετε την ανάπτυξη επιχειρηματικού πνεύματος;	55,366	16	0,000
Ηλικία * Σε ποιο βαθμό οι μαθητές συμμετέχουν ενεργά σε δράσεις σχετικές με την επιχειρηματικότητα;	22,303	12	0,034

Στην περίπτωση της ανεξάρτητης μεταβλητής του επιπέδου σπουδών, δεν διαπιστώθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά σε καμία ερώτηση.

Στην περίπτωση της ανεξάρτητης μεταβλητής έτη εμπειρίας, διαπιστώθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά στις παρακάτω ερωτήσεις.

Πίνακας 2. Αποτελέσματα Chi-Square για την ανεξάρτητη μεταβλητή Έτη εμπειρίας

Ερώτηση	Pearson Chi-Square	Βαθμοί ελευθερίας	p-value
Έτη εμπειρίας * Σε ποιο βαθμό γνωρίζετε για δράσεις που ενισχύουν την ανάπτυξη πνεύματος επιχειρηματικότητας στο σχολείο	32,393	16	0,009
Έτη εμπειρίας * Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι έχετε τις απαραίτητες γνώσεις προκειμένου να ενισχύσετε την ανάπτυξη επιχειρηματικού πνεύματος;	46,705	16	0,000
Έτη εμπειρίας * Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι έχετε τις απαραίτητες γνώσεις προκειμένου να ενισχύσετε την ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων των μαθητών σας;	34,136	16	0,005

Τέλος, αναζητήθηκαν και συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών της έρευνας με χρήση του συντελεστή Pearson. Ο συγκεκριμένος συντελεστής παίρνει τιμές μεταξύ -1 και +1. Όσο πλησιέστερα σε αυτές τις τιμές βρίσκεται η τιμή του συντελεστή Pearson, τόσο πιο ισχυρή είναι η συσχέτιση. Θετικές τιμές υποδηλώνουν θετική συσχέτιση, με την έννοια ότι όσο αυξάνονται οι τιμές της μιας μεταβλητής αυξάνονται οι τιμές και της άλλης μεταβλητής, ενώ αρνητικές τιμές υποδηλώνουν αρνητική συσχέτιση, με την έννοια ότι όσο αυξάνονται οι τιμές της μιας μεταβλητής μειώνονται οι τιμές της άλλης μεταβλητής.

Συγκεκριμένα, εντοπίστηκαν οι παρακάτω στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις:

- Η μεταβλητή άποψη των εκπαιδευτικών σχετικά με την επαρκή ανάπτυξη των ψηφιακών δεξιοτήτων των μαθητών σχετίζεται μέτρια και θετικά με τη μεταβλητή γνώσεις εκπαιδευτικών οι οποίες μπορούν να ενισχύσουν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος ($r=0,304$, $p\text{-value}=0,002$).
- Η μεταβλητή γνώσεις των εκπαιδευτικών σχετικά με δράσεις ενισχύουν την ανάπτυξη πνεύματος επιχειρηματικότητας στο σχολείο σχετίζεται μέτρια και

θετικά με τη μεταβλητή υλοποίηση δράσεων σχετικών με την επιχειρηματικότητα ($r=0,411$, $p\text{-value}\approx 0,000$), και ασθενώς και θετικά με τις μεταβλητές γνώσεις εκπαιδευτικών σχετικά με την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος των μαθητών ($r=0,232$, $p\text{-value}=0,020$), και τη μεταβλητή ενεργός συμμετοχή των μαθητών σε δράσεις σχετικές με την επιχειρηματικότητα ($r=0,212$, $p\text{-value}=0,034$).

- Η μεταβλητή υλοποίηση δράσεων σχετικών με την επιχειρηματικότητα σχετίζεται μέτρια και θετικά με τη μεταβλητή υλοποίηση δράσεων σχετικών με την επιχειρηματικότητα ($r=0,411$, $p\text{-value}\approx 0,000$), με τη μεταβλητή γνώσεις των εκπαιδευτικών σχετικά με δράσεις ενισχύουν την ανάπτυξη πνεύματος επιχειρηματικότητας στο σχολείο ($r=0,366$, $p\text{-value}\approx 0,000$), όπως και με τις μεταβλητές ενεργός συμμετοχή των μαθητών σε δράσεις σχετικές με την επιχειρηματικότητα ($r=0,525$, $p\text{-value}\approx 0,000$) και τη μεταβλητή διαφορές στη συμμετοχή των δύο φύλων στις σχετικές δράσεις ($r=0,308$, $p\text{-value}=0,002$). Ακόμα, η μεταβλητή υλοποίηση δράσεων σχετικών με την επιχειρηματικότητα σχετίζεται ασθενώς και θετικά με τη μεταβλητή μέριμνα του Υπουργείου για επιμόρφωση των εκπαιδευτικών ($r=0,276$, $p\text{-value}=0,006$).
- Η μεταβλητή γνώσεις των εκπαιδευτικών σχετικά με την ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων των μαθητών, σχετίζεται ασθενώς και θετικά με τις μεταβλητές συμμετοχή των μαθητών σε δράσεις σχετικές με την επιχειρηματικότητα ($r=0,240$, $p\text{-value}=0,016$), όπως και με τη μεταβλητή οι ψηφιακές δεξιότητες είναι σε θέση να ενισχύσουν την ανάπτυξη επιχειρηματικών δεξιοτήτων των αγοριών ($r=0,215$, $p\text{-value}=0,031$).
- Η μεταβλητή γνώσεις των εκπαιδευτικών σχετικά με την ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων των μαθητών, σχετίζεται ασθενώς και θετικά με τις μεταβλητές επαρκή ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων των μαθητών ($r=0,304$, $p\text{-value}=0,002$), όπως και με τις μεταβλητές γνώσεις των εκπαιδευτικών σχετικά με δράσεις που είναι σε θέση να ενισχύσουν την ανάπτυξη επιχειρηματικών δεξιοτήτων στο σχολείο ($r=0,232$, $p\text{-value}=0,020$), υλοποίηση δράσεων σχετικών με την επιχειρηματικότητα ($r=0,366$, $p\text{-value}\approx 0,000$) και τη μεταβλητή μέριμνα του υπουργείου σχετικά με την

επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σχετικά με την επιχειρηματικότητα ($r=0,266$, $p\text{-value}=0,007$).

- Η μεταβλητή μέριμνα του υπουργείου σχετικά με την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σχετικά με την επιχειρηματικότητα σχετίζεται ασθενώς και θετικά με τη μεταβλητή υλοποίηση δράσεων σχετικά με την επιχειρηματικότητα ($r=0,272$, $p\text{-value}=0,006$).

Κεφάλαιο 6. Συμπεράσματα

Ο όρος επιχειρηματικότητα χρησιμοποιείται στην οικονομική επιστήμη, με σκοπό να δώσει έμφαση στην αξιοποίηση ευκαιριών προκειμένου να είναι εφικτή η παραγωγή αξίας μέσω της κατάλληλης διαχείρισης των υπαρχόντων πόρων. Η επιχειρηματικότητα συνδέεται άμεσα με την οικονομική ανάπτυξη και μεγέθυνση και για αυτό υπάρχει προσπάθεια για την ενίσχυση της.

Αυτό δύναται να επιτευχθεί και μέσω της εκπαίδευσης, και συγκεκριμένα μέσω της Επιχειρηματικής Εκπαίδευσης, αφού θεωρείται ότι τόσο το επιχειρηματικό πνεύμα, όσο και οι σχετικές ικανότητες, δεξιότητες και συμπεριφορές είναι εφικτό να καλλιεργηθούν στο άτομο. Αυτό προϋποθέτει οι εκπαιδευτικοί να αξιοποιούν συγκεκριμένες διδακτικές μεθόδους, τεχνικές και δραστηριότητες, οι οποίες θα επικεντρώνονται στην καλλιέργεια τέτοιων δεξιοτήτων. Στην Ελλάδα, μέχρι πρόσφατα, δεν υπήρχε κάποιο πρόγραμμα Επιχειρηματικής Εκπαίδευσης στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. Αυτό άλλαξε το σχολικό έτος 2021-2022, οπότε και στα Δημοτικά Σχολεία εισήχθησαν τα Εργαστήρια Δεξιοτήτων, στα οποία περιλαμβάνεται ως θεματολογία και η επιχειρηματικότητα.

Στην παρούσα εργασία παρουσιάστηκε αρχικά το απαραίτητο θεωρητικό υπόβαθρο, καθώς και τα αποτελέσματα από μια ποσοτική έρευνα στην οποία συμμετείχαν 100 εκπαιδευτικοί της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Μέσω της ηλεκτρονικής συμπλήρωσης ενός ερωτηματολογίου, επιχειρήθηκε να διερευνηθούν οι απόψεις των εκπαιδευτικών σχετικά με την εισαγωγή της Επιχειρηματικής Εκπαίδευσης, τη σχέση τους με τις ψηφιακές δεξιότητες, καθώς και αν αυτές είναι σε θέση να καλλιεργήσουν τις επιχειρηματικές δεξιότητες των κοριτσιών, αφού έχει παρατηρηθεί ότι οι γυναίκες υπολείπονται τόσο σε ψηφιακές δεξιότητες, όσο και σε επιχειρηματικότητα.

Σχετικά με το πρώτο ερευνητικό ερώτημα:

- 1. Ποιες είναι οι απόψεις των εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σχετικά με τις διαφορές μεταξύ αγοριών και κοριτσιών αναφορικά με τις ψηφιακές τους δεξιότητες;*

διαπιστώθηκε ότι οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στην έρευνα θεωρούν ότι οι μαθητές και οι μαθήτριες της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης έχουν αναπτύξει τις ψηφιακές τους δεξιότητες σε μέτριο προς μεγάλο βαθμό.

Σε μικρό βαθμό	Σε μέτριο βαθμό	Σε μεγάλο βαθμό	Σε πολύ μεγάλο βαθμό
6%	46%	44%	4%

Επίσης, διαπιστώθηκε ότι οι εκπαιδευτικοί πιστεύουν ότι το επίπεδο των ψηφιακών δεξιοτήτων των μαθητών δεν εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το φύλο, αφού μόλις 1 στους 10 εκπαιδευτικούς διαπίστωσε κάποια διαφορά μεταξύ αγοριών και κοριτσιών.

Καθόλου	Σε μικρό βαθμό	Σε μέτριο βαθμό	Σε μεγάλο βαθμό
19%	33%	39%	9%

Σχετικά με το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα

2. Σε ποιο βαθμό οι εκπαιδευτικοί της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης θεωρούν ότι αγόρια και κορίτσια αντιμετωπίζουν διαφορετικά την επιχειρηματικότητα, αλλά και γενικότερα τη θέση τους στην αγορά εργασίας;

διαπιστώθηκε ότι οι μαθητές δεν συμμετέχουν ιδιαίτερα σε δράσεις σχετικές με την επιχειρηματικότητα, αφού 7 στους 10 εκπαιδευτικούς απάντησαν ότι η συμμετοχή των μαθητών στις σχετικές δράσεις καθόλου ή σε μικρό βαθμό.

Καθόλου	Σε μικρό βαθμό	Σε μέτριο βαθμό	Σε μεγάλο βαθμό
35%	34%	29%	2%

Επίσης, οι εκπαιδευτικοί δεν φαίνεται ότι παρατηρούν διαφορές στη συμμετοχή ως προς το φύλο. Τέλος, οι εκπαιδευτικοί θεωρούν ότι οι ψηφιακές δεξιότητες είναι σε

θέση να αναπτύξουν τις επιχειρηματικές δεξιότητες των αγοριών αλλά περισσότερο των κοριτσιών.

Καθόλου	Σε μικρό βαθμό	Σε μέτριο βαθμό	Σε μεγάλο βαθμό	Σε πολύ μεγάλο βαθμό
37%	39%	28%	5%	1%

Σχετικά με το τρίτο ερευνητικό ερώτημα:

3. Σε ποιο βαθμό οι εκπαιδευτικοί της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης θεωρούν ότι έχουν τις απαραίτητες γνώσεις ώστε να υποστηρίζουν την απόκτηση ψηφιακών δεξιοτήτων καθώς και την ανάπτυξη επιχειρηματικού πνεύματος στους μαθητές και στις μαθήτριές τους;

διαπιστώθηκε ότι δεν γνωρίζουν σε ικανοποιητικό βαθμό δράσεις οι οποίες είναι σε θέση να ενισχύσουν την ανάπτυξη του πνεύματος επιχειρηματικότητας των μαθητών της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Συγκεκριμένα, 1 στους 4 εκπαιδευτικούς δεν γνωρίζει τέτοιες δράσεις και περίπου 1 στους 5 γνωρίζει σε μικρό βαθμό τέτοιες δράσεις.

Καθόλου	Σε μικρό βαθμό	Σε μέτριο βαθμό	Σε μεγάλο βαθμό	Σε πολύ μεγάλο βαθμό
23%	22%	38%	22%	5%

Επίσης σημειώνεται ότι περίπου οι μισοί εκπαιδευτικοί δεν υλοποιούν καθόλου δράσεις σχετικές με την επιχειρηματικότητα.

Καθόλου	Σε μικρό βαθμό	Σε μέτριο βαθμό	Σε μεγάλο βαθμό
51%	26%	17%	6%

Όσοι από αυτούς υλοποιούν τέτοιες δράσεις επιλέγουν επισκέψεις σε επαγγελματικούς χώρους, βιοτεχνίες και εργαστήρια, καταστήματα και γραφεία εταιρειών. Επίσης, οργάνωση ημερίδων καριέρας στη σχολική μονάδα με τη συμμετοχή επαγγελματιών από διάφορους χώρους. Ο σκοπός των δράσεων αυτών

είναι οι μαθητές και οι μαθήτριες να συζητήσουν με επαγγελματίες του χώρου σχετικά με τις ιδιαιτερότητες και τη φύση του κάθε επαγγέλματος. Επίσης, κάποιοι εκπαιδευτικοί οργάνωσαν project επιχειρηματικότητας, με τους μαθητές να καλούνται να σχεδιάσουν ένα προϊόν, να το κατασκευάσουν, αλλά και να το προωθήσουν στην αγορά. Σε κάποιες περιπτώσεις, κάποια από τα projects αυτά συμμετείχαν σε διαγωνισμούς επιχειρηματικότητας. Τέλος, σε άλλες περιπτώσεις οι μαθητές κλήθηκαν να διαχειριστούν μια εικονική επιχείρηση, λαμβάνοντας κατάλληλες επιχειρηματικές αποφάσεις, σε διάφορες επιχειρηματικές αποφάσεις.

Επίσης, διαπιστώθηκε ότι οι εκπαιδευτικοί θεωρούν ότι δεν κατέχουν τις απαραίτητες γνώσεις προκειμένου να ενισχύσουν την ανάπτυξη των ψηφιακών δεξιοτήτων των μαθητών τους.

Καθόλου	Σε μικρό βαθμό	Σε μέτριο βαθμό	Σε μεγάλο βαθμό	Σε πολύ μεγάλο βαθμό
6%	31%	32%	21%	10%

Το ίδιο φαίνεται να ισχύει και σχετικά με τις γνώσεις που είναι σε θέση να ενισχύσουν την ανάπτυξη επιχειρηματικού πνεύματος των μαθητών τους.

Καθόλου	Σε μικρό βαθμό	Σε μέτριο βαθμό	Σε μεγάλο βαθμό	Σε πολύ μεγάλο βαθμό
12%	43%	24%	13%	8%

Αναδείχθηκε επίσης και η ελλιπής σχετική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, αφού το Υπουργείο δεν έχει μεριμνήσει ακόμη για την επιμόρφωση τους σχετικά με την επιχειρηματικότητα.

Καθόλου	Σε μικρό βαθμό	Σε μέτριο βαθμό	Σε μεγάλο βαθμό	Σε πολύ μεγάλο βαθμό
34%	45%	12%	4%	5%

Τέλος, σχετικά με το τέταρτο ερευνητικό ερώτημα:

4. *Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές στις απόψεις των εκπαιδευτικών ως προς τα δημογραφικά χαρακτηριστικά τους;*

δεν διαπιστώθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές ως προς το φύλο των εκπαιδευτικών, καθώς και ως προς το επίπεδο σπουδών. Ως προς την ηλικία διαπιστώθηκε ότι οι εκπαιδευτικοί που ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα έως και 30 ετών, φαίνεται να πιστεύουν ότι έχουν περισσότερες γνώσεις από αυτές των άλλων ηλικιακών ομάδων σχετικά με την επιχειρηματικότητα, προκειμένου να αναπτύξουν τις ψηφιακές δεξιότητες των μαθητών τους.

Στην περίπτωση της ανεξάρτητης μεταβλητής έτη εμπειρίας, διαπιστώθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά σχετικά με τη γνώση δράσεων που ενισχύουν την ανάπτυξη πνεύματος επιχειρηματικότητας στο σχολείο, καθώς και στη άποψη των εκπαιδευτικών σχετικά με τις γνώσεις τους και κατά πόσο αυτές είναι σε θέση να ενισχύσουν την ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων των μαθητών τους, όπως και στην υποστήριξη που τους παρέχεται από το αρμόδιο Υπουργείο.

Η συγκεκριμένη έρευνα αποτελεί μια προσπάθεια να αποτυπωθούν οι απόψεις των εκπαιδευτικών σχετικά με τη διδασκαλία ενός νέου αντικειμένου στο Δημοτικό σχολείο, όπως είναι η επιχειρηματικότητα. Η έρευνα έχει δύο σημαντικούς περιορισμούς. Ο πρώτος είναι ότι δεν επιλέχθηκε κάποια πιθανοδοτική μέθοδος δειγματοληψίας, με αποτέλεσμα τα συμπεράσματα να μην είναι εφικτό να γενικευτούν στον πληθυσμό, καθώς και το μικρό της δείγμα. Γενικά παρατηρήθηκε μια σχετική απροθυμία συμμετοχής στην έρευνα, η οποία ενδεχομένως οφείλεται στη πολύ πρόσφατη εφαρμογή των εργαστηρίων δεξιοτήτων, και συγκεκριμένα της επιχειρηματικότητας.

Για αυτό κρίνεται σκόπιμο να υλοποιηθούν και άλλες σχετικές έρευνες, με μεγαλύτερο δείγμα, το οποίο θα είναι αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού, προκειμένου να αποτυπωθεί η πραγματική κατάσταση στο καλύτερο δυνατό επίπεδο. Παρά τους περιορισμούς της παρούσης έρευνας, θεωρείται ότι τα αποτελέσματα της είναι σε θέση να δώσουν μια εικόνα της κατάστασης σχετικά με την Επιχειρηματική Εκπαίδευση στο Δημοτικό.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Αρβανίτη, Ε. (2009). Σχεδιασμοί Μάθησης και Νέα Αξιολόγηση στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, στο *Παιδαγωγική Θεωρία και Πράξη*, τ.3, Σεπτέμβριος 2009, σελ. 70-86.
- Block, J., Wagner Marcus (2010). Necessity and Opportunity Entrepreneurs in Germany: Characteristics and Earnings Differentials. *Schmalenbach Business Review*, 62(1), pp. 154-174
- Βοσνιάδου Τ. (2002). Από τη θεραπευτική στην ερευνητική σχέση: Αφετηρίες, προσανατολισμοί, αναζητήσεις. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 107, 95–106.
- Casson, M. (1982). *The Entrepreneur*, Totowa, NJ: Barnes & Noble Books
- Creswell, J. W. (2016). *Η έρευνα στην εκπαίδευση. Σχεδιασμός, διεξαγωγή και αξιολόγηση της ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας*. Αθήνα: Ίων Έλλην.
- European Central Bank (2014). *Euro area bank lending survey*. Διαθέσιμο στο <http://www.ecb.europa.eu/stats/money/surveys/lend/html/index.en.html>. Ημερομηνία πρόσβασης 20/2/2022.
- European Commission, Regulation (2008). No 800/2008 of 6 August 2008 declaring certain categories of aid compatible with the common market in application of Articles 87 and 88 of the Treaty (General block exemption Regulation), OJ L 214, 9.8.2008.
- European Commission (2010). *European employment observatory review: self-employment in Europe 2010*. Publications Office of the European Union.
- European Commission (2012). *Entrepreneurship in the EU and beyond*. Flash Eurobarometer No 354, 2012. Διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_354_en.pdf. Ημερομηνία πρόσβασης 18/3/2022
- European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound) (2010). *Self-employed workers: industrial relations and working conditions*. Διαθέσιμο στο <http://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/comparative-information/self-employed-workers-industrial-relationsand-working-conditions>. Ημερομηνία πρόσβασης 10/3/2022.

- European Institute for Gender Equality (2016). *Gender in entrepreneurship Luxembourg*: Publications Office of the European Union.
- European Parliament (2011). *Resolution of 13 September 2011 on women entrepreneurship in small and medium-sized enterprises* (2010/2275(INI)). Διαθέσιμο στο <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0367+0+DOC+XML+V0//EN>. Ημερομηνία πρόσβασης 18/3/2022.
- Ellis, K., and Williams Carolin (2011). *Maximising impact of youth entrepreneurship support in different contexts*. New York, NY: Basic Books
- Fairlie, R.W., & Frank M. F. (2018). *Opportunity versus Necessity Entrepreneurship: Two Components of Business Creation*. CESifo Working Papers. Διαθέσιμο στο <https://siepr.stanford.edu/research/publications/defining-opportunity-versus-necessity-entrepreneurship-two-components-business> Ημερομηνία πρόσβασης 10/3/2022
- Farinelli, F., Bottini, M., Akkoyunlu, S. & Aerni, P. (2013). *Green entrepreneurship: the missing link towards a greener economy*. Διαθέσιμο στο https://www.wti.org/media/filer_public/dc/7e/dc7ea808-1b14-420a-a561-83b762169cb5/2013_17_final_nccr_green_economy_2013_01.pdf Ημερομηνία πρόσβασης 10/3/2022
- Fuentelsaz, L., González, C., Maícas, J. & Montero, J. (2015). How different formal institutions affect opportunity and necessity entrepreneurship. *Business Research Quarterly*, 18(1), pp.246-258.
- Gardner, H. (1983). *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*. New York, NY: Basic Books
- Global Entrepreneurship Monitor (2011). *Global Entrepreneurship Monitor: 2010 women's report*. Διαθέσιμο στο http://www.espae.espol.edu.ec/images/FTP/2010_GEM_Womens_Report.pdf Ημερομηνία πρόσβασης 20/3/2022.
- Harding, R., Jones-Evans, D., Hart, M. and Levie, J.D. (2008). *Global Entrepreneurship Monitor United Kingdom*. 2007 Executive Report, pp.1-21
- Hayter, C. (2013). Conceptualizing Knowledge-based Entrepreneurship Networks: Perspectives from the Literature. *Small Business Economics*, vol. 41, issue 4, 899-911

- Hirsch-Kreinsen, H. & Schwinge Isabel (2014), *Knowledge-Intensive Entrepreneurship in LowTech Industries*. Northampton: Edward Elgar Publishing Inc
- ICAP (2021). Πρωτογενής Έρευνα για τη Γυναικεία Επιχειρηματικότητα. Αθήνα: ICAP.
- International Finance Corporation (2011). Strengthening access to finance for women-owned SMEs in developing countries. Διαθέσιμο στο http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/a4774a004a3f66539f0f9f8969adcc27/G20_Women_Report.pdf?MOD=AJPERES Ημερομηνία πρόσβασης 20/3/2022.
- Κανέλλος, Ν.Σ., (2015). *Καινοτομία και επιχειρηματικότητα που βασίζεται στη γνώση στους κλάδους υψηλών τεχνολογιών*. Διδακτορική διατριβή: Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ)
- Καραγιάννης Η. & Μπακούρος Ι. (2010). *Καινοτομία Επιχειρηματικότητα. Θεωρία-Πράξη*. Εκδόσεις Σοφία, Θεσσαλονίκη.
- Κασσωτάκης, Μ. & Φλουρής, Γ. (2013). *Μάθηση & Διδασκαλία. Σύγχρονες απόψεις για τις διαδικασίες της μάθησης και τη μεθοδολογία της διδασκαλίας*. Αθήνα: εκδ. Γρηγόρη.
- Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development* (Vol. 1). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall
- Kelly, L. (2014). *Entrepreneurial women: new management and leadership models* Praeger, Westport: CT.
- Library of the European Parliament (2013). Women's entrepreneurship in the EU, 2013 Διαθέσιμο στο http://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2013/130517/LD_M_BRI%282013%29130517_REV1_EN.pdf. Ημερομηνία πρόσβασης 20/3/2022
- Malerba, F., Caloghirou, Y., McKelvey, R. & Radosevic, S. (2015). *Dynamics of Knowledge- Intensive Entrepreneurship Business strategy and public policy*. Routledge: England.
- Ματσαγγίδης, Χ.Μ., (2015). *Evaluating the tendency for entrepreneurship among university students*. Διδακτορική διατριβή. Τρίπολη: Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
- Morrison, K., Manion, L., & Cohen, L. (2008). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

- Μπιτζένης, Α. (2014). *Διεθνής επιχειρηματικότητα και επενδύσεις. Σύγχρονο ελληνικό επιχειρηματικό περιβάλλον*. Εκδόσεις Αθ. Σταμούλης Αθήνα.
- OECD (2004). *Women's entrepreneurship: issues and policies*, OECD Publications, Paris.
- OECD (2012). *Closing the gender gap: act now*. Διαθέσιμο στο <http://www.oecd.org/gender/closingthegap.htm>. Ημερομηνία πρόσβασης 20/2/2022.
- Πετράκης Π., Μπουρλετίδης Κ., Βασίλαρος Β., Σταματίου Θ., Παύλου Γ., Ευθυμιόπουλος Α., Καλαντζής Φ. (2003). *Επιχειρηματικότητα*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ
- Προφύρη Ι. (2018). *Οι γυναίκες στην ψηφιακή εποχή: Το ψηφιακό χάσμα ως παράγοντας όξυνσης της έμφυλης ανισότητας*. Ενημερωτικά Σημειώματα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ.
- Schaper, M., (2002). The Essence of Ecopreneurship. *Greener Management International* (38)
- Singh, K. (2007). *Quantitative Social Research Methods*. New Delhi: SAGE.
- Tsakiridou, H. & Stergiou, K. (2012). *Entrepreneurship Education in Primary Education Departments. The case of the University of Western Macedonia in Greece*. Conference Advanced Research in Scientific Areas, December, 3/7/2012.
- Vodafone (2019). *Breaking the Glass Ceiling*. Μια έρευνα για τη θέση των γυναικών στις επιχειρήσεις στην Ελλάδα. Διαθέσιμο στο <http://vodafone.gr/files/1490684565779-breaking-the-glass-ceiling-Ceiling.pdf>. Ημερομηνία πρόσβασης: 2/5/2022.
- World Bank (2014). *Supporting high-growth potential women entrepreneurs*. Διαθέσιμο στο <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Trade/In> , Ημερομηνία πρόσβασης 1/3/2022

Παράρτημα Α Ερωτηματολόγιο

Δημογραφικά στοιχεία

1. Σημειώστε το φύλο σας
 Άνδρας
 Γυναίκα

2. Σημειώστε την ηλικία σας
 Έως και 30 ετών
 31-40 ετών
 41-50 ετών
 51-60 ετών
 Άνω των 60 ετών

3. Σημειώστε το επίπεδο σπουδών σας
 Πτυχίο ΑΕΙ/ΤΕΙ
 Δεύτερο πτυχίο
 Μεταπτυχιακό/Διδακτορικό

4. Σημειώστε τα έτη προϋπηρεσίας σας στην εκπαίδευση
 Έως και 5 έτη
 6-10 έτη
 11-15 έτη
 16-20 έτη
 Άνω των 20 ετών

Ψηφιακές δεξιότητες και φύλο

5. Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι οι μαθητές της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης έχουν αναπτύξει επαρκώς ψηφιακές δεξιότητες;

Καθόλου	Σε μικρό βαθμό	Σε μέτριο βαθμό	Σε μεγάλο βαθμό	Σε πολύ μεγάλο βαθμό

6. Σε ποιο βαθμό παρατηρείτε διαφορές στις ψηφιακές δεξιότητες των δύο φύλων;

Καθόλου	Σε μικρό	Σε μέτριο	Σε μεγάλο	Σε πολύ μεγάλο

	βαθμό	βαθμό	βαθμό	βαθμό

Επιχειρηματικότητα και εκπαιδευτικοί

7. Σε ποιο βαθμό γνωρίζετε για δράσεις που ενισχύουν την ανάπτυξη πνεύματος επιχειρηματικότητας στο σχολείο

Καθόλου	Σε μικρό βαθμό	Σε μέτριο βαθμό	Σε μεγάλο βαθμό	Σε πολύ μεγάλο βαθμό

8. Σε ποιο βαθμό εσείς προσωπικά υλοποιείτε δράσεις σχετικές με την επιχειρηματικότητα;

Καθόλου	Σε μικρό βαθμό	Σε μέτριο βαθμό	Σε μεγάλο βαθμό	Σε πολύ μεγάλο βαθμό

9. Σε περίπτωση που εσείς προσωπικά υλοποιείτε δράσεις σχετικές με την επιχειρηματικότητα, αναφέρετε τρεις από αυτές.

1.....
2.....
3.....

10. Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι έχετε τις απαραίτητες γνώσεις προκειμένου να ενισχύσετε την ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων των μαθητών σας;

Καθόλου	Σε μικρό βαθμό	Σε μέτριο βαθμό	Σε μεγάλο βαθμό	Σε πολύ μεγάλο βαθμό

11. Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι έχετε τις απαραίτητες γνώσεις προκειμένου να ενισχύσετε την ανάπτυξη επιχειρηματικού πνεύματος στους μαθητές σας;

Καθόλου	Σε μικρό βαθμό	Σε μέτριο βαθμό	Σε μεγάλο βαθμό	Σε πολύ μεγάλο βαθμό

--	--	--	--	--

12. Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι το Υπουργείο μεριμνά για την επιμόρφωση σας σχετικά με την επιχειρηματικότητα στο σχολείο;

Καθόλου	Σε μικρό βαθμό	Σε μέτριο βαθμό	Σε μεγάλο βαθμό	Σε πολύ μεγάλο βαθμό

Επιχειρηματικότητα στο σχολείο

13. Σε ποιο βαθμό οι μαθητές συμμετέχουν ενεργά σε δράσεις σχετικές με την επιχειρηματικότητα;

Καθόλου	Σε μικρό βαθμό	Σε μέτριο βαθμό	Σε μεγάλο βαθμό	Σε πολύ μεγάλο βαθμό

14. Σε ποιο βαθμό παρατηρείτε διαφορές στη συμμετοχή των δύο φύλων;

Καθόλου	Σε μικρό βαθμό	Σε μέτριο βαθμό	Σε μεγάλο βαθμό	Σε πολύ μεγάλο βαθμό

15. Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι οι ψηφιακές δεξιότητες είναι σε θέση να ενισχύσουν την ανάπτυξη επιχειρηματικών δεξιοτήτων των αγοριών;

Καθόλου	Σε μικρό βαθμό	Σε μέτριο βαθμό	Σε μεγάλο βαθμό	Σε πολύ μεγάλο βαθμό

16. Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι οι ψηφιακές δεξιότητες είναι σε θέση να ενισχύσουν την ανάπτυξη επιχειρηματικών δεξιοτήτων των κοριτσιών;

Καθόλου	Σε μικρό βαθμό	Σε μέτριο βαθμό	Σε μεγάλο βαθμό	Σε πολύ μεγάλο βαθμό

17. Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι οι ψηφιακές δεξιότητες είναι σε θέση να ενισχύσουν την ανάπτυξη επιχειρηματικών δεξιοτήτων των κοριτσιών;

Καθόλου	Σε μικρό βαθμό	Σε μέτριο βαθμό	Σε μεγάλο βαθμό	Σε πολύ μεγάλο βαθμό

Σας ευχαριστώ για τη συμμετοχή σας